

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ

Число 10-12, 2005 р.



Від ОРІЯНИ
до ОДЕЩИНИ



Сергій Васильович Заєць народився 1957 р. у Вінниці, закінчив Одеське художнє училище ім. М. Грекова (1984). Живе в Одесі, працює в галузі живопису, графіки, член НСХУ (1994). Митець наділений проникливим баченням, відчуттям природи й любов'ю до найчистіших виявів життя. Він один із небагатьох художників, кого можна бачити на натурних етюдах у будь-яку пору року. Тому твори С. Заєця емоційно наснажені й передають трепетне відчуття краси.

Публікуємо серію акварелей «Язичництво».



Портрет жіночий



Весняний Новий рік



Маковій



ЗМІСТ



Юрій ШИЛОВ
Одвічні святині Одещини 4

Микола СУХОВЕЦЬКИЙ
Що писалося в Одесі та побіля неї 8

Анатолій МИСЕЧКО
До історії українського руху в Одесі
наприкінці ХІХ — початку ХХ століття 11

Тарас МАКСИМ'ЮК
Михайло Жук — «Коротка втбіографія» 14

Василь ДОБРОСИН
«Там друга в прихильній дівчині знайшла...» 16

Олександр ШОКАЛО
Юрій Іванович Липа 17

Юрій ЛИПА
Призначення України (уривки) 18

Олександр ШОКАЛО
Михайло Єлисейович Слабченко 19

Михайло СЛАБЧЕНКО
Землеволодіння та форми сільського
господарства (уривки) 20

Степан ЗЛУПКО
«Твоїм майбутнім душу я тривожу...» 24

Григорій ЗЛЕНКО
Засновник одеської «Просвіти» 26

Володимир ГАРАНІН
«Українська мова — мова єднання» з бла-
гословенним іменем Пантелеймона Куліша 28

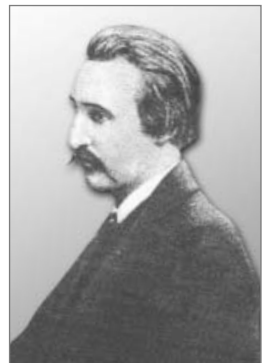
Володимир НЕВМИТИЙ
З чистих джерел 30

Дмитро ШУПТА
«Своя правда в своїм домі...» 32

Анатолій ШЕВЧЕНКО
Екологія звуку 33

Володимир КУШПЕТ
Музичні особливості у виконавстві кобзарів
та лірників 35

Петро ГОНЧАРУК
«Біофоніка — це гармонія, успіх, щастя...» 39



На 1-й сторінці обкладинки: Срібна пектораль - Одеська опера - Білгород-Дністровська фортеця (вид з берега лиману). На підкладі 2-4 сторінок обкладинки використано фрагменти акварелей С. Зайця

© «Український Світ», 2005. Передрук дозволяється тільки з посиланням на журнал «Український Світ»

Науково-популярний журнал. Число 10–12 2005 р. (рік 13)
Співзасновники: Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка та Олександр Шокало
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації. Серія КВ № 9831 від 13.05.2005 р.
Автор концепції і шеф-редактор: Олександр Шокало
Телефон редакції: (38044) 235-27-40

Редакційна колегія:
Мовчан П.М. — голова; Гальченко С.А. — к.ф.н.;
Дмитренко Г.А. — д.е.н.; Ільїн В.В. — д.ф.н.;
Кушпет В.Г. — режисер; Мацко А.С. — к.ю.н.;
Пасічний А.Ф. — кінорежисер;
Пономарів О.Д. — д.ф.н.; Черняк В.К. — д.е.н.;
Шокало О.А. — культуролог

Підготовку текстового й ілюстративного матеріалів здійснено за дієвої участі журналістів з Одеси Володимира Невмитого, Наталії Майданюк, директора Одеського археологічного музею Володимира Ванчугова та художника Сергія Зайця
Видавець:
Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка

Макет, художньо-технічне редагування, коректура, верстка: Алла Суворова, Андрій Суворов
Формат 60x84/8. Папір офсетний № 1. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 6,5. Зам. 437.
Надруковано в Поліграфічному центрі «Інтертехнологія». Київ, вул. Сим'ї Сосніних, 3, тел. (38044) 273-66-47

Юрій ШИЛОВ, професор МАУП

ОДВІЧНІ СВЯТИНІ ОДЕЩИНИ

Серед моїх археологічних досліджень Одещина посідає особливе місце, пов'язане і з відкриттями, і з особистими пригодами. Пригоди описано у нарисі «Святині» (1993) та книзі «Край минулих літ» (2004). А тут розповідь про відкриття, зроблені, зокрема, експедицією 1985–1987 років. Ця, керована мною, експедиція супроводжувала будівництво газопроводу, який згодом перетнув Україну від Десни до Дунаю. Більшу частину траси ми пройшли розвідкою, фіксуючи кургани й поселення, що потрапляли в смугу будівельних робіт. А розкопки зосередили між придунайськими озерами Ялпуг і Кагул.

Люди жили тут ще з кам'яного віку, займалися мисливством, рибальством, збиральництвом. Із VII тисячоліття до н. е. на теренах Одеської та сусідніх областей склалася буго-дністровська археологічна культура, яка, за висновком її відкривача В. М. Даниленка, відображає життя найперших хліборобів і скотарів Східної Європи. На основі цієї та інших культур близько 5400 р. до н. е. виникла славнозвісна культура Трипілля. На Одещині кілька поколінь археологів досліджувало трипільське городище на місці сучасного Усагова й майдан (святинище-обсерваторію) біля Маяків, а також курганні й ґрунтові могильники між цима селами. Найцікавіше відкриття — і за власними розкопками, і за архівними матеріалами початку ХХ ст. — зробив В. Г. Петренко. Він реконструював могили у вигляді символів Усесвіту та його міфічних втілень у першоістотах: Черепасі, Жабі, Бикові, у «Змієві, який оберігає Прайяце» тощо. На одній із stel, що зберігається нині в Одеському археологічному музеї, можна побачити таке зображення Всесвіту, яке відповідає Дьяві (взаємозлиті Батько-Небо та Мати-Земля) індоарійських Вед та Діяіє (Дяіє) Велесової книги слов'ян. Тут представлено людиноподібну фігуру з пташиними пальцями та головою бика-Тельця із серпом Місяця в лобі; поряд вирізьблено дотрипільське сузір'я Оленів та коні — символ трьохсезонного календаря. Цей Бог — предтеча слов'янського Дива, іранського Дева, кельтського Діа, пеласгійського Дія, грецького Дзеуса (Зевса) та ін. Проте В. М. Даниленко вбачав у цьому зображенні догрецьку пра-Артемиду древніх мисливців. Її ім'я означає, на мій погляд, «Аратти матір Іду». Іда — то богиня жертвоприношень, відома і грекам, і аріям; від неї й слов'янські ідоли. Арат-



Хеттські полонені з чупринами.
Зображення на єгипетських пам'ятниках

та ж — то назва найпершої у світі держави, залишки розквіту якої явила трипільська археологічна культура (умовно названа так за розкопками біля с. Трипілля на Київщині наприкінці ХІХ ст.).

У V тис. до н. е. склалася подібна культура Гумельниці. Її поселення біля сучасного с. Новосілля тяглося вздовж заплави, займаючи початок мису Буджак. Уламки характерного посуду трапляються й на кінці 6-кілометрового мису, перекопаного пізнішими спорудами. Можливо, саме тут, над зручною переправою через Нижній Дунай, відбулося легендарне переселення нащадків Сонця-царя. Він очолив битву юнаків-переселенців зі змієподібною Ламією — перемога над якою призвела до заснування на березі хліборобського міста. Чи не його лани були вкриті тут сіткою меліоративних каналів, що досі зберігає свою санскритську назву — *Картал*? Санскрит — мова індоарійських Вед, має джерельну основу і в Веді слов'ян — найпершій у світі Священній Книзі. Щойно згаданий її сюжет завершується такими словами:

*«Сончіце, мілу Сончіце!
Скрій сі, Сончіце, тої ясні зарі,
Да сі дуне ветарь дождувіті...».*
*Тіє сі мі поле копать,
Та сі сеєть белі більки плодувіті.*

У цих словах бринить пізніша українська веснянка:

«Ясна Зірничко, чим ся похвалиш?».
*«Ой я си маю чим похвалити!
Бо як зійду дуже до світа,
Та й як я пустю дробен-дощику,
Урадує си жито, пшениця...».*

На відміну від трипільців, їхні родичі не спалювали — з метою оновлення — своїх застарілих поселень. Гумельниківці здебільшого будували нові помешкання на руїнах колишніх; від того їх поселення потроху зростали угору, немов широченні плескаті могили. Такий пагорб височить на річковому березі біля сусіднього з Новосіллям села Орловка того ж таки Ренійського району.

Деякі справжні кургані-могили розкопали ми тоді біля села Плавні. Найдавніший із тих рукотворних



пагорбів стояв на краю узвишшя, що тяглося уздовж Дунаю від Кагула до Ялпуга. Основне (гумельницького часу) поховання було випростане і передувало скорченим похованням ямної й буджацької культур. Перше з них започаткувало найбільший в окрузі курган Чауш — Вартовий (гагаузькою мовою). З'ясувалося, що яма людиноподібних обрисів зі стовпом-«зародком» у череві, оточена валом — заготівкою майбутнього кургана, — близько року простояла незасипаною. Потім до неї кинули рештки коня і людини-вершника. Зверху поклали жертвну корову — втілення молитви, за віруваннями аріїв (оріїв). За ними ж, той вершник мав утілювати Гандгарву. Від нього пішли грецький Кентавр та слов'янський Кітоврас, український Богатир-першопредок із Савур-могили та Козак Мамай, душа праведна. У «Велесовій книзі» йому відповідає такий образ:

*І бачимо, як скаче у Сварзі вісник
на коні білому.
І той (Вершник) меча здійняв
до небес
і розверз (ним) хмари й громи.
І (від того) тече вода жива на нас,
і пиймо тую —
бо то все од Сварога до нас
життям тече.*

Зображення самопожертви Гандгарви є біля центрального вівтаря Кам'яної Могили на Запоріжжі та в кримській печері Таш-Аір... Систематизувавши ці дані, мені вдалося з'ясувати міфоритуал. Його розкриття висвітлено в кільканадцяти публікаціях і покладено в основу повісті «Гандгарва — арійський Спаситель» (1996, 1997), яка згодом переросла в історичний роман «Начало начал» (2002, 2006). Суть цього найцікавішого з дохристиянських Спасів така:

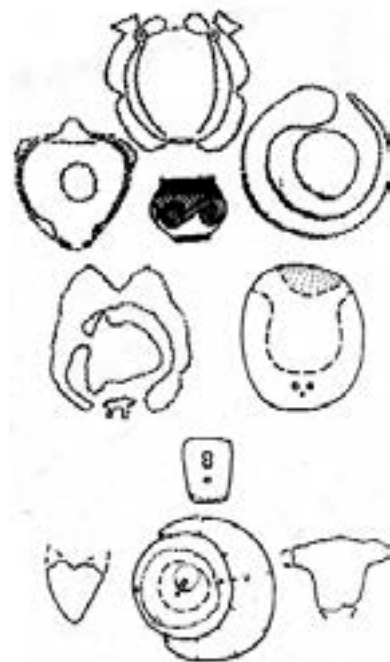
Гандгарвою призначали добровольця, якого плем'я чи то союз племен відпустили мандрувати протягом року арійськими землями. Ставши таким чином втіленням часу-і-простору, вершник повертався назад — де його одноплемінники за цей рік споруджували величезний вівтар. Тут, при велелюдному зібранні, герой віддавав себе-і-коня до рук жерців. Вони забивали Гандгарву-Кентавра й причащали його плоттю і кров'ю народ. При цьому кожен із присутніх мав відчути себе Гандгарвою-Спасом, а через його образ — **одвічною часткою Всесвіту**. Такий ритуал (відлуння якого залишилося в цер-

ковному причасті вином та хлібом) потрібен був для розкриття — страшним стресом — підсвідомості присутніх. Закривши її, жерці **посилювали генетично закладені в людях програми колективізму, відваги, патріотизму**. Закриття підсвідомості й повернення присутніх до буденного життя підпорядковувалося ритуалу воскресіння Спасителя. Жерці-брахмани (предтечі українських рахманів та характерників) справді воскрешали — але **не тіло, а душу Гандгарви**. За сучасним науковим розумінням, це було **переходом із речовинного в польовий світ**. До того ж зводиться й сутність Спасительства — основи культуротворення усіх часів і народів, що *долає суперечність буття-й-небуття*. Сюди включаються й суперечності між скороминущим людським (речовинним наших п'яти відчуттів) та одвічним божим світом (польовим, гравітаційним), що його відчуваємо інтуїтивно.

Подальша гуманізація культури заборонила ритуал людських жертвувань, закривши цим самим оптимальний перехід між світами, можливість подолання корінних суперечностей, які зросли до самознищення народів і людства у епідеміях, війнах. Такі біди стали, по суті, новими формами жертвувань; до того ж не зникло й одвічне «приніс себе в жертву задля народного блага». Донині поховальний обряд індуців супроводжують слова, в яких втілено уявлення про невідпинний коловорот життя та смерті, а також відродження речовини через польову першооснову матеріального світу:

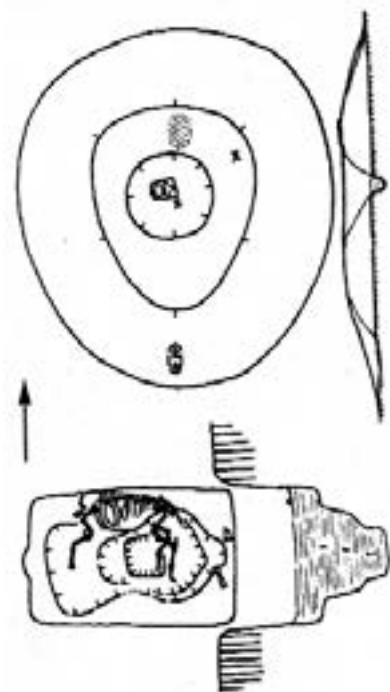
*...жінка — вогонь...
На цьому вогні Боги звершують приношення сімені.
З цього приношення виникає людина...
Коли ж вона помирає, то її несуть до вогню...
На цьому вогні Боги звершують приношення людини.
Із цього приношення виникає людина,
яка має колір сніва.*

Те Сяйво, душу або біополе, арії називали жіночим ім'ям Вірадж. Її речовинним двійником був Чоловік-Пуруша. У відповідному гімні Ріг-Веди мовиться про те, як Боги із того жертвовного титана створили світи, включаючи чотири суспільні касти. Так із голови Пуруші виникли брахмани-жерці, з рук — раджання-воїни, з ніг — вайшья-общинники,



Аратські («усатівські») та орійські («ямні») могили у вигляді жаби, черепахи, змії, бичачих та ін. голів і Місяця.

Середина III тис. до н. е. Степове межиріччя Дністра та Дніпра



Святилище з останками орійського Спасителя-Гандгарви.

Рубіж IV–III тис. до н. е. Основа могили Чауш над Новосільською переправою через Нижній Дунай

зі стоп — шудри-чорнороби. Дещо відмінну структуру розкрито в ямному похованні сусіднього з Чаушем кургану Циганча. Скорчений кістяк «Пуруші» було складено тут з кісток 3–4 жертвних людей.

Інші виразні міфоритуали IV–III тисячоліть до н. е. ямної та попередніх археологічних культур Одещини простежили археологи Л. В. Суботін і Є. В. Яровий. У курганах біля Григоріополя та Новосілля небіжчиків супроводжували жезл у вигляді орлиної голови та кістяк птаха тієї ж породи; ясно, що померлі «мали злетіти на небо». У першому випадку небеса було сполучено з кронами гаю з 6 дубів, що уособлювали місяці весняно-літнього півріччя. А 9 черепів диких та свійських биків означали «сходина душі на горішні сфери» й зодіакальні сузір'я, що сприяють народженню. Вбачаю тут також витoki жрецького клану друїдів, відомого і за слов'янською Ведою, і за історією кельтських племен. Суто арійський міф про Матарішвана, що виніс Агні-Вогонь із потойбічного світу, виявлено в ямному похованні одного із курганів біля Семенівки. Там же, а ще в кургані Бичок знайдено кілька поховань із човним і плотами — які «повинні підняти воскре-саючих із дна Праокеану». Вказано й терміни подій.



Учень духовної школи в Індії

У другому випадку воскресіння мало відбутися після того, як Божественний перевізчик (у вигляді людиноподібної стели, розміщеної у надмогильному човні) «провезе над померлим Кам'яне Небо» (плиту, покладену в човен). У другому випадку курган оточили кам'яною огорожею у вигляді розколотого Прайяця; із нього «мав вийти оновлений Всесвіт і впливти воскреслі мерці».

II тисячоліття до н. е. представлено на Одещині пам'ятками, найяскравішими у тогочасному Північному Причорномор'ї. Взяти, наприклад, поховання правителя, знайдене в кургані 1550–1450 років до н. е. біля с. Бородине. Комплекс, зруйнований шукачами скарбів, складається з трьох наконечників списів, кинджала і шпильки — срібних, орнаментованих золотом; трьох сокир із нефриту і стількох же кам'яних булав; уламків подібних сокир, бронзових оковок дерев'яних руків'їв, глиняних посудин. Метал, техніка його обробки, списи та їх орнаментика — приуральські; форми кинджала та шпильки, почасти й робота нагадують вироби з узбережжя Егейського моря, орнаментика теж, проте містить і заволзькі мотиви; камінь переважно саянський, але вироби тяжіють до кавказських взірців. Загальні дослідження знахідок, за Т. Б. Поповою, «заставляють считать их выполненными в едином стиле и одновременно»; вони «представляют собой синтез далеких восточных и юго-западных влияний, творчески переработанных и воплощенных в шедеврах Бородинского клада местными мастерами» Дунайсько-Дністровського регіону.

Цей комплекс немовби окреслює мандри служителів згаданих вище майданів. Разом із тим він прояснює таємницю надзвичайно широкого (від Карпат до Пенджабу, від Балтики до Єгипту) осягнення історії авторами Вед і Велесової книги. На зв'язки з Троєю «Ліади» і попередніх часів вказують знахідка золотого кубка та поховання воїна в кургані біля с. Борисівка. Зброя останнього була ще бронзовою, без заліза. Особливу увагу привертає щит із зображенням свастя.

Морські межі Одещини й України в цілому пролягають через острів Зміїний, інших островів у Чорному морі практично немає. Цей острів посідає особливе місце в міфології давньої Греції. З ним були пов'язані уявлення про потойбічний світ, у якому, зокрема, перебувають душі героїв Троянської війни кінця II тис. до н. е.: Патрокла, Єлени, Ахілла, Одисея. Щодо останнього, то вірогідно й рід його походив із **Одещини, яка з початку III тис. до н. е. називалася Оріяна (за Велесовою книгою) і, можливо, Оріса та Одіса**. В цих краях проживали найвидатніші тоді ковалі та міфічні «круглоокі»-циклопи, підлегли Трьохому Зевсу. Це відповідає реаліям (зокрема зображенню «третього ока», збереженому нащадками арійських переселенців до Індії) усатівського варіанта трипільської культури.

Сліди греків-переселенців простежуються у Північному Причорномор'ї з VII ст. до н. е. Дещо пізніше датується унікальний клад найдавніших монет із малоазійського міста Кізік. Клад знайдено у згаданій вище Орловці; тепер він експонується в Одеському археологічному музеї. То був час повернення (595 р. до н. е.) *кіммерійців* із тривалого походу на Близький Схід; слідом за ними прийшли *скіфи*. Ці два народи були прямими нащадками індійського й іранського відгалуджень колишньої *арійської* спільноти. До того ж Велесова книга давніх слов'ян засвідчує: «кіморії — отці наші»; від ранніх скіфів, а також греків вона відмежовується.

Інші видатні знахідки античності зосереджено навколо давньогрецького міста-колонії Тіра, яке знаходилося на місці Білгород-Дністровського. Головним місцевим населенням були тут **«каліпіді»** — еллінські скіфи; за ними йде інше плем'я під назвою алізони. Вони поряд із калліпідами ведуть однаковий спосіб життя з іншими скіфами, однак сіють і харчуються хлібом, цибулею, часником, сочевицею й просом». Так «Історія» Геродота засвідчує нащадків хліборобської Аратти-«Трипілля», які вважали себе **«підлеглими Каллі»**. Це припущення узгоджується з античними написами (з Тіри й Одесоса) зі згадками титулів індоарійського Шіви, чоловіка богині Калі. Таким чином підтверджуються свідчення «Махабгарати», Велесової книги та інших джерел про походи племен араттів, аріїв, оріян і борусів між (С)Індами майбутніх Русі-України та Бгарати-Індії. Два останніх племені при цьому належали до слов'янського суперетносу, а Сіндами називалися нинішні Дніпро, Кубань та далекий Інд... Основа таких наукових висновків опрацьована у 1976–2004 роках московським мовознавцем О. М. Трубачовим та київським індологом С. І. Наливайком.



Протягом V–III століть до н. е. кочові скіфи зіткнулися між Тірасом й Істром (Дністром і Дунаєм) із агафірсами та іншими племенами фракійського етносу. Довгочасне городище останнього виявлено і частково розкопано експедицією 1986 р. на кінці мису Буджак. Скіфські курганні поховання над мисом дещо раніше дослідили археологи Одеського музею. А в наступному році моя експедиція виявила унікальне святилище, сховане у древньому арійському кургані Циганча. Воно являло собою землянку, в якій стояла гранітна статуя Папая — міфічного Отця усіх скіфів. Було представлено воїна — оголеного, проте з гривнею на шії та підперезаного, з мечем-акінаком й горитом-сагайдаком для лука і стріл. Ідол простояв у підземеллі близько століття. Жерці дуже рідко турбували його своїми відвідинами, а коли плем'я вирішило відкочувати — то поховали. Папая вклали набік, поставили біля голови грецьку амфору з вином, а біля ніг — столик із зарізаним псом, поводитирем потойбічного царства. Землянку засипали і зрівняли з курганом, який оточили рівчаком із проходом на захід. Тут справили тризну.

Після калліпідів, алізонів, агафірсів та скіфів на землі Оріяни-Оріси-Одіси запанували сармати, а згодом — гети, готи, гуни й наступні кочовики середньовіччя. У IX–XI століттях частково повернулися з Індії нащадки арійського племені чангар; тепер вони звуться циганами. Разом із ними продовжували існувати прямі нащадки почасті змішаних тут араттів і аріїв: оріянів та борусів, борисфенитів і скіфів-араторес (орачів, за Геродотом), русичів і антів — тобто вже безсумнівних слов'ян. Десь у Дунайських плавнях заснувалася легендарна Берладь, далека попередниця Задунайської Січі колишніх козаків-запорожців.

Козаки — відомі, за легендами Запорожжя як *княжий козариц*онайпізніше V–IX століть (якщо не з часів Оріяни IV–III тис. до н. е.) — вперше з'являються під ім'ям Госак в античних написах 220–225 років. У перекладі з санскриту це означало «герой, бик могутній» (*Яр-тур* русичів, від якого й англійський *Артур*), що було титулом «друзів князя» тобто дружинників (за дослідженнями С. І. Наливайка та В. О. Кобилука). Їх ознакою була коса «оселедець», найдавніші взірці якої простежено (К. В. Зіньковським і В. Г. Петренком) в оріянських могильниках Одещини, а також на одній із трипільських статуєток (з колекції О. С. Поліщука). У документах 1147–1254 рр., коли почала поширюватися назва козак, їх здебільшого називали берладниками та бродниками. Ці воєнізовані общини успадкували причорноморський Край Антів Велесової книги, відокремлений Диким Полям від Скуфі Київської. Будучи далекими нащадками найпершої у світі общинної (дорабовласницької) держави Аратти, ці дві частини східнослов'янського світу сформувалися на підґрунті похідних від неї Оріяни й Борусії та наступних (згадуваних візантійцями й арабами до IV–XI століть) Данд-Арії й Арти-Арсанії.

Ведичне, тобто аратто-арійське підґрунтя українського козацтва Хранителі Звичаю зберегли досьо-



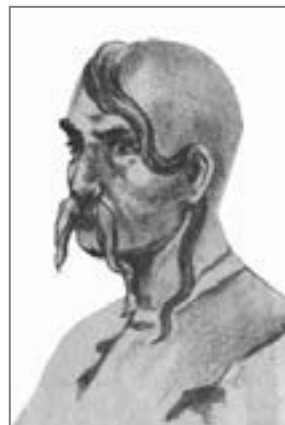
Брахман — представник духовної верстви індійського суспільства

годня. Одесит Леонід Безклубий опублікував 28 карбів Заповіту і дозволив мені дослідити «Супойський переказ», запис якого докириличною глаголицею передається із покоління у покоління. Не знаю, чи був він зафіксований найпершим у світі, протошумерським письмом Кам'яної Могили — проте можу засвідчити виникнення цього переказу у V тисячолітті до н. е. Тоді ще Дажбог, втілення пануючого (між 4400–1700 ро-

Колись в сиву давнину породив [небесний] батько Коло з матір'ю Даж-землею під час нічної грози люд Український, та й дав їм землю з півночі на південь од моря до моря та з заходу на схід од Дунаю до Дніпра (і) Дону. Та й заповів їм не ходити за ту землю та не оддавати. А щоб сильні були пов'язав словом: «Поки шанувати будете мене з матір'ю та слово оте стосове [-] буде неуборимі доки бринітиме отой звичай в совісті душ вашій». Та дав [батько Коло] брата свого Місяця на сторожу козацтву тому характерному, щоб берегли землю ту денно і ношно. А щоб вправні були та згуртовані, то докинув вісім променів своїх козацьких на небо, щоб у скруту поглядали на Воза того; знали [б], в чім сила їхня козацька. Й була од Батька сторожа: чорна ненависть безмежна та завбачливість розуму од підступу, межі товариства, неправди проти звичаю та до ворога лють.

А од Матері, Землі грозової, любов безмежна до люду Краю, сім'ї своєї; така червона аж багряна [любов], як сполох небесний.

«Супойський переказ» передано Л. Безклубому у 1964 р. його дідом, козаком Чорним. Частково опубліковано Ю. Шиловим, за його пунктуацією, у 2004 р. Повністю публікується вперше. ■



Козак із чуприною

м. Київ



Микола СУХОВЕЦЬКИЙ, письменник

Що писалося в Одесі та побіля неї

Література від найдавніших часів
до кінця XIX століття

Професійна література виростає з народнопісенної творчості. Не знаючи фольклору, не можна зрозуміти душі, ментальності народу, який створив його, устремління письменників, які вийшли з гущі народу й представляють духовні й культурні інтереси своїх одноплемінців. А такі видатні українці, як Микола Гоголь та Микола Костомаров ще й вивчали за народними піснями минуле своєї землі. Знаючи це все, спробуємо зрозуміти, що ж можуть розповісти про ту частину Північного Причорномор'я, яку нині називаємо Одещиною, українські народні пісні.

У багатьох із цих пісень часто згадується ріка Дунай: «Тихо, тихо Дунай воду несе...». І Марина в однойменній поемі Тараса Шевченка співає таку пісню:

*Ой гыля-гыля, сірії гуси,
Гыля на Дунай.
Зав'язала головоньку,
Тепер сиди та й думай.*

Українських пісень з Дунаєм багато. Деколи він означає навіть не назву річки, а воду взагалі: «Ой за горами вода данаями», або «Понад данаями вода стоянами». Очевидно, Дунай у житті наших предків відігравав унікальне значення. Історики мають різні пояснення. Мовляв, при переселенні народів у VI ст. нашої ери із Середньої та Східної Європи прийшли слов'яни й розселилися по Балканському півострові аж до Адріатики й Пелопонесу включно, і Дунай став головною, середньою рікою слов'янського світу. За іншими даними, він був такою рікою ще за часів воєн греків із Троєю, коли існувала федеративна держава Троянь, частиною якої була й земля русів. Як би там не було, а з приходом до Європи угорського племені, з поширенням впливу Візантійської держави на Північне Причорномор'я Слов'янщина стала почуватися роз'єднаною та ущемленою. Українці-руси були відтиснуті на північ, але упродовж довгих століть київські князі Аскольд, Олег, Ігор, Святослав, Володимир, Ярослав пам'ятали про своє дунайське коріння і боролися з візантійцями-греками за Придунав'я (Святослав узагалі вважав, що столиця його держави має стояти лише на Дунаї). Раз по раз київські дружини прямували на пів-

день то морем, то узбережжям мимо того місця, де згодом виникла (точніше — вироста з невеликого поселення Коцюбіїв) Одеса. А місцевість була густо заселена слов'янами — уличами й тиверцями.

Після навали татаро-монголів, утворення Кримського ханства, падіння Константинополя картина різко змінилася. Степи між річками Дунаєм на півдні і Савранкою та Кодимою на півночі стали ареною затятої боротьби між українськими козаками та ординцями й турками. Боротьба ця знову ж таки відбита в українських історичних піснях та думах.

У давній козацькій пісні усе ще «протікає» Дунай:

*Хто не пив води да дунайської,
Той не їв каші козацької.*

У рядках пісні присутні й пісенна традиція (співати про Дунай як про щось найрідніше), і реальні події вже доби козацької: у середині XVI ст. і в наступні часи козаки-запорозці на човнах-чайках робили щорічні походи на міста Очаків, Білгород, на дунайські фортеці Кілію та Ізмаїл, у яких сиділи турецькі залози. Десятки, сотні козацьких кобзарів співали про морські походи запорозьких отаманів Феська Покотила, Самійла Кішки, Івана Підкови, який мав ще прізвище Сергіяга, розповідали про поневіряння полонених козаків на турецьких галерах-каторгах, про постійні герці козаків-прикордонників з ординцями та яничарами.

Один із таких герців відбувся поблизу Кілії й став сюжетом «Думи про козака Голоту»:

*Ой полем, полем Килиїмським
Та шляхом битим ординським
Ой там гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча,
ні третього болота.*

Козак Голота виходить з бою переможцем. А от його побратимові не пощастило, про це розповідає дума «Смерть козака на Кодимі-долині». Ще в одній думі, «Отаман Матяш Старий», ідеться про те, як досвід старого отамана дозволив невеликому загонові запорозців перемогти велику силу турків-яничар. І сталася ця пригода «на усті Самари-Богу», тобто при впадінні річки Саврані у Південний Буг (Буг тоді називався Богом).

І подальша історія добре простежується за народними піснями. Після розгрому російським військом Запорозької Січі, після перейменування Коцюбіїва-Хаджибея на Одесу залунав цей новий топонім в устах народних бардів — кобзарів та лірників. Про місто Одес чи Адес співали чумаки, що їздили по сіль на приодеські лимани, співали утіклі кріпаки, яким праця в молодому капіталістичному місті здавалася легшою за панщину:

*А в Одесі добре жити,
Мішком хліба не носити,
На панщину не ходити,
Подушного не платити.
Ні за плугом, ні за ралом —
Називають тебе паном!*

З цього часу, кінця XVIII — початку XIX ст., можна вже говорити про твори літераторів, для яких мистецтво слова стало професією.



Але у списку письменників-класиків, імена яких лишилися в історії краю, першим стоїть ім'я Овідія — давньоримського поета, який відбував заслання у Північному Причорномор'ї десь на межі старого й нового літочислення. Тут Овідій написав свої «Послання» та «Скорботні елегії». Його ім'я дало назву районному центру Одещини — Овідіополу.

З пізніших століть твори конкретних авторів до нас доходили мало, але вони є. Скажімо, у липні 971 року під час останнього походу на південь київський князь Святослав зустрівся на Дунаї з візантійським імператором Іваном Цимісхієм. Відомий візантійський історик та письменник Лев Диякон, який був свідком зустрічі, накидав тоді такий портрет Святослава: був він «помірного зросту, не дуже високого і не дуже низького, з кошлатими бровами та світло-синіми очима, кирпатий, безбородий, з густим надмірно довгим волоссям над верхньою губою (вусами). Голова в нього була зовсім гола, але з одного боку її звисало пасмо волосся — ознака знатності роду. Міцна потилиця, широкі груди і всі інші частини тіла цілком пропорційні. Виглядав він досить суворим і диким. В одне вухо у нього було протягнуто золоту сережку; вона була прикрашена золотим карбункулом, обрамлена двома перлинами. Одяг на ньому був білий і відрізнявся від одягу інших лише чистотою». Портрет цей на диво нагадує зовнішність козацьких ватажків. Наприклад, на графічному портреті Івана Підкови (XVI ст.) присутні ті самі атрибути: голена голова з «оселедцем», чиста борода, довгі вуса і сережка у вусі. Усе це налаштує новітніх істориків на перегляд усталених поглядів на часові початки українського козацтва.

Біля Хаджибею (Одеси) пролягав шлях гетьмана Івана Мазепи та Карла XII у 1709 році. Після поразки під Полтавою вони не пішли на захід, де їх могли б наздогнати вороги, а на південь і згодом досягли гирла Південного Бугу. Одеський історик Ф.Брун у книзі «Доля місцевості, яку займає Одеса» писав: «Супутники Карла XII детально описали все, що їм здавалося гідним уваги, під час відомого подорожування шведського короля від околиць Ольвії до Бендер». Напевне, описали вони й тодішній Пересип, у якому побували. Описи ці будуть ще належним чином, з новітніми коментарями, перевидані. Вони збагатять наші уявлення про події минулих століть, пов'язані з Одесою та її околицями.

Збігло майже століття, і з-під тієї ж Полтави до Причорномор'я примарширував із загоном ополченців поручик Іван Котляревський. Ішла війна з Наполеоном. Іван Петрович зі своїм козацьким полком мав стерегти південний кордон від можливого нападу союзників французького імператора. Автор поеми «Енеїда», увів до свого веселого твору мотиви патріотизму:

*Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять...
Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там груди сильніша од гармат,
Там жизнь — алтин, а смерть —
копійка,
Там лицар — всякий парубійко,
Козак там чортові не брат.*

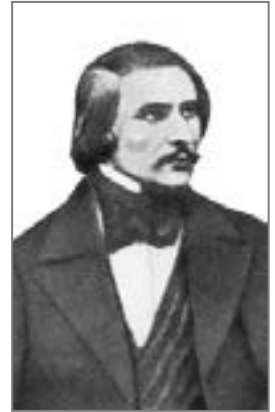


Іван Петрович
Котляревський
(1769–1838)

Читаючи це, українці згадували часи героїчної боротьби козаків за волю для рідного краю.

Чи приїздив малий Тарас Шевченко на батьковому чумацькому возі до Одеси? Про це все ще сперечаються історики літератури, краєзнавці. Та це, можливо, не так і принципово. Важливіше те, що твори та ідеї Великого Кобзаря знайшли прихильників у місті біля моря. Сюди приїздило й жило тут чимало товаришів та близьких друзів Шевченка — Яків де Бальмен, Варвара Репніна, Андрій Лизогуб, Микола Савич та інші. Саме з Одеси до Шевченка-солдата надходили співчутливі листи, книги, малярське приладдя.

У 1850 році до Одеси вдруге приїздить Микола Гоголь. Княжна Репніна зустрічалася з ним, показувала лист Шевченка із заслання, у якому поет висловлював жаль, що так і не познайомився досі з Гоголем. Після цього княжна послала своєму другові на півострів Мангیشлак гоголівські «Мертві душі». А Микола Васильович в одеські місяці напружено працював над другим томом «Мертвих душ».



Микола Васильович Гоголь
(1809–1852)

Могутня творчість Т. Шевченка зумовила швидке зростання самосвідомості українців. Після Шевченка ні в кого не могло бути сумнівів, що українська література живе й розвивається. Але саме в 60–70 роки з'являються урядові циркуляри, царські укази, які забороняють українську мову як мову освіти та друкування книг. У 80-і роки переслідуються вистави українською мовою: славетний Театр корифеїв, що виник 1883 року, не мав права виступати в українських губерніях. Його керівники Михайло Старицький та Марко Кропивницький часто привозили акторів саме до Одеси. Тоді Новоросійський край не вважався українською провінцією. Але саме в Одесі український театр збирав співчутливих глядачів більше ніж досить.

Ніщо вже не могло зупинити розвиток відродженого українського слова. З'являються нові літературні імена, на великих містах України виникають культурницькі «громади».

До одеських громадівців перед відбуттям за кордон приїздив ідеолог цього руху Михайло Драгоманов, про що згадує у своїх «Споминах» Євген Чикаленко.

Слідами Драгоманова, дядька по матері, дістається згодом Одеси і Лариса Косач — Леся Українка. Уперше провідала вона місто 1888 року. Проживала в сім'ї нового керівника одеської «Громади» Михайла Комарова — визначного критика, фольклориста, бібліографа, автора чотиритомного «Словаря російсько-українського». Старша дочка Михайла Федоровича Маргарита Комарова стала однією з найближчих подруг поетеси. Саме у неї зупинялася Леся, коли ще кілька разів за своє коротке життя приїздила до теплого моря. Враження від цього моря, від портового міста відбилися у цілій низці творів Лесі Українки, а початок їм поклав поетичний цикл «Подорож до моря».

Бував на засіданнях одеської Громади й учитель з Ананьєва Петро Ніщинський. Згодом він переселився до Одеси. Набула широкої популярності його музична картина



«Вечорниці» до п'єси Т.Шевченка «Назар Стодоля», особливо — композиція «Закувала та сива зозуля». Був відомий П.Ніщинський і як автор ліричних романсів, і як перекладач з давньогрецьких класиків.

У 80-х роках проживав в Одесі Іван Нечуй-Левицький. Тутешні спостереження описав він у романі «Над Чорним морем». Ідейним підґрунтям цього епічного полотна стала боротьба між українськими народниками і провідниками утопічного соціалізму — «драгоманівцями». Сьогоднішній



Іван Левкович Липа
(1865–1923)

молоді варто було б почитати його, оскільки роман виразно перегукується із сучасністю, якій притаманні зіткнення, зіставлення та протистояння різних ідей.

Часто відвідував Одесу Михайло Коцюбинський, письменник, що був членом патріотичної організації «Братство тарасівців». Михайло Михайлович працював у філоксерній комісії, що наглядала за хворобами виноградних плантацій, їздив по Бессарабії та Криму. Бувають в Одесі, Коцюбинський за-

ходив до «Громади». З позиції соціалістичних переконань письменник критикував український лібералізм. Образ нерішучого та боязливого українського ліберала вивів Коцюбинський у казці «Хо».

Риси південного краю відображені ним в оповіданнях із життя молдаван та кримських татар. А до найбільшого свого твору, повісті «Fata morgana», Коцюбинський вводить образ одеського робітника Марка Гуці, який займається революційною агітацією на селі. Цей літературний герой у нових курсах української літератури в середній школі заслуговує на докорінне переосмислення, оскільки на нього було накладено чимало зайвих ідеологічних нашарувань. Ясно, що Марко Гуца — явище глибоко національне, органічно пов'язане з виникненням перших українських політичних партій у період революції 1905 року і перед нею.

Що стосується творчості українських драматургів, то принаймні обидва керівники Театру корифеїв (і знані письменники) були тісно пов'язані з Одесою. Молодий Кропивницький 1871 року приїхав вступати до Новоросійського університету. Але вступив ...до російської театральної трупи, бо перед тим добре зіграв роль Стецька у виставі за п'єсою Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці». Гра його дуже сподобалась театральним діячам, і вони вмовили Марка Лукича стати професійним актором. Йому згодом це — практичне знання сцени — дуже згодилося, коли Кропивницький почав писати п'єси для новопосталого українського театру.

Слава цього театру росла, потрібно було розширювати репертуар. До М. Старицького та М. Кропивницького доєднався, вийшовши з акторів, старший із братів Тобілевичів Іван Карпенко-Карий. М. Старицький писав власні твори, доопрацьовував п'єси інших українських та зарубіжних літераторів. Чимало п'єс було доопрацьовано, започатковано, написано саме в Одесі («Дай серцю волю, заведе в неволю» М.Кропивницького, «За двома зайцями» М.Старицького).

Газета «Одеський вестник» 1883 року надрукувала в російському перекладі оповідання Івана Франка «Грицева шкільна наука». З того часу одесити починають стежити за творчістю цього великого таланту з Галичини. На все стало снаги в Каменяра — і свої твори писати, і чужі оцінювати, і літературні сили групувати, організовувати друкування творів колег з Наддніпрянської України. І. Франко як справжній господар у світлиці рідного письменства все облікував, усі важливі твори українських письменників XIX ст. проаналізував, кожному авторові визначив місце в літературному процесі. Це стосується всіх названих нижче письменників, а ще — М. Костомарова, П. Куліша, С. Руданського, М. Метлинського, які також проїздили через Одесу, відпочивали, творили в цьому місті.

У 1909 році І. Франко сам приїздить на лікування до Одеси. Нині про це можна прочитати на меморіальній дошці на будинку колишнього готелю «Версаль», що на Грецькій вулиці.

Вулиця Грецька... А ще є вулиці Велика і Мала Арнаутські, Польська, Болгарська, Єврейська. Про що свідчать ці назви? Про те, що в портовому місті Одесі упродовж XIX ст. селилися представники різних націй. А серед них — і представники відповідних національних літератур.

Якщо говорити про росіян, то з тих, хто з'явився в Одесі у перші десятиріччя позаминулого сторіччя, треба насамперед назвати імена Костянтина Батюшкова та Олександра Пушкіна. Останній за вільнолюбні твори був висланий на південь служити під опікою намісника Бессарабії генерала Лінзова. Добрий генерал поблажливо, майже з любов'ю ставився до молодого поета. Пушкін, живучи в генеральському будинку, їздив, куди бажав, займався, чим хотів. Та ось Лінзова (певне, за м'якість) відправили у відставку. Пушкін переїздить до Одеси на службу до канцелярії генерал-губернатора Воронцова. Той поставився до відомого поета як до простого чиновника, вимагав покори й дисципліни. Життя Пушкіна стало нестерпним. Можна сказати, що в Одесі він пережив більше сумного, ніж радісного. Його гонитель Воронцов полегшено зітхнув, відправляючи поета на північ: на прощання Пушкін обдарував його влучною епіграмою «Полумилорд, полукупец...». А от одесити завжди з піднесенням згадували тринадцятимісячне перебування Пушкіна в їхньому місті й 1888 року на Думській площі встановили йому пам'ятник.

В Одесі О. Пушкін написав цілу низку відомих віршів, закінчив працю над поемами «Бахчисарайський фонтан» і «Цигани», захоплено працював над першими главами «Євгенія Онегіна». Перебуваючи в Кишиневі та Одесі, Пушкін зацікавився історією України. Згодом, через два роки, він написав присвячену цій історії поему «Полтава».

До Одеси в різні часи заїжджали Віссаріон Белінський, Микола Добролюбов, Антон Чехов, Іван Бунін, Володимир Короленко, Олександр Купрін, Максим Горький. В. Белінському належить фраза: «О провінція — жажлива річ! Одеса — чарівне місто, але для проходящих». Фраза знаменна. Справді, у портовому місті процвітала купівля-продаж, за матеріальним зиском шалено гонилися грошові ділки, у густо набудованих шинках шумів робітний люд. Творча людина незручно тут почувалася. Хіба що повчитися певний час в університеті, полікуватися купанням у морі, вдихнути морської екзоти-



Анатолій МИСЕЧКО, історик

До історії українського руху в Одесі наприкінці XIX – початку XX століття



Амвросій Андрійович Ждах
(1855–1927)

Українство в Одесі почало зорганізовуватися ще в першій половині XIX ст. Це були переважно випускники Харківського університету, яких призначали чиновниками до Одеси. На той час випускників Київського університету та й взагалі вихідців із Правобережної України з політичних міркувань до Одеси не направляли. Зрозуміло, що це було через недавнє велике польське повстання 1830–1831 рр. Центральною постаттю згуртування українців був нащадок козацького роду з Полтавщини О. Тройницький — редактор газети «Одесский вестник», у якого неодноразово гостював М. Гоголь. Гуртувалися українофіли також навколо родини Миколи та Петра Сокальських. Слід зазначити, що вагомим поштовхом до структуризації українського руху стало Кирило-Мефодіївське братство. Особливо його члени, які повернулися із заслання. Серед них варто виділити М. Гулака, який проживав у Одесі та викладав у Рішельєвському ліцеї. Окрім нього з Одесою тісно пов'язані імена М. Костомарова та М. Сави́ча, який довго жив в Одесі.

Газета «Одесский вестник» і в другій половині XIX ст. була осередком об'єднання українських сил. Особливо, коли її редагували П. Сокальський та П. Зелений.

Оскільки в другій половині XIX ст. Т. Шевченко став символом відродження української нації, українське громадянство почало об'єднуватися і пропагувати національні ідеали. Українські «громади» почали виникати у багатьох містах імперії від Петербурга до Києва та Одеси. Одеська «Громада», очолювана істориком Л. Смоленським, виникла у 1870-х роках і започаткувала організований український рух.

Газета «Одесский вестник» часто друкувала матеріали про Т. Шевченка, особливо до його ювілеїв, публікувала списки жертводавців на пам'ятник Кобзарю. Українська «Громада» Одеси підтримувала цю ідею. Вона працювала не лише за-для минулого, але й плідно підтримувала нові українські спрямування на передові засади європейського суспільства.

Так, у 1875 році в Одесі побував М. Драгоманов, який заручившись матеріальною та моральною підтримкою громадівців поїхав до Женеви, де почав видавати безцензурний український журнал

ки. Але потім — далі, на батьківщину, до культурних центрів Києва чи Москви, де було більше можливостей для друкування творів, для організації художніх виставок тощо.

Невдовзі після від'їзду О. Пушкіна центр Новоросійського краю приймав іншого вигнанця, польського поета Адама Міцкевича. З лютого по листопад 1825 року мешкав той у будинку Рішельєвського ліцею, складав романтичні балади й романи, працював над другою частиною поеми «Дзяди».

Друга половина XIX ст. ознаменувалась наростанням боротьби болгарського народу за звільнення з-під оттоманського іґа. Велике повстання вибухнуло 1876 року. У ньому взяв активну участь і загинув поет Христо Ботев. Болгарський герой навчався в Одесі, писав тут свої запальні вірші, збирав гроші й зброю для повстанців. Десятьма роками пізніше проживав у цьому ж місті інший болгарський класик Іван Вазов. Тут він почав писати великий роман «Під іґом», який здобув широку популярність і в українському перекладі.

Чимало років називав себе одеситом основоположник нової єврейської прози Менделе Мойхер-Сфорім, який мав значний вплив на літераторів, що пізніше писали мовою ідиш. У тому числі — і на Шолом-Алейхе́ма. Який називав творчого попередника «своїм дідусем».

Шолом-Алейхем був тісно пов'язаний з Одесою. А в 1890 році поселився у ній із сім'єю. Тут він задумав «Тев'є-молочника». Розпочав роботу над ним, написав російськомовні вірші в прозі, «Типи малої біржі», нариси для місцевих газет, у яких сміливо критикував царську владу за недостатні заходи в боротьбі з епідемією холери.

Бували в портовому місті й літератори з Кавказу, з інших земель Російської імперії, але, в основному, як люди «проходящі». Про Одесу-місто, про навколишній край вони залишили свої спогади. І вони, і гості з далеких країн звертали увагу на своєрідні, неповторні ознаки міста й одеситів. Чимало разів було сказано, що Одеса — місто багатонаціональне. Цього ніхто не стане заперечувати. Але, на наш погляд, найсуттєвішу думку з цього приводу висловив уродженець Одеси, російський письменник радянського періоду Лев Славін: «На Одесі при всьому національному розмаїтті її лежить відчутний український відбиток. У селянському хлопцеві, у капітанові далекого плавання, в університетському професорові раптом проглядає, зберігшись у всій чистоті, тип запорожця з козацької січної вольниці — весь цей сплав завзята, гумору, сили, поезії». ■

м. Одеса



«Громада». Слід зазначити, що саме під впливом М. Драгоманова одеські громадівці планували створення першої української політичної партії ще у 1883 році.

Одеські громадівці зайнялися активною роботою на науковій ниві. Вони почали збирати термінологію для російсько-українського словника. Цьому напрямку наукової роботи одеситів сприяв М. Комаров. Оскільки через заборону українського друкованого слова в Російській імперії словник було заборонено друкувати, то за сприянням І. Франка його почали друкувати у Львові 1893 р. Четвертий том вийшов у 1898 р. в друкарні НТШ під назвою: *Словарь російсько-український. Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка* (під псевдонімами — М. Комаров та одеська «Громада»). Над збиранням словника громадівці працювали біля двадцяти років. Це була надзвичайно важлива справа — довести окремішність і самостійність української мови в умовах заборон на неї самодержавства.

Окрім цього громадівці збирали фольклор. Завдяки благодійництву Є. Чикаленка, члена одеської «Громади», та Ю. Фесенка, відомого на всю імперію видавця з Одеси, чимало народних пісень, зібраних по різних регіонах України, було видано в Одесі.

Завдяки зусиллям одеситів у 1900 р. в Одесі побачив світ перевиданий перший український історичний роман П. Куліша «Чорна рада». Він був такий популярний, що миттєво розійшовся по всій Україні. Настала нагальна потреба перевидати його наступного року. Ілюстрації до видання створив видатний український графік Амвросій Ждаха — уродженець Очакова, член «Громади», а згодом і «Просвіти», викладач Одеського художнього інституту (помер і похований в Одесі). Наприкінці 2005 р. громадськість Одеси відзначила 150-літній ювілей художника виставкою у краєзнавчому музеї.

Одеські громадівці започаткували тісні контакти з Галичиною, де українство впевненіше почувало себе завдяки Конституції, яка надавала рівні права народам Австро-Угорщини.

Найвизначніші одеські громадівці були членами Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові — М. Комаров, професор університету О. Маркевич, І. Липа, І. Луценко.

Підтримував тісні контакти з Галичиною Є. Борисов — кореспондент «Одесского вестника», який був своєрідним зв'язковим між Одесою та Львовом, за що його неодноразово заарештовувала як австрійська, так і російська поліція.

Одеські громадівці фінансували низку українських видань у Женеві, Відні та Львові, підтримуючи тісні контакти з І. Франком, який завдяки одеситам видав багато книжок та періодичних видань, відомих по всій Україні. Серед них часописи «Правда», «Зоря», «Літературно-науковий вісник». Навіть віденський часопис «Rutenische Revu», який поширював інформацію про українські справи по всій Європі, також виходив за підтримки одеситів.

Яскравою сторінкою діяльності одеської «Громади» була активна участь її діячів у відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. Одеські українські діячі не лише взяли найактивнішу участь у цій загальноукраїнській події, але й допомагали у збиранні коштів та розробці проекту пам'ятника. Це мало неабиякий вплив на відміну заборон на українську мову.

Першою в Російській імперії організацією українців, яка діяла легально, стало Українське Товариство «Просвіта» в Одесі, зареєстроване 25.11.1905 р.

Револьюційні події сприяли створенню та реєстрації Товариства «Просвіта». Основою для заснування стала кількадесятилітня згуртована діяльність Одеської української «Громади», яка діяла з 1870-х років під проводом історика Л. Смоленського — випускника історико-філологічного факультету Київського університету, а згодом М. Комарова — випускника правничого факультету Харківського університету. Діяльність «Громади» сприяла згуртуванню українського суспільства у місті, об'єднанню наукових сил навколо національних студій і, в першу чергу в царині історії, мовознавств та етнології. Плідна діяльність української громади у місті стала помітною не лише в Одесі, але й по всій Україні. Ідейним і духовним наставником Одеської «Громади» був В. Антонович — відомий вчений-історик та археолог, який здобував середню освіту в Другій Одеській гімназії. Тому не випадковим стало утворення першої «Просвіти» в Російській імперії саме в Одесі — найбільшому на той час місті в українських губерніях.



Ілюстрації А. Ждахи до роману П. Куліша «Чорна Рада». Перевидані в листівках. Фото й листівки з колекції В. М. Яцюка



Першим головою «Просвіти» став відомий громадсько-культурний діяч, лікар за фахом, згодом член Центральної Ради І. Луценко, у якого на квартирі (вул. Херсонська, 52) діячі Одеської «Громади» ухвалили статут «Просвіти» 30.10.1905 р. Серед засновників «Просвіти» були провідні діячі українського руху в Одесі М. Комаров, С. Шелухін, І. Бондаренко, Д. Сигаревич, І. Липа, П. Климович, П. Зелений, О. Погибка, Є. Фесенко та багато інших.

Першим вагомим здобутком «Просвіти» стало видання українських газет у місті («Народня Справа» та «Вісти») на початку 1906 р., які, на жаль, проіснували недовго. Наступним вагомим кроком стала боротьба за українську школу в Одесі. Незважаючи на численні перешкоди, українську школу вдалося відкрити лише у 1909 році при самому Товаристві (вул. Софіївська, 30). Проте це стало однією з причин закриття «Просвіти» і школи при ній. Але просвітянам вдалося читати деякі предмети українською мовою у жіночій гімназії Малиновської та чоловічій Ковальчука.

Важливою перемогою просвітян було запровадження у 1907 р. викладання українською мовою першого курсу з історії України в Новоросійському університеті на домагання студентів різних національностей. Одеська «Просвіта» вела плідну культурно-просвітню роботу в місті. Вона діяла у кількох напрямках, провадячи свою роботу за секціями. Музично-драматична секція мала хор, який налічував до 70 осіб, ставила спектаклі з української класики, у чому їй допомагали артисти і музиканти майже всіх театрів міста. Товариство мало свою бібліотеку, яка налічувала сотні томів книг, передплачувало українські газети й журнали з усього світу. Бібліотекою завідував студент університету А. Ніковський. Музеєм «Просвіти», у якому було представлено сотні експонатів української старовини, опікувався також студент університету М. Слабченко, у майбутньому відомий історик-академік.

Прикро, що під час сталінських репресій серед численних жертв були й члени Одеської «Просвіти» — М. Слабченко, А. Ніковський, Ф. Панченко-Чаленко, В. Чехівський та ін., які були засуджені у справі СВУ 1930 року.

Одеська «Просвіта» підтримувала численні зв'язки з українськими науковими установами, такими як НТШ у Львові, товариством «Нестора Літописця» та «Українським науковим товариством» у Києві, «Одеським товариством історії і старожитностей» та іншими науковими товариствами. «Просвіта» проводила двічі на тиждень лекції та вечори, присвячені історії, літературі, народним традиціям і звичаям. Часто на вечори запрошували народних кобзарів. Популярними стали влаштовані «Просвітою» дитячі Різдвяні ялинки, на які запрошували сотні дітей. Користувалися популярністю виставки-ярмарки з українськими народними виробами, влаштовані просвітянами в Аркадії.

У 1906 році було започатковано привселюдне вшанування пам'яті Тараса Шевченка в Одесі, до того часу заборонене царським урядом.

Після закриття товариства 29.11.1909 р. та першої української школи при ньому діячі «Просвіти», серед яких було чимало правників, зареєстрували 10.02.1910 р. «Одеський Український Клуб», який фактично продовжив діяльність «Просвіти». Оскільки «Клуб» не зовсім задовольняв культурно-освітні потреби українства, тоді 4.04.1911 р. було створено «Товариство «Українська Хата в Одесі» (вул. Княжеська, 30), яке проіснувало до літа 1917 року й здійснювало українські просвітянські справи.

Саме завдяки згуртованості свідомих українців в «Українській Хаті» під час Першої світової війни було утворено навесні 1917 року Одеську Українську Військову Раду, лідерами якої стали одеські просвітяни, а її головою І. Луценко. На основі цієї організації було створено Одеський Український Військовий Кіш, до якого увійшли українізовані військові частини та гайдамацькі курені. Кіш став на збройний захист, проти більшовицького повстання, УНР в Одесі, а згодом і в Україні.

Але, очевидно, найбільшим здобутком української організованої громадськості Одеси було те, що вона виховала цілу плеяду українських державників — борців за самостійну соборну українську державу. Їх були тисячі. Серед них: члени Центральної Ради — С. Щелухін, І. Луценко; Прем'єр-міністр уряду Директорії, Комісар освіти Одеської губернії, член Центральної Ради, основоположник та ідеолог Української Православної Автокефальної Церкви, яку було проголошено на Всеукраїнському Церковному Соборі у жовтні 1921р., — В. Чехівський; Міністр закордонних справ УНР — А. Ніковський; секретар фінансів Генерального секретаріату Центральної Ради — П. Климович. Ось такий невеликий перелік подвижників з Одеси, які творили українську державу і громадське та релігійне життя в Україні. Вони були виховані організованим українським рухом в Одесі. Проте більшість із них, як і українську державність та мільйони українців, знищив більшовицький режим.

Тож маємо трагічний урок! І треба вчитися на трагічних і жорстоких сторінках нашої історії, яка нічим не відрізнялася в Одесі від усєї України.

Література:

1. Пилипейко В. Кирило-Мефодіївці в Одесі // Південна правда. — Одеса, 1999. — С.30.
2. Болунрев О. Одеська Громада. — Одеса, Маяк, 1994. — С. 71.
3. Олійників О. осередок не заляканих думок. (Попередники одеських просвітян) Південна Громада. — Одеса, 1999. — С.24.
4. Перлинна З., Похила Л. До історії видання роману П.Куліша «Чорна рада» в Одесі // Записки історичного факультету. Випуск 4. — Одеса, 1996 — С.69.
5. Мисечко А. До взаємозв'язків одеської «Просвіти» із Західною Україною // П'ятий міжнародний конгрес українців. Т.2, — Чернівці, 2001.
6. Державний архів Одеської області (ДАОО). — Ф93 — Оп.1. — Спр. 121. — Арк.149; Одесские новости, 1903. — 3–5 сентября.; Відділ рукописів Одеської державної наукової бібліотеки. (ОДНБ). — Ф.28 Михайла Комарова. — Спр.480. — (Листи Христини Алчевської). — С. 13. Там само. Спр.485 (Листи Л. Падалки). — С.3–4.
7. Мисечко А. Одеська «Просвіта» (1905–1909рр.) // Південна Громада. — Одеса, 1999. — С.12–13.
8. Мисечко А. Товариство «Українська хата» в Одесі // Записки історичного факультету. Випуск.7. — Одеса, 1998 — С.95.

м. Одеса



Тарас МАКСИМ'ЮК, заслужений працівник культури України, член НСЖУ

МИХАЙЛО ЖУК — «КОРОТКА АВТОБІОГРАФІЯ»



Михайло Іванович Жук

В історії української культури першої половини ХХ століття почесне місце належить Михайлові Жуку (1883–1964), видатному українському різноплановому художникові, поетові, прозаїкові, драматургові, перекладачеві, педагогові, громадському діячеві, одному з засновників Української Академії мистецтв, активному учасникові українського культурницького руху першої половини ХХ ст. у Кракові, Києві, Чернігові, Одесі. Про його життя та творчий доробок існує не така вже й велика кількість друкованих джерел. Це два альбоми: перший виданий у Харкові 1930 року зі статтю його колеги Юхима Михайліва, а другий, виданий аж через двадцять три роки після смерті художника, у 1987-му, укладачами і авторами

біографії якого були Іван Козирод та Сергій Шевельов. До них треба додати кілька коротких статей в українських енциклопедіях та низка публікацій у наукових збірниках та періодичних виданнях. Тому кожне нове ґрунтовне джерело, яке дає можливість докладніше ознайомитись із життєвим та творчим шляхом цього непересічного діяча національної культури є дуже бажаним і потрібним.

«Коротка Автобіографія» Михайла Жука, що пропонується зараз увазі читачів, знаходиться в колекції українського культурологічного центру в Одесі «Тарасів Дім», основу якого складає приватна збірка «Україніки» Тараса Максим'юка. Ця автобіографія написана олівцем на двох аркушах паперу, вирваних із блокноту (розмір аркуша складає 21,5 x 15,0 см). Текст автобіографії займає повністю по одній сторінці обох аркушів і закінчується (обривається) так, що не виникає сумнівів в існуванні продовження «Короткої Автобіографії» як мінімум ще на одній сторінці. Але і неповний текст автобіографії дає змогу познайомитись і наочно усвідомити середовище, українське і польське, в якому зростав, формувався і творив один із найяскравіших представників Сецесії в українському мистецтві початку ХХ століття.

Щодо часу написання «Короткої Автобіографії» М. Жуком, бо вона не датована, то тут є два моменти, які дають змогу датувати її кінцем 20-х рр. По перше, звертає на себе увагу використання автором автобіографії слів, прак-

тично не вживаних у радянській Україні 30–50-х рр., а саме: «Кавічка», «за мірницю», «вісьми», «лауреат», «літерат». Другим аргументом для датування «Короткої Автобіографії» слугує один документ з архіву Михайла Жука, який знаходиться в збірці автора статті. Це, видрукувана в харківській друкарні ДВУ ім. Г. І. Петровського (Зам.1562) накладом 3 тис. примірників, відозва відомого українського бібліографа та літературознавця, керівника Кабінету бібліографії Інституту ім. Т. Шевченка АН УРСР у Харкові Миколи Плевака (1890–1941). Датується вона за змістом 1928 р. Текст відозви займає дві з половиною сторінки з чотирьох (розм. 28,8 x 22,0 см). Відозва адресована безпосередньо Михайлові Жуку.

Наведемо кілька уривків з відозви, бо вона сама по собі є дуже цікавим документом, що свідчить про підготовку наприкінці 20-х років фундаментального біобібліографічного словника українських письменників. Подібне, але значно гірше, бо неповне і дуже заделологізоване, видання побачило світ аж у 1960–1965 рр. у Києві під назвою «Українські письменники. Біобібліографічний словник у 5-ти томах».

Рукою М. Плевака синім чорнилом до друкованого тексту вписані такі слова; «Михайло Івановичу!» та наприкінці, після слова «Харків»: «Холодна Гора, Лаврентівський пров. 11.

Тексти уривків з відозви М. Плевака та текст «Короткої Автобіографії» М. Жука подаються за оригіналами без змін.

«Вп. Михайло Івановичу!

Готуючи до друку «Словник українських письменників», прошу Вас не одмовити подати мені біографічні й бібліографічні відомости про себе для цього словника. В словнику мають бути вміщені найдокладніші біографії й бібліографія всіх українських письменників від найдавнішої пори аж до нашого часу, зокрема й наперед усього письменників ХІХ й ХХ століть <.. >



В біографії потрібні відповіді на такі питання: 1. Ім'я, прізвище й по батькові. 2. Рік, місяць, день народження. 3. Місце народження. 4. Хто були батьки (ім'я, національність, соціальний стан). 5. Коротка історія роду (походження, важніші події, чи не було видатних чимсь людей). 6. Виховання й освіта (школа, лектура, інші впливи на формування світогляду). 7. Дальше життя і діяльність (основна професія, якщо за таку не править письменницька робота, громадська діяльність, надто культурно-освітня й політично-революційна, головні події в житті і т.д.). 8. Початок літературної діяльності й дальший її розвиток

(надто важливо й цікаво мати оцю «літературну біографію» і відомості про перші стимули до творчості, про літературну науку, про наявність впливів, фактичну історію літературної роботи, приналежність до літературних організацій, погляди на письменницьку роботу і т.ін.).

Найкраще було б, якби Ви подали всі відомості в формі докладної автобіографії, зберігаючи, по можливості, послідовність зазначених вище біографічних моментів, яку можна було б умістити в «Словнику» без змін — це значно полегшило б роботу упорядника — редактора».

На першій сторінці відозви, вгорі у правому кутку, рукою Михайла Жука /?/ написано і підкреслено олівцем прізвище «Гадзінський». Цей напис можна пояснити таким уривком з відозви М. Плевака: «Також прошу подавати відомості й про інших письменників, надто на провінції, що їх не знайде одразу ця моя відозва...». Слова «про інших письменників» також підкреслено олівцем. Мабуть, таким «іншим письменником» виявився Володимир Гадзінський (1888–1932), український письменник, літературознавець та громадський діяч, який на той час вже мешкав в Одесі.

Михайло ЖУК

1 стор.

Коротка Автобіографія



Народився в 1883 р. 20 вересня Старого Стилю. Місце народження містечко Кавічка, Тавридської губернії, Дніпровського повіту. Батько — робітник маляр, кровельник та альфрейник, що працював у підрядчика Таранова. Мати працювала за мірницю на паровому млині панів Панкеевих. З вісьми до 13 років я працював з батьком, як підручний, готуючись до професії батька. Після цього — батьки мої переїхали до Києва, де я вступив до рисункової школи М. Мурашко. Батько дістав роботу в ремонтних майстернях Південно-Західної залізниці, а мати, яка тяжко ослабла на серце, працювала вдома, як хатня господарка. Школу я кінчив у 1900 році і восени того ж 1900 року вступив до Краківської Академії Мистецтв, яку закінчив весні 1904 року медалістом і лавреатом Академії. Писати почав саме в м.Кракові, де моїм учителем був дуже талановитий художник і драматург Станіслав Виспянський. Там же в Кракові я близько зазнайомився з українським поетом Богданом Лепким а також із широким колом польських літературів: Я. Тетмасер; Конопницька; Ян Каспрович, пізніше Владислав Реймонт та інші.

Бувачи у Львові і Відні, — я познайомився з Іваном Франко(м), з Ва(си)лем Стефаніком, Сембратовичем та Гнатюком.



Василь Стефанік.
Робота М. Жука

З 1904 р. до року 1905 я перебував у Києві, де близько був знайомий з Нечуєм-Левицьким, Старицьким, Лисенком, Саксаганським, Садовським та іншими. Тоді ж саме трапилося так, що батька вислали до Чернігова під догляд поліції і я примушений був клопотатися про призначення мене на посаду вчителя гімназії по малюванню, щоб бути разом з батьком. Восени 1905 р. мене було призначено до дівочої гімназії в м. Чернігові, де я прожив до самої революції. З того ж 1905 року я близько зійшовся з М. М. Коцюбинським. Тоді там же жив М. Вороний та Володимир Самійленко, з якими я також був добре знайомий. Моя дружба з Коцюбинським продовжувалася до дня його смерті і я лише один зі сторонніх був присутнім в останні хвилини його життя. За порадою того ж М. М. Коцюбинського я послав до Л.Н. Вістника своє оповідання «Мені казали: ще молодий» і воно було надруковано на сторінках журналу в 1906 році. З того часу я вже постійно друкувався в Л.-Н.В., а також почав приймати участь і в інших укр. виданнях, як на Україні, — так і за кордоном: Австро-Угорщина, Америка».



Іван Франко

8 стор.



Частина «Короткої Автобіографії» М. Жука, яка збереглася, свідчить багато про що. Так, звертає на себе увагу відсутність прізвищ колег-художників (С. Виспянський не рахується). Згадуються, головним чином, тільки письменники, українські і польські, а також мова йде про літературну працю М. Жука на тлі біографічних відомостей. Це ще одне свідчення на користь гіпотези про написання автобіографії на прохання М. Плевака. Ця «Коротка Автобіографія» могла бути чернеткою до більш детальнішої біографії М. Жука-літератора.

Саме навчання в Кракові, куди він приїхав, маючи всього 17 років (спроба навчання в Москві, в Училищі живопису, різьбярства та будівництва не влаштувала з певних причин майбутнього українського художника і письменника) сформувало М. Жука як національно свідомого митця, причому до цього, було причетне не тільки українське середовище в особах Б. Лепкого, І. Франка, В. Стефаніка, В. Гнатюка та ін., але, безперечно, і польське, серед якого було кілька яскравих особистостей, представників «Молодої Польщі», цього суто польського національного літературно-естетичного руху кінця XIX — початку XX ст. (С. Виспянський, Я. Каспрович, В. Реймонт та ін.).

Зі змісту «Короткої Автобіографії» випливає те-за про вплив на М. Жука через Австро-Угорщину європейської культури.

Дуже важливим для молодого українського художника та літератора виявилось також коло київських і чернігівських друзів і знайомих. Прізвища І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Садовського, М. Коцюбинського, М. Вороного та В. Самійленка коментарів не потребують. Безумовно, звертають на себе увагу і навіть вражають слова М. Жука: «... і я лише один зі сторонніх був присутнім в останні хвилини його життя», коли він пише про чернігівський період свого життя і взаємини з М. Коцюбинським.

Укладачі майбутньої ґрунтовної бібліографії літературного доробку М. Жука будуть йому вдячні за вказівку, що його твори друкувалися не тільки на Великій Україні, але й за її межами, в Австро-Угорщині та Америці, Не останнє значення для біографії М. Жука мають відомості про перебування його не тільки у Кракові, але й у Львові та Відні.

Слід ще раз звернути увагу на письменників, згаданих в «Короткій Автобіографії», портрети яких виявлені в доробку Михайла Жука-художника. Це І. Франко, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, В. Стефанік, Б. Лепкий, М. Вороний.

Подальші пошуки, можливо, дадуть змогу віднайти заключну частину «Короткої Автобіографії» Михайла Жука, що дасть можливість докладніше ознайомитись з життям і творчістю відомого українського художника і письменника першої половини XX ст. ■

м. Одеса

Василь ДОБРОСИН

«Там друга в прихильній дівчині знайшла...»

У перше Леся Українка приїхала до Одеси наприкінці серпня 1888 року. Того ж року її мати — відома українська письменниця Олена Пчілка — отримала за прошення від М.Ф. Комарова відвідати наше місто. У сім'ї Косачів зраділи такій вістці. Найбільше тішилася Леся, бо дуже мріяла побачити море.

Родина Комарових мешкала на Поштовій, 25 (тепер вулиця Жуковського). Тут прилаштувалися Леся з мамою. Невдовзі вона напише братові Михайлові в Колодязне: «Поїхали ми собі назад в Одесу. Ну та й море ж було в той день! Певне, уже так задля нас вигладилось та причепурилось: синє-синє, з білими гребнями, з рожевими відблисками, з темно-зеленими тінями, золотими іскрами при заході сонця...»

Тут, в Одесі, Леся Українка написала свій відомий цикл поезій «Подорож до моря».

*Вже сонечко в море сіда;
У тихому морі темніє;
Прозора, глибока вода
Немов оксамит зеленіє...*

Найближчою подругою Лесі Українки в Одесі була донька М.Ф. Комарова Маргарита. Її молода поетка присвятила теплі рядки:

*І добре, хто має к багаттю чийому
Склонитися слухом і оком.
То ж добрії люди мене привітали
В далекій країні,
Там друга в прихильній дівчині
Знайшла я. І моря красу споглядали
Не раз ми при тихій годині.
На тихому небі заблиснули зорі,
Огні запалали
У місті. Ми тихо стояли,
Дивились, як ясно на темному морі
Незлічені світла сяли.*

Маргарита Комарова, за словами брата Богдана, «була незмінним чичероне в Лесиних екскурсіях по Одесі та її околицях».

«Що ж так їх зблизило? — запитує дослідник Олег Олійників у книжці «Мистецтво від душі та серця». — У першу чергу, мабуть, те, що вони були однолітками. По-друге, патріотичне ставлення до свого народу, до його історії та культури. А ще, певно, й те, що обидві захоплювалися грою на фортепіано. Іноді, не маючи змоги через свою хворобу сісти за інструмент, Леся прохала свою подругу зіграти якусь з улюблених і популярних на той час мелодій».



Олександр ШОКАЛО

Юрій Іванович Липа



Дочка М. Ф. Комарова Маргарита та Леся Українка (ліворуч)

Милі для Лесі місця в Одесі — Приморський бульвар (Миколаївський), сходи, Центральний бульвар (алея в парку імені Т. Шевченка), панорама Одеської гавані від залишків тверджді до Ланжеронівської купальні.

1889 року Леся Українка двічі приїздила в Одесу на лікування. У ці приїзди вона мешкала на дачі Діалегмено, неподалік курорту й лікарні на березі Хаджибейського лиману. Це своє помешкання вона називала «віллою Паучіні», бо там було багато павуків.

Леся дуже раділа, коли під час лікування її відвідували одеські й приїжджі знайомі. Та чи не найбільше тішилася зустрічами із сестрами Маргаритою та Галиною Комаровими. Галина, до речі, теж писала вірші, то залюбки їх читала Лесі Українці.

Уперше цикл віршів «Подорож до моря» з означенням «Посвята сім'ї Михайла Ф. Комарова» був надрукований у збірці Лесі Українки «На крилах пісень» 1893 року. ■

«Думська площ»
№ 39, 07.10.2005
м. Одеса

Теоретик та ідеолог української геополітики, історіософ, поет, новеліст, есеїст, публіцист, літературо-знавець, літературний критик, громадсько-політичний діяч, за фахом лікар.

Народився 5 травня 1900 р. в Одесі (за автобіографією: «Народився в Полтаві 7 мая 1900 року») в сім'ї І. Липи — відомого українського громадсько-політичного діяча, лікаря, письменника. Юрій почав рано писати, на що дістав благословення у В. Самійленка та І. Франка. Здобув гімназійну освіту. У 1917 р. організував в Одесі видавництво «Народний Стяг», вступив добровольцем до Куреня морської піхоти Армії УНР. Навчався на юридичному факультеті Одеського (1917–1918) та Кам'янець-Подільського (1919–1920) університетів. Восени 1920 р. змушений емігрувати разом із батьком до Польщі. У 1929 р. закінчив медичний факультет Познанського університету, практикував у Мійоводах. Заснував літературне об'єднання «Сонцесвіт». 1930 р. оселився у Варшаві, студіював політику й економіку у Вищій школі політичних наук при Варшавському університеті, закінчив однорічну школу військових лікарів. Працював асистентом на медичній кафедрі Варшавського університету, стажувався в Лондонському університеті. Займався медичною практикою, уславився як лікар-фітотерапевт, автор праць «Фітотерапія» та «Ліки під ногами». Разом із Є. Маланюком заснував літературно-мистецьку групу «Танк». Ще в 1927 Є. Маланюк зізнавався своєму вірному соратникові Ю. Липі: «Часто приходиться така думка, що на світі є — Ви та я, на цій світі нашої епохи з румовищами прогнилого віку. Ми ж — люди середньовіччя — з Вами, пане Юрію. А ця епоха — епоха жидо-буржуазії і духової прокази». Ю. Липа пише прозу, літературно-критичні, публіцистичні, історіософські праці, зокрема: «Бій за українську літературу», «Українська раса», трилогія — «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії». У 1943 відхилив пропозицію відомства Розенберга очолити маріонетковий уряд України. Цього ж року на ультимативну вимогу Армії Крайової залишив Польщу й переїхав із сім'єю до Яворова на Львівщину. Тут він займається лікарською практикою, надає медичну допомогу воякам УПА, а ночами спішить писати, бо йому не давало спокою передчуття, що помре не своєю, страшною смертю. З наближенням лінії фронту відмовився емігрувати. 19 серпня 1944 р. Ю. Липу забрали з дому енкаведисти й вивезли в с. Шугова, де закатували в жалихливих тортурах. Похований на сільському кладовищі 22 серпня.

Ю. Липа як політичний мислитель та історіософ проникливо охарактеризував геополітичні особливості українських територій та історико-психологічні особливості української ментальності. Його глибинні напрацювання стали потужною основою для усвідомлення українцями свого місця у світовому історичному процесі та для забезпечення цивілізованого утвердження України як центральноєвропейської країни в геополітичному «Чорноморському просторі». Основу цього простору він окреслив між Балтією, Кавказом і Уралом і обґрунтував необхідність згуртованості народів, які заселяють цю територію, довкола одного духовно-морального осердя зі збереженням їхніх індивідуальних расових та національних рис. Ю. Липа наголошував на необхідному партнерстві народів у цьому просторі, незалежно від їх національних та релігійних відмінностей. «Чорноморський простір» — це «життєдайний простір України», а вона — його життєдайне сонце, духовно-моральне осердя, цивілізаційно-культурна потуга, а не посередниця між Сходом і Заходом. Мислитель застерігав також від застосування схеми Схід-Захід і до українських політичних орієнтацій, і до українського життя в цілому, що може призвести до конфліктів на політичному й релігійному ґрунті та до розколу українського суспільства. Задля збереження національної цілісності не можна ставити на перше місце якусь доктрину чи верстові або регіональні амбіції, бо це суперечить природному ладові самого життя й інтересам українського державотворення. Особливі надії він покладав на селянство, яке пов'язане з рідною землею тисячами судин і є становим хребтом української нації. Володіючи колосальним обсягом знань з української археології, антропології, історії, географії, економіки, соціології, філософії, політології та інших галузей, Ю. Липа зі спокійним і мудрим переконанням писав про історичне призначення України: «...Нема ніяких т. зв. об'єктивних перепон до вивчення і утвердження наново великого народу, що мав поразку. ...Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в їх моральних і матеріальних засобах».

м. Київ



Юрій ЛИПА

Призначення України

Уривки

11. Трипільська культура

Здавалося б — не така важна подія: сорок літ тому київський археолог В. Хвойко разом із С. Штерном відкриває одну з найстаріших і найцікавіших культур України.

Це — трипільська культура¹. Культура трипільсько-го, чи як його зве проф. В. Щербаківський, праукраїнського народу — обіймає новокамінну, бронзову і початок залізної доби й є аналогічною до культури і складу південних держав мікенців, геттів, митанів, егейців і може етрусків. Це культура, що звязує органічно Україну з південною Європою і почасти зі західною, з її прадавнім мистецтвом, моральними, правовими та релігійними здобутками. Культурі тій не брак і циклопічних будівель (вали 2000 кілометрів, вали Гельону 15 метрів висоти, мегаліти).

Співзвучні великі культури були в Анау, Сумирі, Елямі, навіть в Індії.

«Зацікавлення трипільською культурою, — писав недавно совітський учений проф. Бороздін, — особливо збільшилося в найновіших часах в звязку з надзвичайними відкриттями в Китаї й Індії».

Ні, не тільки в звязку з Індією, а передусім у звязку з сучасною українською духовістю.

З цілою енергією українські вчені взялися до праці над Трипіллям. Проф. Хвойко знаходить найстарші пам'ятки цієї культури на Чернигівщині, проф. В. Щербаківський відкриває найбільш висунений на схід її пункт розповсюдження (с. Лукаш на Переяславщині). Це було ще перед війною 1914–17 рр., а в рр. 1922–32 починається масова праця над розкопами, й Українська Академія Наук в Києві видає поважні збірники п. з. «Трипільська культура», крім того виходять сотні праць і причинків українських учених.

Чому таке зацікавлення культурою, що цвіла дві три тисячі літ перед Христом? Яке психологічне підложжя цього? Чи знайшлося щось у ній, що давало б підставу для сьогоденної боротьби українців? Що в трипільській, праукраїнській культурі є важне й типове?

Фінляндець, археолог Тальґрен окреслює її, як «типову рілничу культуру, з населенням, що ґрупувалося часто над берегами рік у фортифікованих оселях. Західні первні тут були знаменні для політичної й економічної організації в степах завжди осілого населення, а ніколи кочовничого». («Передскитійська Понтида», 1926).

Отже культура осіла, хліборобська, розвинена політично, із власними правовими і моральними нормами, із традиціями, що безпереривні аж до наших днів.

Тимчасом що бачимо обіч? Расу цілком номадську. Археологічні розкопи не викрили на Московщині слідів хліборобства раніш IX-го віку по Христі. Отже — цілковита прірва між праісторією України й Москви.

¹ Назву взяла від розкопів в с. Трипілля на Київщині.

З другого боку в тих часах «витриски Балтика досягають тільки Волині і Полісся в неолітичну добу». Отже — прірва між праісторією України й Польщі. «Ні з Балтиком, ні з Уралем не маємо нічого спільного», зазначає сучасний український учений, і вже на еміґрації у 1932 році з'являється, як практичний вислів цього, поділ сучасних слов'янських народів на дві групи: 1. народів осілих і хліборобських ще в неоліті, як Україна, Югославія, Чехословаччина, 2. народів номадів і звіроловів з підложжям урало-алтайським (Московія) і балтійським (Польща, Білорусь). («Синоптическая таблиця праісторичної структури слов'янських народів» В. Щербаківського).

Оповідають, що один із найвизначніших київських археологів інакше не називав Москву, як «цей народ — парвеню, прибула». Є в цім мимовільний вираз гордості за свій край.

Досліди над трипільською культурою дали глибокі границі сучасним українцям, а кількатисячелітня безпереривна традиція густо населеної Пра-України, як висловився один з українських учених у своїй праці, — знов дає сучасним українцям «доказ непорушности володіння своєю землею упродовж тисячеліть».

15. Значіння території

Що дають найпростіші генеральні ідеї про якийсь край? Погляд згори на нього, як на цілість, погляд на географічну карту. Бо ж географія найбезпосередніш може віддати те, що творить одність населення якогось краю.

Плянємо на мапу. Маємо перед собою велику пляму Чорного моря (Понту, Рутенського моря) з його затокою Озівським морем (Меотидою) і ріки — Кубань, Дон, Дніпро, Дністер й Дунай. Ці ріки є нагорі, на північних береж-ях, — надолі, на півдні рік нема. Ми могли б представити пляму Чорного моря, як своєрідну цибулину з буйними наростами вгорі. Надолі є тільки корінь, — вузька протока до Середземного моря. І це дійсно корінь: геологічно Чорне море — це затока Середземного, це — решта великої затоки, що від неї ще залишилися Каспійське й Аральське озера.

Звернім увагу насамперед на ріки. Вони обєднують населення і його оселі, як найважніші засоби комунікації. Особливо важні великі, спокійні, долинні ріки. На їх значіння для людей звернув увагу ще перший антропогеограф Ф. Ратцель. Ріка для мешканців обох її берегів є засіб найдогіднішої комунікації. Недарма донині китайці звать шоси «сухими дорогами» в протиставлення до ідеальної дороги — ріки. Ріками в житті кожної раси від початку кружляє крам, зброя і закони.

Річна мережа формує одність території, її торгівлі, впади, звичаїв, врешті мови й релігії. Ріки формують групу людности на Україні впродовж тисячеліть. Сітка внутрішніх доріг української території достосована до мережі рік, до переправ, бродів і гирл. Як у біології індивідуальність зародку починається від пульсування окремої системи обігу крові в безформній плязмі, — так духовий організм починається на Україні від пульсування мережива річних і звязаних з ними суходолових доріг. І це пульсування аж донині оформлює



значіння української території і зариси її духовності. Всі інші дороги, як залізниці, повітряні шляхи, закоротко діяли, щоб приписати їм глибші впливи. З другого боку і вони наслідують часто вісь водних шляхів.

Тому легко можна прийняти слова геополітика: «Ріка об'єднує велику кількість людей. Об'єднує їх не тільки в просторі. Вона ставить цілу велику групу людей в обличчі спільних питань, дає їм спільні інтереси» (Горрабін: «Географічні підстави історії»).

Річна система українських шляхів кінчається з гирлами цих рік. Але це ще кінець лучби, це розвинення її в ще більшу систему, систему морську. Чорне море органічно зв'язане з українськими ріками виявом і матеріальних, і духових тенденцій української території. Це тенденція найнатуральніша в світі і історик морей і морських воєн зазначає:

«Над водами повстали всі осередки цивілізації, Асиро-Вавилонія над Евф-ратом і Тигром, Китай над Янг-Тсе-Кянгом, Єгипет над Нілем, Греція й Рим над Середземним морем і, врешті, Понтида над Чорним морем. Кожна з тих держав посувалася з течією ріки, доходила до її морського гирла і розпочинала відкривання земель уже на своїх морських дорогах».

Не можемо твердити, що українська духовість почалася від верхів'я, чи середини річного ложа, а потім посувалася до гирл. Може почалося навпаки. Проф. Готье виразно зазначає, що порти в гирлах українських рік і на побережжі Чорного моря існували ще в неоліті (новокамінній добі), більш-менш на тих самих місцях, де їх застаємо в першій тисячелітті перед Христом.

Проте можемо зазначити чергове пересування центрів української духовості й державності здовж українських рік; чи то в верхів'ях, чи в середньому бігу рік (Галич — верхів'я Дністра, Київ — середина Дніпра), чи в їх гирлах, отже на побережжі моря (Ольбія — Дніпро, Бог, Тірас — Дністер, Фанагорія — Кубань). Завжди ці пересування відбувалися по лінії південь-північ, бо вона здебільше відповідає головній осі українських рік. Навіть такі центри території чи духовості України, як Пантикапей в Тавриді, чи великі дочерні держави: Новгород Великий над Балтією, або Тмутаракань на Кубані — ілюструють цю тезу: українська територія мала більш чи менш надморський характер, але головною тенденцією її життя було чергування півночі й півдня в формуванні її культури і державності впродовж тисячеліть. Коли ж в останніх століттях прийшли впливи заходу й сходу (балтійські й урало-алтайські), вони вже майже нічого не змінили в сформованій попередніми часами духовості. Суперечності між східними і західними впливами (квествія така важна для молоді польської духовості) майже не існує для української духової індивідуальності. Можна говорити найбільше про очищення від західних і східних впливів, для вияскравлення властивої української індивідуальності, опертої на органічному житті території... ■



Олександр ШОКАЛО

Михайло Єлисейович Слабченко

Визначний творець української історико-правової науки, державницького напрямку в національній історіографії, корифей українознавства, правознавець, історик, економіст, академік ВУАН, політичний і громадський діяч.

Народився 21 липня 1882 р. на Нерубайських хуторах біля Одеси в сім'ї каменяра. Виріс у слободі Романівка (нині в межах Одеси), де з 5 років почав працювати на каменярни. Закінчив початкову школу й духовне училище, з 3-го курсу Одеської духовної семінарії виключений за підбивання семінаристів до «бунту». Працював вантажником у порту, ливарником. Завдяки наполегливості здав екстерном іспит на атестат зрілості в 3-й одеській гімназії і вступив до Новоросійського (Одеського) університету на історико-філологічний факультет, а в 1905 р. перейшов на юридичний. Після закінчення університету М. Слабченка залишають на кафедрі для підготовки професорського звання, а в 1911 р. відряджують як професорського стипендіата на стажування до правничої школи при Паризькому університеті. В 1912 р. відкликають до Росії й мобілізують до армії, а після закінчення школи прапорщиків і звільнення в запас мобілізують 1914 р. на фронт, де пробув усю війну, зазнавши тяжкого поранення й отруєння газами. Активний учасник Лютневої революції як керівник солдатських рад. З літа 1917 р. по січень 1918 р. навчається у Військово-юридичній академії в Петрограді. Після більшовицького перевороту припинилися заняття в академії, й М. Слабченко повертається до Одеси, де займається журналістикою та працює в освіті. За гострі публікації й незалежну громадянську позицію його заарештовують і гетьманська влада, й більшовицька ЧК, й денікінська контророзвідка. У 1918 р. викладав у державних університетах Києва й Кам'янець-Подільського. З 1919 р. — доцент Новоросійського університету, у 1920–1930 рр. — доцент, професор кафедри історії України у створеному на основі університету Одеському інституті народної освіти, у 1923–1924 рр. працює також деканом факультету професійної освіти цього інституту. Активно займається науковою та культурно-просвітньою діяльністю. У 1922 р. ДПУ заарештовує М. Слабченка за участь в українському національному русі й мало не висилає з Одеси. У 1923–1924 рр. завідував Одеським губернським архівним управлінням, з 1926 р. очолював Одеську філію Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури, Товариство краєзнавства, був також співробітником багатьох комісій ВУАН: історії західноруського та українського права, історії господарства та економічної думки, соціально-економічної історії України, біографічного словника українських діячів та ін. У червні 1929 р. обраний академіком ВУАН, у листопаді призначений головою Комісії старої історії України та Комісії історії Полудневої України. У січні 1930 р. М. Слабченка заарештовують і притягують до інспірованого ОДПУ процесу Спілки визволення України, у квітні засуджують Верховним Судом УСРР у справі СВУ до 6 років позбавлення волі з поразкою в правах на 2 роки. Проїшовши Ярославський полізолятор, вчений сидів на Великому Соловецькому острові



в Саватіївському ізоляторі, який був тюрмою в тюрмі. Після звільнення М. Слабченкові було дозволено мешкати протягом 3-х років у Йошкар-Олі, але він влаштувався бухгалтером тресту «Апатити» на Кольському півострові. На кілька днів з'їздив у Первомайськ на Миколаївщину, де після арешту (грудень 1929) у справі СВУ жив на адміністративному висланні із сім'єю син Тарас — талановитий вчений, який займався історією української культури й історією аграрних криз в Україні (у 1937 Т. Слабченка знову заарештували й засудили до розстрілу). У 1937 р. М. Слабченка повторно засудили на 10 років ув'язнення, яке відбував на Колімі, в Уфі, Йошкар-Олі, під Астраханню. Після 1947 р. вчений марно намагався влаштуватися на роботу в Києві та Одесі й поїхав у Первомайськ, що нагадував йому про сина. Працював учителем іноземних мов, що їх знав близько десятка, згодом — інспектором міського відділу народної освіти й планував майбутні історичні дослідження. На початку 1949 р. за вказівкою секретаря міського комітету партії М. Слабченка звільняють з роботи без пенсійного забезпечення. Довелося жити за рахунок продажу дивом збереженої багатющої бібліотеки та жебракування дружини. Невдовзі після смерті дружини помер від холоду й голоду 27 листопада 1952 р., похований на міському кладовищі Первомайська. Реабілітований 1989 р.

М. Слабченко — один із фундаторів українського духовно-політичного відродження першої половини ХХ ст.: започаткував викладання у вищій школі історії України та історії держави і права України, очолив підготовку кваліфікованих науково-педагогічних працівників-україністів, став засновником і керівником одеського осередку українознавства. Своїми працями заклав основу вивчення історії економіки та права України: показав українську економіку як живий самобутній організм, що має свої власні інтереси; особливу увагу зосереджував на своєрідності юридичної спадщини українського народу, відмінної від російських, польських та інших юридичних інститутів, а витоки власне Української держави і права знаходив в історії Гетьманщини. М. Слабченко один із перших почав аналізувати історичні події з державницьких позицій. Як історик козаччини долає попередні ідеалістично-романтичні схеми й розглядає Запорозьку Січ та Гетьманську державу в загальному контексті історії української державності. Наукова спадщина М. Слабченка як основоположника української політології та національної державницької історіографії, а також його духовно-інтелектуальна опозиція антинародній владі набувають нині особливої актуальності.

м. Київ

Михайло СЛАБЧЕНКО

Землеволодіння та форми сільського господарства

Уривки

Розділ I

Коли глянути на мапу України XVII стол. Боплана, то перед нашим оком розгорнеться величезна рівнина, яку в напрямку з півночі на південь прорізує Дніпро з масою допливів, на схід піднімаються вздовж Донця невеличкі відлоги, на північ розкинулись наметами то густі, то рідкі ліси, з заходу несе свої бурхливі води Дністро, а на півдні, між Прутом і нижньою течією Дніпра, лягли безкраї степи, які в своїй південно-східній і південній частині уявляли майже безлюдну пустелю, розмірів якої ніхто не знав, але врожайність якої була добре відома. Шевальє в своїй, виданій 1663 р. і присвяченій описові боротьби України з Польщею, історії писав про Україну: «l'Ukraine est un pays tr s fertile... et la terre pour peu qu'elle soit cultiv e y rapporte toutde grains toutes fortes que les habitants ne scauent le plupart du temps qu'en faite». Французький історик підкреслював роскіш країни дичиною всякого роду, рибою, м'ясом, зіллям і т. п.¹. І захоплення його не являлось думкою випадкової людини. Чужинці, яким доводилось жити або хоч проїздити по Україні, говорили те ж саме. Україна рахувалась золотим дном, крайною казкових багатств, де досить було злегенька копнути ґрунт, щоб бризнули золоті потоки, відкрились нечувані скарби й безнадійний бідака враз робився крезом. Україна текла молоком диких кіз, яких тут ніхто не доїв, тому удой лявся сам собою на дикі трави; текла вона й медом диких бджіл, що клали свої соти просто в землю. Зрозуміло, сюди, в цей безмірно багатий край, що лежав пусткою віддала від культурних центрів, в ці прикриті казковим флером «дикі поля» кидалися і горді польські пани за-для легкої здобичи та аби виправити лихий стан свого господарства, і нахабні авантюристи, якими кишла стара Польща, і всяка дрібниця соціальна, що думала викрутитись від насідання великого земельного капіталу, і дисиденти німецьких земель, і войовничо настроєні кнехти з пропозицією за добру плату своїх послуг і т. и. Всім українські степи та гаї давали свій захисток, притулок, засоби до життя, військову славу, свободу віри... Після Турунського миру, через який Польська держава доступилась Балтицького моря й втягла своє господарство до інтенсивних звязків з Західною Європою, заселення української рівнини понеслось широким потоком. Через Балтику стало вивозитись українське зерно й різна сировина. Треба було поспішати з апропріюванням вільних степів та засівом їх. Військова праця померхла, позбулася свого блиску. Бувші військові робились плугарями. Держава зріклась брязкання зброєю. Наймані війська прийшли на зміну пишній шляхті, і вона спустилась з високих кавалерійських сіделець до жирного долу, що чекав на обрібку. Починався наступ на степ «косою й ралом». І королівський уряд і окремі магнати стали «вдиратись в дикі поля». То тут, то там виростали «замечки» за-для захисту мирних хліборобів від наскоків з боку «неприятелей вери христовой». По горбах та могилах фронтом на південь і схід дивились фортеці, готові відбити диких гостей. На Заході життя кипіло жадою прибутків, завязувались зносини з далекою Америкою, мореплавання перекинулось за окіяни, гори американського шляхетного металу вели до народження й зросту оброблюючої промисловости, — а на сході в цей час добували сировину,



перекидали її через Сх. Прусію до Франції, Англії, Іспанії та інших держав. Добуте в одному місці перероблялось та оброблялось в другому й розкидалось по цілому світі. Схід та Захід жили в тісному контакті. І тільки географічне положення впливало на роди й види праці. В Східній Європі з її безкраїм чорноземом і ситими пасовиськами вели сільське господарство, віддавши решту всього Європі Західній. Хліборобська праця в «диких полях» давала користи більш за всяку іншу. Це рано зрозуміли в Польщі й кидались зі всією енергією на обрібку землі; шустрі західні посередники, які з'явилися в Польщі, указували, що треба було Західній Європі². За-для більш поспішного визискування земельних багатств польська влада дозволяла «захожим людям» організовуватись по їхньому бажанню. Одні заходці розміщались і працювали по зразку старо-польського або русько-українського права, жили громадами; другі ставили вище скотарське господарство й жили по принципах волоського права³; треті вважали за краще улаштуватись і працювати по правилах пансько-подвірного німецького права з його трипіллям, примусовим плодозміном і панською юрисдикцією і т. и...

Колонізація була наслідком умов, незалежних від волі та міркувань тієї чи іншої особи. Ще ген до аграрних реформ XVI ст. населення місцевостей, сусідніх з «дикими полями», не зрікалось від задоволення та спокуси познайомитись з багатими степами. Воно не відокремлювало себе від степів і не лякалось заводити там своє господарство.

...Високі хлібні ціни робили хліборобську роботу привабною. Торгівля на дальній ринок відкривала перспективи одержання найкращих західно-європейських фабрикатів та напів-фабрикатів, а це натурально приводило до більшого росту сільського господарства: поміщики не обмежувались вже лише хліборобством, але звертались до скотарства, лісництва і т. п. промислів. Продукти, добути таким шляхом, робили польського шляхтича-експортера своїм чоловіком на західно-європейському ринку, а привілейоване становище у власній державі (виключне право на землю, промисли, звільнення від мит і т. и.) навіть при найнижчих цінах дозволяло вести господарство з великим успіхом. Тому-то, що ближче до XVII ст. і революції 1648 р., то більш росте інтерес до землі. Кидались страшні гроші на придбання маєтків...

Аби затримати населення на місцях, землеволодільці не спинались ні перед якими засобами. Вони організовували особливі чати, що мали хапати селян і приневолювали оселяти їх на життя в проєктованих поселостях, зманювали вже осілих (в інших), обіцяючи великі й багаті милості. Власні селяне під загрозою суворими мірами сиділи в панських маєтках. Бували випадки, коли зловлених втікачів розпинали, мордували й після того ласкаво приймали від них присягу на вірність в будучині⁴.

...Український люд навіть не мислився в стані рівноправства. Він стояв на нижчому щаблі не лише від-

носно шляхти, але й польського селянства, від якого відокремлювався в культурному, економічному й правовому відношенні. Юридичний титул був нижчим, недержавний нарід мислився старовинними догматиками, яко переможений. Права останніх лічилися актами милости з боку польського уряду. А тому економічне та інше визискування протікало в даному разі виразніше. Економічне визискування зводилося за-для недержавного народу до того, що він попадав в положення колонії, розцінювався, як нижча особа, з нижчим *existenz-minimum*'ом, з меншими потребами.

Тому недержавний нарід працював і жив в інтересах державних центрів і за-для інтересів державного народу. Хліб, що Польща висилала до Зах. Європи, був український. Сотні тисяч ластів його безслідно пропадали для недержавного населення «полей», яке в той же час перебувало в тяжких економічних умовах. На думку монархомаха початку XVII в. ченця Івана з Вишні, родини українських селян вкривались однією чумаркою, їли порожній борщ з однієї миски, ходили обдерті та в лохміттях, тим часом як пануючий нарід мав усього в достатку⁵. Сума використаних з недержавного народу благ була більша за ту, що поверталась. Справді, Боплан говорить про злиденні халупи, з яких складався за його часів Київ, тим часом як в Польщі виростили розкішні палаци, провадилась тонка європейська культура. Українські міста уявляли собою ярмарки, в яких не могло бути широких оборотів, тому міщане займались найбільш хліборобством і не мали голосу в Сенаті, тим часом як Краків користався там представництвом, польські міста мали різні *privilegia* й цвілі.

Стан освіти, положення конфесійне в Польщі та на українських «кресах» різнилися, так само як права що до майна. Дрібним власникам-козакам доводилось із зброєю в руках добиватись визнання нащадкових прав за-для себе, селянству — обороняти пережитки в сфері процесуального права, тощо. Приватно-правові питання, таким чином, приймали значіння публічно-правових, захист індивідуального інтересу (релігія, освіта, добуваюча промисловість) набували значіння державне. Словом, культурний, правовий та економічний менти за-для народу недержавного мали інший зміст і інше значіння.

Вони породжали суб'єктивне признание звязку даної національності в ній самій і з даною територією й направляли народню політику в бік виключного панування в межах даної території, поза якою недержавний нарід себе не уявляв і яку признавав своєю. На цій території й складався оригінальний побут (особистості якого передавались від покоління до покоління) і свої власні економічні центри. Первісне накупчення, що збиралось в руках представників пануючого класу-народу, який тягнувся до центрів «государственных», викликало боротьбу, а за-для перемоги в ній пануючий клас-нарід творив органи влади із своїх представників і старався розколоти нарід недержавний на різні групи, готично розкладені одна



над другою з вершком на капітелі з представників командуючих класів, в руках яких і зосередилась організація влади. В Польщі влада була в руках панських родів...

Розділ II

Революція 1648–1654 рр. повела за собою вигнання великої земельної аристократії та перехід земель до українських трудових мас. Повставші селяне й козаки знищували й грабували панське доў бре, забірали й загоняли панську худобу, присвоювали запаси панського добра, заорювали посесорські межі й освоювали панські землі. Жах війни спонукав багатьох кидати рідні місцевості й нагріті господарства. Юрби полягли головою на полях смерті, багато було взято до полону татарами. Тим більше земель та маєтків опинилось в руках уцілілих і позісталих. Позбавлені хазяїв землі лежали без догляду й у великій кількості. На них і кинулись всі — і безземельні, і ті, що мали землі, дрібні і великі землеволодільці, рядові мешканці й старшина, тубільці й «всякої вери и нации» чужинці, які поспішилися акліматизуватись та взяти участь в розділі⁶. Українська влада розгубилась перед багатствами, що лежали в її ногах, розмірів яких не могла навіть обчислити. Вона встигла хіба проклямувати це й до деякої міри перевести в життя, що, лишившись неапроприйованими, «земельные добра» являлись військовою чи національною власністю. Та розпорядитись ними не спромоглась. «Військовий» земельний фонд стихійно танув і переходив у приватну власність до окремих (великих і дрібних) окупантів. *Jus pignori occupantis* було відоме й перед Хмельниччиною. І перед Хмельниччиною воно не регулювалось, не дивлячись на проекти, які представлялись тодішніми економістами...

Розділ V

Панування в українському господарстві індивідуальних та договірних засад мало великі наслідки. Цим, власне, й з'ясовується прискорена мобілізація землі та експропріяція населення, котра за якісь півтора століття привела вільний нарід до кріпацтва. Індивідуально-договірний порядок республіки полекшував перехід земель від дрібних власників до великих, до появи на Україні латифундій та знищення дрібної індивідуальної власності, підготовлював ґрунт до побідного походу капіталізму. Умов за-для того було досить. Одні можна признати суто місцевими, як-от зріст населення чи епідемії, другі — зовнішніми — перехід до грошового господарства, який був тісно зв'язаний з меркантильно-військовою політикою імперії, що ступила на цей шлях одночасно з Західною Європою.

...До кінця XVIII ст. помітно навіть перевагу смертей над народженням. Незначне збільшення населення відбулось і на зрості сили населення в розумінню утримання ним своїх політичних та правових позицій, і на системі обкладнення, й на розвитку торгівлі та промисловості, й на системі господарства. Остан-

не не могло бути, принаймні, в містах, поставлене на належну височінь, а висунені часом потреби не могли бути цілком задоволені. Оскільки міста були безпорадні, показує факт розгублення київського міського самоврядування 1787 року. В цьому році Катерина II робила через Україну до Запорізьких Вольностей та Криму подоріж. В зв'язку з тим, що вона спинилась в Києві, там помітно було наплив населення. Перед магістратом стало питання прогодувати місто. Міське самоврядування змушене було закупити 5 000 чт. хліба...

Незначне збільшення населення з'ясовувалося ще цілою низкою тяжких бід, які почались ще перед Хмельниччиною. 1645 року, а також 1646 р. хліб поїла сарана; 1649 й 1650 рр. був страшенний неврожай і повстав великий голод; 1651 й 1652 рр. багато людю перемерло на чуму; 1656 р. була засуха, 1660 р. — голод, 1662 р. знову голод, 1663 р. — чума, 1680 р. — засуха, 1682 р. — чума, 1685 р. — сарана, 1689 — знову сарана, 1690 р. — ще раз сарана, й на хліб були такі ціни, що в народній пам'яті рік цей заховався під ім'ям дорогого; 1693 р. — чума на худобу, 1695 р. хліб знищено морозами, 1697 р. був неврожай, 1699 р. — знову чума, 1700 р. — голод, 1701 р. — знову чума, 1710–1711 — чума, 1718, 1719 й 1738 р. — чума, 1745 й 1746 рр. — сарана, 1747 року пошесть на худобу, 1748 р. — чума, 1749 року — сарана, 1770 р. — чума. До цих бід прибавлялись без кінця наскоки татар, з яких найзначніші були 1649–52 років, 1696, 1698, 1713–16 років. Пошесть виривали дуже багато населення. Так, за час мору 1711 року зареєстровано 11830 трупів, 1738 р. — 6610, в чуму. 1770 року із 20000 населення в одному з українських міст вимерло 18082 чоловіки⁷. Звичайно, при таких умовах не могло бути великого приросту населення, окрім того, воно покидало густо населені пункти, а цим і з'ясовується запустіння міст і сел. Літописець під 1664 р. пише про Суботів: «Суботовъ был пустъ, а псовъ съ Чигирина, зъ Суботова и зъ иншихъ пустыхъ мѣсть украинскихъ великое мнозство было, которые, чередами ходячи, не только мертвыхъ трупы эли, але и живымъ людемъ шкодили»⁸. Отже означеними обставинами з'ясовується в деяких місцях велике зменшення дворів...

Дальшою причиною, що затримувала ріст населення, були безкраї натуральні повинності, що впали на український нарід в зв'язку з рухом Росії до моря. Імперія не просто насувалась до Понту Евксинського та Балтики, але ще мусіла озброєною рукою захищатись та закріплятись на рубежах, щоб не бути відкиненою до своїх етнографічних кордонів. Необхідність пробитись до моря й великих ринків робила Росію імперіалістичною країною, а що Україна — роскинулась на шляху до моря, то Українська республіка й перетворилась в російську провінцію. Тому українське населення й примушувалося до нових жертв й засобами й людьми. Населення республіки перекидалось, і замість того, яко реакція цьому, явилися все нові й нові переходи. Поставки населення за-для задоволення імперських потреб були досить значні. 1659 року було



наказано ставити в Києві козаків на постій по магістратових дворах, «а машане и всякіе жилецкіе люди вывезлись с женами и зъ дѣ тьми и со всѣми животы изъ домовъ своихъ в струги и въ байдаки на Днѣпръ»⁹. Мазепа, примушений стати на боці Карла XII¹⁰, привів Україну до нового зменшення серед населення. Після ж нього імперський уряд почав забирати багатьма тисячами українське населення за-для обслуговування своїх потреб. 1715 року на ладозькі роботи взято 10000 козаків, 1721 р. — туди ж і стільки ж, тоді ж на сулацькі роботи 10000, 1723 р. знову 10000 і на Коломак 12000, 1724 р. знову на Сулак 10000 чол., 1725 р. на Гилянъ 25000¹¹, 1731 р. на роботи по Берестівській лінії 20000 козаків і 10000 селян, 1732 р. така ж кількість на орельські роботи, до них того ж року додано ще 10000 козаків і 10000 селян¹², 1733 року знову взято на ті ж роботи по 10000 козаків і селян¹³, 1736 р. на нові роботи — 5400 чол.¹⁴, 1737 р. — «110000 посполитыхъ в погонщики провянта другихъ на лінію выправлено съ ихъ же скотомъ и особливо 30 тыс. для провоження судовъ разныхъ»¹⁵; 1753 р. для улаштування лінії між Самар'ю й Бахмутом сенат звелів поставляти з України по 13000 піших, 1310 теллярів та 88 ковалів і мобілізувати вчетверо більше на випадок убутку в людях¹⁶; на війну 1770 р. взято 4500 чоловіка в погонщики¹⁷ і т. и. Неспокій в середині республіки, непомірні повинності, непевність у господарстві провадили до того, що український нарід блукав «вечнымъ жидомъ» по своїй землі й навіть зовсім емігрував. Найбільш високі розмахи еміграції припадають на 1651, 1652, 1654, 1657–1667, 1681, 1700, 1701, 1702 і 1783 роки...

Безземелля підготовлювало люд до кріпацтва. Процес обезземелення прискорювався переходом України до грошового господарства від часів Петра I, на що звернули увагу чужинці-сучасники означеного періоду¹⁸ й признали дослідувачі тодішньої епохи¹⁹. Недостача грошових засобів, потрібних імперським властям, не дозволяла селянській та козацькій масі поліпшати своє господарство. Разом з тим часті голодні роки, які взагалі пронеслися на прикінці XVII ст. й XVIII ст. по всій Європі²⁰, підняли цінність грошей. Особи, що мали грошові фонди, стали скупати землі, тому що високі ціни на хліб робили корисним сільське господарство. З цим часом звязана «земельна пропасниця» в Гетьманщині й широкий продаж земель трудовим населенням, а також народження латифундій на Україні. З другого боку, перехід до нових відмінків господарства — поміщицька й казенного типу фабрика — своєю чергою, призводив до ціни грошей. Запаси, що їх було зроблено за часів революції на Україні, мусіли розійтись, і, дійсно, розійшлись. Гроші, зменшившись в кількості знаків, стали товаром, їх старанно ховали та закопували в землю й, зрозуміло, піднімали їх вартість. Лише небагато людей володіли великими грошовими засобами, але й вони не стільки пускали гроші в оборот, скільки тримали як нерухоми та недоторканий капітал...

Розділ VI

Правосвідомість України за всю другу половину XVII стол., зрікалась форм попереднього часу. Маси стремили до повної розривки з минулим. Але зречення це виявлялось у негативних формах. Нарід знав, чого він не хоче, і в дуже рідких випадках міг відповісти, чого він хоче. Не треба було великого поміщицького господарства й влади *no pow ad's'i*, не бажана була система відкупів сел, ані формальні акти, лічилося зайвим мати *res extra jus patrimonii* або *extra jus commercii*. Означені *res* почали підлягати освоєнню, переходили до приватної власности, так звані вільні блага захоплювались, розбірались окремими господарствами. Єдиною стримуючою силою, щоб не випустити освоєного з рук, був рід, часто фіктивний і у всякому разі остільки впливовий, щоб при безгрішні дрібно-го власника міг утримати в руках випадавшу нерухомисть. В громадських низах рід фактично був безсилим, чому українські села уявляли собою механичний звязок родів, а не злитовану твердою дисципліною — трудовою, господарчою та правовою — одиницю. Велика кількість земель дозволяла вести екстенсивне господарство, яке тому й визначалося консерватизмом і велося так, *abi deo placere potuerit* — на старовинних хліборобських принципах²¹. Українське шляхецтво — в такий же спосіб, як і польське, розуміло значіння революції 1648 р. й визнавало право «*ludowi na nabicie ziemi*» в різного роду землях²²...

Розділ VIII

Шелгунов, досліджуючи питання про селянське закріпощення на Україні, писав, що козацтво «желало спасти свою личную самостоятельность, чувствовало всю тягость тогдашнего гражданского порядка, а между тем не знало, как устроить порядок нестеснительный»²³. Те ж саме можна сказати про все населення Української республіки. Козацтво шукало виходу в індивідуальній власності, хоча, видимо, не могло уявити повного звільнення селян²⁴, і права останнього в умовах не оговорювались²⁵. Своєю чергою й права козацтва не були гостро виявлені в статтях. Окреслення козацьких прав ішли шляхом перераховання більш негативних, аніж позитивних відзнак, що дозволяло поміщицькому класові безцеремонне поводитись так з селянами, як і з «козацькою верствою»²⁶. «Лучшие, пописавшись в пань»²⁷, захопили в свої руки й землю й «худших», «червових». З «лучших» вродились кадри пізніших дідичів, які притягли на свою службу решту населення, що сиділо на землі й жило з хліборобської праці. Остання праця на Україні була здавна найбільш росповсюджена, не вимагала надзвичайної затрати енергії, давала значні прибутки, тим більш, що, як свідчить Боплан, «хліб родився в такий кількості, що нерідко не знали, куди його подіти»²⁸...

Отже, апропріяція землі після 1648 р. привела до падіння великого господарства Польської держави й передала, землі індивідуальним дрібним власникам.

Закінчення на 31 стор.



Степан ЗЛУПКО, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

«Твоїм майбутнім душу я тривожу...»



Іван Франко

Незважаючи на те, що Іван Франко належить до мислителів найвищого всесвітнього виміру, його багатогранна творчість недостатньо відома не тільки широкому загалові, а й інтелектуальній еліті. Такий висновок можна зробити з огляду на те, що потужний потенціал творчості Івана Франка не вповні використовується саме на доленосних етапах розвитку України. Це можна підтвердити і сучасним етапом українського державотворення, протягом чотирнадцятиріччя якого голос Івана Франка зовсім не звучав або звучав приглушено.

Більше того, навіть у перед'ювілейний рік українського мислителя його ім'я згадувалося принагідно і, що особливо прикро, з позицій закамаркованої галицької провінційності.

Це є наслідком, по-перше, незнання потужної творчості Великого Каменяря, по-друге, наслідком її замуленості матеріалістичними догмами, по-третє, не енциклопедичного, а вузького літературно-філологічного її тлумачення.

Про це, до речі, уже не раз доводилося говорити й писати, а хто хоче ще раз у тому переконатися, нехай проаналізує програми щорічних франкознавчих конференцій, з яких франкознавча провінційність аж випирає. Намагання літературознавців бути єдиними інтерпретаторами творчості Франка веде в глухий кут вузькоглядства, спотворення і применшення його розумового подвигу, який позначився на всіх напрямках наукознавства і суспільствознавства. Франко був насамперед мислителем цілісно-монолітного характеру. Його творча спадщина — це потужний запас думок і новаторських ідей, втілених у наукових трактатах і художніх творах найрізноманітніших жанрів. Щоб їх пізнати, потрібно приступати не з ложками, а з глибокими місткими черпаками. Звичайно, це не легко зробити будь-кому, бо потрібно насамперед прагнути піднятися до рівня вченого-енциклопедиста й мислителя.

Очевидно, усебічному освоєнню творчої спадщини українського генія повинна сприяти підготовка до 150-річчя від дня народження Івана Франка, у процесі якої насамперед потрібно дослідити феномен його світогляду, спираючись на надійну інформацію. У тому контексті надзвичайно важливо розширити джерельну базу франкознавства шляхом публікації праць, які не ввійшли до 20-томного й 50-томного зібрання його творів. За їхніми межами опинилися наукові й художні твори, аналіз яких доповнює й конкретизує світогляд Івана Франка.

У цьому контексті заслуговує на увагу й видання архіву Івана Франка, без вивчення якого франкознавство не може бути повноцінним. Його потрібно зробити доступним для

кожного франкознавця. Певним поповненням джерелознавства є перевидання дослідницьких праць, зокрема виданих за рубезем невеликими тиражами і малодоступних сучасним франкознавцям. Так, мало хто з дослідників економічних поглядів Франка знає про працю Володимира Левинського «Франко як економіст», видану на основі статей автора в 1957 р. у Скрентоні (США). Очевидно, це не єдиний факт видання праць за кордоном про творчість Івана Франка. Нині їх варто перевидати в Україні.

Для повноцінного розуміння світогляду мислителя необхідно з належною повнотою вивчити умови його формування, не обмежуючись оцінкою обставин у рідному селі та розмовами односельців у батьковій кузні, до яких прислухався малий Іван Франко. Для того потрібно врахувати широкий спектр суспільно-економічних, політичних, культурних, морально-етичних обставин, які формували майбутнього мислителя. До речі, на це неодноразово вказує сам Франко, який відзначав, що кожен з найвидатніших учених є насамперед продуктом виховання в дитинстві, з якого ще ніхто не вирвався. Адже повз увагу допитливого хлопчика не пройшли наслідки скасування кріпацтва, події, пов'язані з повстанням 1863 року, діяльність українських громад на сході України та товариства «Просвіта», можливо, і народознавчі дослідження Павла Чубинського, які високо оцінював Михайло Драгоманов та ін. Навіть мізерна інформація про подібні події могла збуджувати дитячу, а відтак юнацьку увагу Івана Франка.

З того випливає, що наукову біографію Каменяря ще потрібно створити, бо пояснювати його науковий світогляд тільки прослуханими ним лекціями й прочитаними книгами недостатньо. Оригінальність його світогляду закорінена в українській предковичній народній культурі і є відображенням подій, явищ, процесів його дитинства. Без урахування всього того не можна пояснити світоглядну модель Івана Франка, однією з прикмет якої від початків творчості була повага до наукової істини.

У 1878 р., тобто на двадцять другому році життя, Франко писав: «Наукою можна називати тільки пізнання законів і сил природи, які проявляються всюди і як завгодно. Справжня наука не має нічого спільного з жодними надприродними силами, з жодними вродженими ідеями, з жодними внутрішніми світами, що керують зовнішнім світом. Вона має справу із світом зовнішнім, з природою, розуміючи ту природу якнайширше, тобто включаючи до неї все, що тільки підпадає під наше пізнання: також і люди з їх поступом, історією, релігіями, і всі ті незліченні світи, що заповнюють простір». Наведене визначення науки, його відповідне наповнення й конкретизація щодо окремих видів знання є фундаментальною засадою всієї багатогранної творчості Івана Франка, який розглядав науку як особливу цінність у поясненні всесвіту. Поза природою й поза наукою немає істини. Такої думки був Іван Франко, творчість якого можна зрозуміти тільки в цілісному сприйнятті.

На жаль, далеко не всі франкознавці це розуміють. У тому контексті варто нагадати, що Франко часто вказував на необхідність при написанні художніх творів використовувати досягнення інших наук, зокрема суспільствознавства. Він твердив, що не можна написати творів глибоких і тривких без знання суспільної економіки і навіть статистики. Статистичний аналіз дійсності є передумовою реалістичної літератури.

Шкода, але міркуваннями й застереженнями Івана Франка нерідко нехтують літературознавці, будучи неспроможними збагнути глибші засади Франкової творчості. Це можна проілюструвати багатьма прикладами. Фран-



ко писав художні твори не для забави, з їхньою допомогою він намагався прилучити людей до пізнання дійсності. Зрозуміти його художню творчість можна, тільки усвідомлюючи цілісність його наукового світогляду, тобто враховуючи філософські, економічні, естетичні погляди. До речі, дослідження економічних поглядів мислителя має включати також і аналіз його художньої творчості.

Франкове розуміння науки є не тільки видатним внеском у наукознавство, а й добротною основою для формування нових напрямів науки, що тісно взаємопов'язані. Цілісність науки відповідає єдності природи, усі напрями якої, як казав Іван Франко, трудно охопити розумом однієї людини. Через те в науці є різні напрями і фахи, але тільки в єдності вони відображають зовнішній світ, що розвивається за одними законами.

Це твердження містить потужний дослідницький потенціал, є підґрунтям для наукових новацій. Так, наприклад, на рубежі XIX–XX століть виникла екогомологія, тобто наука про органічний розвиток людини й природного довкілля. Вона спирається на український народний світогляд і на Франкове розуміння єдності науки в усіх її виявах. Виникнення знанневої економіки, або економіки знання, також знаходить пояснення у філософії науки Івана Франка.

З того випливає, що наукознавчі праці Івана Франка, їх аналіз і використання належать до актуальних проблем франкознавства, потенціал якого потрібно використовувати в інтересах поступу наукового знання на сучасному етапі. Тим більше, що сам Франко закликав до праці думок, до наукового пошуку, який часто обривається на дорозі добрих намірів. Наука і наукознавство в інтерпретації українського мислителя суттєво відрізняється від класифікації науки його зарубіжних попередників, усуває ті бар'єри, що їх ставили марксистичні між природознавством і суспільствознавством.

Водночас не можна нехтувати фактом еволюції його наукознавчих поглядів, спектр яких збагачувався і наповнювався новими ідеями. Це, зокрема, видно з його зрілої критики діалектичного методу і матеріалістичної обмеженості в суспільствознавстві. Як казав Франко, не змінював своїх поглядів тільки той, хто їх ніколи не мав. Цей аспект вартий уваги, бо інакше франкознавство може скластися в надто консервативну конструкцію. Тим часом тільки завдяки динамічності воно здатне бути в арсеналі знання, що торує шлях у майбутне.

«Твоїм майбутнім душу я тривожу», — признався Іван Франко у своїх національних почуваннях. Саме через це творчість мислителя спрямована в майбутнє передусім рідного народу, добробут якого насамперед залежить від економічного стану країни. Тому не дивно, що мислитель так багато уваги присвятив економічним проблемам. Понад 100 років тому він пророче передбачав, що й за політичної самостійності українського народу економічне питання не тільки не можна обминути, а й треба «класти його як вихідну точку». Розбудова Української держави на сучасному етапі повністю підтверджує сказане.

Знаменним є, зокрема, те, що мотивацію в розвитку економіки Франко не обмежував матеріальними, тобто «шлунковими» потребами, як це робили економісти-матеріалісти, рудименти поглядів яких досі культивуються дещим. Франко пов'язував економічний розвиток з культурою народу, ідеалами нації. «Тільки там, де ті ідеали живі, розвиваються й пнуться чимраз вище, маємо її прогресивну і чимраз інтенсивнішу матеріальну продукцію».

Коли вдуматися в сказане й порівняти із сучасним станом української економічної думки, то висловлювання Іва-

на Франка можна вважати пророцтвом, яке випередило економічну науку на багато десятиліть. Адже не кожен із сучасних економістів достатньо усвідомлює те, що, наприклад, національна мрія, національна ідея є потужним джерелом, вольовим імперативом економічного зростання. Щоб у тому переконатися, достатньо проаналізувати урядові програмні документи, програми політичних партій, які обіцяють добробут народові без залучення його вольового імперативу до реалізації поставленої мети.

На думку Франка, людський ідеал треба вважати «головним двигачем у сфері матеріальної продукції, тим, що попихає людей до відкриттів, пошукувань, надсильної праці, служби, спілок і т. д.». Головним у тому зв'язку є ідеал нічим не обмежуваного життя і розвитку нації: «Усе, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливій сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими фразами» покрити своє духове відчуження від рідної нації».

З позиції інтересів нації Франко розглядав роль особи, громади, повіту, краю. Цій тематиці він присвятив низку праць, серед яких вирізняється «Народна програма». У ній учений виклав своє бачення економічного і територіального устрою Української держави, у якій кожен повинен «працювати, щадити, дбати про себе, але треба при тім дбати про загал, про цілий народ, бо народ — ми всі; не має кривди загалу народу — не має кривди ніхто поєдиному. А дбати про загал народу — значить займатися політикою, займатися справами громади, повіту, краю і держави, бо там рішається про тягарі і користі загалу, отже, й кожного поодинокого чоловіка».

Надаючи великого значення громадам, Франко радив не перебільшувати їхні автономні права, як це робив Михайло Драгоманов, бо вищим рівнем організації суспільства є національна держава, про зміцнення якої повинні дбати всі, починаючи від кожної особистості. Самостійницько-сборницький ідеал проймає всю творчість Франка, який відстоював волю людини і волю українського народу.

Державницький і націєтворчий потенціал його наукової спадщини ще не став предметом всебічного вивчення франкознавців. Тим часом навіть з викладеного видно, якими актуальними, конструктивними є ідеї мислителя для сучасного українського націєтворення й державотворення. Досить у тому зв'язку послатися на необхідність переведення української економіки на інноваційну модель розвитку, успішне проведення адміністративно-територіальної реформи тощо. Наукові рецепти для цього не важко виявити в багатогранній творчій спадщині Франка, яка потребує нового прочитання в контексті проблем і завдань українського сьогодення.

Маю визнати, що тут подано міркування лише щодо окремих аспектів франкознавства, бо для його повного охоплення потрібні зусилля багатьох фахівців. Однак і наведені факти свідчать: франкознавство вимагає нового змістового наповнення, приведення його у відповідність з багатством тих думок та ідей, що містяться в науковій і художній творчості Івана Франка, яка вражає і викликає подив не тільки глибиною і всебічністю, а й конструктивністю й адаптивністю щодо проблематики XXI століття. Це найкраще підтвердження геніальності Івана Франка, який залишив українській нації і цивілізації великий творчий скарб. Наш народ може пишатися, що має такого велета, як Великий Каменярь — Іван Франко. ■

«Думська площа», № 52, 30.12.2005

м. Одеса

До 100-річчя одеської «Просвіти» До 100-річчя одеської «Просвіти» До 100-річчя одеської «Просвіти»

Михайло Федорович Комаров
(1844–1913)

Григорій ЗЛЕНКО, письменник,
заслужений діяч мистецтв України

Засновник одеської «Просвіти»

Ініціатором створення одеського культурологічного товариства «Просвіта», яке було одним із найпотужніших серед інших «Просвіт» України початку двадцятого століття, став бібліограф, лексикограф, фольклорист, етнограф, перекладач, літературний критик, один із творців «Словаря російсько-українського» Михайло Федорович Комаров.

К оли ви йдете вулицею Катерининською в Одесі, зуиніться на її перехресті з вулицею Жуковського, під старим крилатим каштаном, і окиньте оком двадцять сьомий будинок. Тут, на другому поверсі, мешкав Комаров із родиною, а на першому поверсі містилася нотаріальна контора, у якій він заробляв собі на хліб насущний. За фахом Михайло Федорович був правником (він закінчив юридичний факультет Харківського університету), а за покликанням — письменником, філологом, дослідником української мивушини. Він розглянув усе, що зійшло з рідного друкарського верстата упродовж цілого XIX століття, усе, що було за той же час показане зі сцени рідного театру. Над цими працями Комаров проводив вихідні дні та свята, хоч не відзначався богатырським здоров'ям і часто-густо доконче потребував відпочинку. Його книжки та статті й сьогодні захоплюють багатством зібраного матеріалу, ретельністю викладу, патріотичною zaangażованістю. Вони входять до золотого фонду українознавства.

Михайло Федорович прожив в Одесі чверть століття, з осені 1887-го до осені 1913 року. Увесь цей період його помешкання було своєрідним центром української культури на південному терені Російської імперії. Сюди зверталися з листами-запитами, приїздили звідусіль з надією знайти підтримку й допомогу десятки українських поетів і прозаїків, акторів і худож-

ників, лікарів і освітян, людей високовчених і простих трудівників. У хаті Сомарова мали теплу й щедрю гостину Іван Франко, Леся Українка, Михайло Грушевський, Агатангел Кримський, Іван Нечуй-Левицький, Михайло Коцюбинський, Іван Карпенко-Карий (Тобілевич), Марко Кропивницький, Микола Вороний, Марія Заньковецька, Софія Крушельницька і багато-багато інших самовідданих ратаїв української духовної ниви.

Один із біографів Михайла Федоровича дуже слушно й точно сказав, що першою і неперепутною заслугою Комарова перед підросійською Україною було вміння підтримувати й розбурхувати в ній високий дух українства, дух спротиву етнічному нищенню, дух захисту моральних і культурних цінностей, призібраних Україною на її історичному шляху обстоювання єдності народу, розірваного імперськими кордонами. Позаяк Комаров вважав, що «на Україні національне життя могло виявитись найбільше в літературі, у театрі й на уці», то чільну увагу він приділяв саме цій царині української духовності, яка опиралася на затиснуте в лещата заборонних приписів російського царизму українське слово.

Незадовго до виникнення «Просвіти» Михайло Федорович писав: «З бодем болющим мушу і на сей раз, як і давніше, наперед відзначити, що правне, чи, вірніше, безправне становище України не змінилось: відомий усім наказ 1876 року і досі не

скасований, і досі він тяжким тягарем душить наше слово, наше письменство, а разом і все культурне життя України. Не дивно ж, що воно скване на Україні геть далеко більше, ніж деінде в Росії, бо, окрім спільних усім тяжких умов громадського життя, наша бідолашна Україна мусить відчувати тяжку образу і кривду, яку заподіяла нам заборона нашого рідного слова. Ся кривда не поменшала і в минулому (1902-му — Г.З.) році, і на сей раз мені доводиться знову занотувати декілька фактів утисків і неправди, які мусимо терпіти, але разом з тим занотуємо і ті радісні факти, котрі явно свідчать, що скрізь, на всьому просторі землі української, повстає боротьба з тими утисками, і з кожним роком вона зростає все більше, і, певно, настане час, коли правда переважить кривду».

З наміром переважити кривду, відстояти рідну мову — цю живу душу кожної нації, посилити боротьбу з соціальною несправедливістю, хай непрямо, закамуюльовано, але прилучити людей до ідеї української держави творив Комаров «Просвіту». Він був свідомий того, що товариство може й загинути під ударами реакційної влади, її вірного поплічника — російського чорносотенного шовінізму, але твердо й непохитно вірив, що рясних жнив ніколи не буває без старанного обробітку землі й добірного засіву її.

Йому вже повернуло на сьомий десяток. Усе частіше нагадувало про себе серце. Але Михайло Федорович



До 100-річчя одеської «Просвіти» До 100-річчя одеської «Просвіти» До 100-річчя одеської «Просвіти»

не вважав на те, працював з молодечим запалом, подаючи особистий приклад відданості національній справі. За три роки Комаров виступив лише на літературно-мистецьких читаннях та вечорах, влаштованих «Просвітою», понад тридцять разів! Оживали перед тими, хто слухав його, образи незабутніх борців за волю і незалежність України; озивалася до зали Маруся Чураївна — напівреальна, напівлегендарна поетеса XVII століття; гримотіло в нім Шевченкове «посланіє» — «І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні...». Багато хто вперше почув у народній аудиторії, саме від Комарова, про український вертеп і українську вертепну драму, про діяльність братств, спрямовану на розвиток українського шкільництва, про творчість Павла Чубинського, якому належить широковідомий вірш «Ще не вмерла Україна...», і Петра Ніщинського, котрий у степовому Ананьєві написав крилатий хор «Закувала та сива зозуля...».

З просвітянської газети «Вісти» за березень 1906 року, до створення якої стільки праці доклав Михайло Федорович, довідуємося про Шевченківський вечір, проведений товариством з нагоди 45-річчя від часу смерті Великого Кобзаря. Слово про значення Шевченка для України, для її майбутнього виголосив Комаров. Він узяв участь і в концертній частині, прочитавши улюбленого «Перебендю». До читання популярних творів українських літераторів Михайло Федорович вдавався і пізніше: мавбо гарну пам'ять і добре поставлений голос. На першому зібранні «Просвіти» Комаров, зважаючи на його вік, перевантаження творчими й громадськими справами, а також беручи до уваги його безперечні заслуги перед українською культурою, був обраний почесним головою товариства. Його просили не перейматися буденними організаційними клопотами, ошадити свій час і сили. Та не з тих був старий сівач «розумного, доброго, вічного»: він щоденно брав

на себе левову пайку роботи. А коли поліція зажадала увільнити від керівництва правлінням радикально налаштованого лікаря Івана Луценка, Комаров переклав на свої вельми стомлені плечі увесь тягар «Просвіти» і стійко ніс його до останніх днів існування товариства, яке було заборонене наприкінці 1909 року.

Восени 1906 року разом з іншими керманичами «Просвіти» Комаров пережив поліцейський обшук. Офіцер, що проводив його, запопадливо копірився в книжках та паперах Михайла Федоровича і після кількогодинного обстеження їх роз-



Леся Українка
та її старший брат Михайло

чаровано сказав: «К сожалению, ничего недозволенного не нашел!»

Іронічно посміхнувшись, досвідчений юрист Комаров запитав: «А якби знайшли?..» — «Разумеется, отправил бы вас в тюремный замок со всеми вытекающими последствиями», — почулося у відповідь.

Розгром «Просвіти», що стався на хвилі триумфу російської реакції, був важким ударом по вразливій душі Комарова, але він не здався: на зміну «Просвіті» організував Український клуб, а відтак — товариство «Укра-

їнська хата»; плекав мрію про власне видавництво, яке волів назвати «Снопом»; випустив «Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів» — цю безпрецедентну на той час (коли й не на сьогодні!) антологію творів на пошану одного літератора; написав книжку про першого перекладача Святого Письма на українську мову Пилипа Морачевського.

Михайло Коцюбинський, оцінюючи різнобічну творчу й громадську діяльність Комарова, ставив його «поміж кращих та найбільш заслужених працівників». Можна було б навести ряд інших шанобливих оцінок невтомної і плідної праці Михайла Федоровича.

Та сьогодні з почуттям пекучого сорому доводиться говорити, що могила Михайла Федоровича на 2-му Християнському цвинтарі в Одесі не вціліла: її було знесено вже в 1960-х роках, що називається, на наших очах, усупереч закликам громадськості зберегти останній прихисток того, хто був і є окрасою Одеси. Нагадаю, що поважний учений-літературознавець Андрій Недзвідський піднімав питання перенесення останків ще 1944 (!) року.

На помешканні, де жив Комаров, лише недавно, на початку 2004 року, встановлено меморіальну дошку, хоча клопотання про неї було подане ще на початку 1970-х років. Уже не вперше вноситься пропозиція надати ім'я Михайла Федоровича Одеській державній науковій бібліотеці, де зберігаються архів і зібрання книжок Комарова. Та, як мовиться, віз і нині там.

Поки що нереалізоване подання одеситів до керівництва центральної «Просвіти» в Києві про заснування щорічної Всеукраїнської премії імені Михайла Комарова.

Чи довго ще видатний діяч української культури залишатиметься без належного пошанівку? ■

«Думська площа», № 38, 30.09.2005
м. Одеса



Пам'ятник П. Куліша

Туди, туди щодень душею лину;
Там знаю liebe, затишне кубельце,
І згадую квітчасту Україну,
І знов цвіте, знов молодіє серце.

Пантелеймон КУЛІШ

Цьогорічний загальнонаціональний конкурс «Українська мова — мова єднання» був у своїй шестирічній історії знаковим і щодо тривалості (він проходив з 22-го по 28 травня), і щодо насиченості та різноманітності програми.

Девізом конкурсу є слова Пантелеймона Куліша: «Рідне слово, рідний розум, рідна й правда буде». Відкриття конкурсу відбулось у мальовничому куточку Одещини — Затоці.

На відкритті конкурсу виступили голова обласної організації НСЖУ Юрій Работін та його заступник Володимир Невмитий, журналісти Андрій Нечитайло з Києва, Іван Левченко з Севастополя, Олекса Різниченко з Одеси та інші.

Переночувавши на базі відпочинку в гостинній Затоці, учасники конкурсу вирушили за визначеним маршрутом. Подолавши більш ніж тисячу сто кілометрів, ми залишили позаду Миколаїв, Кіровоград, Александрію, Кременчук, Полтаву і прибули до міста Сум. Там і була наша друга ночівка.

Достеменно відомо, що місто Суми, яке розташоване на правому березі річ-

Володимир ГАРАНІН, член Одеської обласної організації НСЖУ, лауреат VI Загальнонаціонального конкурсу «Українська мова — мова єднання»

«Українська мова — мова єднання» з благословенним іменем Пантелеймона Куліша

ки Псел, виникло в 1652 році. Його заснували селяни, які втікали від нестерпного гніту польських панів Наддністрянщини та Побужжя.

За однією з легенд, на цьому місці нібито загубив свою сумку гетьман Петро Дорошенко. Більш імовірно, що назва походить від Суминого городища. За легендою, таку назву городище дістало тому, що на цьому місці знайшли три мисливські сумки. На гербі міста (XVIII ст.) зображено три чорні сумки на срібному полі.

Уранці наступного дня ми відвідали село Хоружівку Недригайлівського району, де народився і ріс Президент України Віктор Ющенко.

Справжнім літературно-мистецьким святом стали Перші Кулішівські читання на колишньому хуторі недалеко від селища Вороніж на Сумщині (колись — Чернігівщина), де народився подвижник науки і культури, видатний письменник, історик, мовознавець, критик, етнограф, палкий патріот України Пантелеймон Олександрович Куліш. Пишу на колишньому хуторі, бо невблаганний час не зберіг слідів його існування. Хоч це, мабуть, і не зовсім точно — адже там, де була садиба, мов чудо-богатири, серед широкого степу височать чотири липи...

Спеціалісти визначили, що вони були посаджені до 1819 року, коли народився Пантелеймон Куліш. І якщо це так, то вони є свідками його дитинства, а серед численних річних кілець захована дивна таїна минулої епохи...

На превеликий жаль, ми не знаємо по-справжньому творчість Пантелеймона Куліша, якого ще зовсім недавно таврували закляттям «буржуазний націоналіст», не розкрили загадку його гігантського таланту, не визначили його місця серед велетів духу українського. Усе це належить нам зробити. Навіть універси-

тетах не любили говорити, що саме П. Куліш був творцем першого українського роману. А хіба можна було почути, що саме Пантелеймон Куліш стверджував, що визначальним у розвитку культури, і зокрема літератури, є національних дух!

Про це та багато чого іншого говорили і учасники конкурсу, і місцеві громадські діячі на імprovізованій сцені серед квітучої природи. А одесит Тарас Максим'юк влаштував виставку творів прижиттєвих видань Пантелеймона Куліша і привіз із собою портрет П. Куліша роботи Михайла Жука.

Недалеко від однієї з лип споруджено пам'ятний знак на честь Пантелеймона Куліша. На плиті викарбувані його слова: «Не забудеш мене, поки віку твого, моя нене Вкраїно».



Пам'ятник Ганні Барвінок



На Перших Кулішівських читаннях

Наголосимо, що ініціаторами Кулішівських читань були Юрій Работін і Володимир Невмитий, які заздалегідь узгодили з місцевою владою деталі програми конкурсу «Українська мова — мова єднання».

Пам'ятають і шанують свого славетного земляка і вчителі та учні Воронізької загальноосвітньої середньої школи, яка носить його ім'я. Її директор Надія Іванівна Кіхней провела екскурсію по школі, показала цікаві, навіть рідкісні експонати музею, в якому є книги й про П. Куліша, унікальні стародавні рушники, речі домашнього вжитку тощо. На закінчення школярі своїми силами дали концерт.

Ще одне місце, пов'язане з життям і творчістю Пантелеймона Куліша та його дружини Олександри Михайлівни Білозерської, яка znana в літературі під псевдонімом Ганна Барвінок, — це хутір Мотронівка Борзнянського району Чернігівської області, який на честь дружини Куліша названо Ганниною пустиню. Це мальовничий історико-меморіальний комплекс площею понад п'ять гектарів. Опікується ним Іван Степанович Плющ, який є головою створеного ним же Міжнародного фонду імені Пантелеймона Куліша.

Коли ми прибули до Ганниної пустині, нас радо зустрів Іван Степанович, організував екскурсію по музею, хоч ще не всі кімнати мають відповідну експозицію, провів і розповів про меморіальний комплекс, де відновлено хрест, який неодноразово руйнували, показав могили П. Куліша, Г. Барвінок і В. Білозерського, поруч із якими споруджено капличку, де постійно горить свічка...

Біля однієї з хатинок під солом'яною стріхою споруджено пам'ятники Ганні Барвінок та Пантелеймону Кулішу.

«Історія наша — суцільна трагедія і біль наш...» — сказав хтось із нашої групи, коли ми приїхали до гетьманської

столиці Батурина. Біль і колишній, і теперішній, бо відбудовчі роботи ведуться і повільно, і не в такому обсязі, як того вимагає час. Ось що нам сказала Наталя Борисівна Реброва, яка провела з нами екскурсію й зі знанням справи розповіла про історію гетьманської столиці: «З метою збереження всього того, що пов'язано з історією українського козацтва та гетьманства, Кабінет Міністрів ще в 1993 році прийняв постанову про збереження

пам'яток Батурина. Цією постановою Батурин було оголошено державним історико-культурним заповідником «Гетьманська столиця». До його складу увійшло майже сорок об'єктів, що є унікальними пам'ятками історії, архітектури, археології та природи. Площа охоронних зон цього заповідника становить майже шістдесят гектарів». І, подумавши, Наталя Борисівна додала: «А що зроблено, ви бачите».

Важко було стримувати душевний біль, коли ми стояли біля масивного великого хреста в пам'ять про двадцять одну тисячу батуринців, які стали жертвами геноциду, влаштованого 2 листопада 1708 року російськими військами під час захоплення Батурина. На хресті встановлена ікона, яку знайшли археологи під час розкопок: жінка притискає до себе однією рукою дитину, а другою — ікону...

Порівняно добре зберігся палац Кирила Розумовського, спорудження якого тривало протягом 1799–1803 рр. Зараз там ведуться реставраційні роботи.

Цікаво, що в Батурині в 1843 році побував Шевченко, тут він написав містерію «Великий льох». Так нам розповіли, хоч у тритомному виданні, що побачило світ у 1949 році, значиться: Миргород, 1845 р.

Ще один наш біль — Крути. Саме тут 300 юнаків стримували шалений натиск озвірилих більшовицьких загонів, що рвалися до Києва. На мраморній дошці викарбувані слова: «Тут береже Україна вічний сон молодих своїх синів, загиблих у борні за її волю під Крутами 29 січня 1918 року». А ось цитата з «Української радянської енциклопедії»:

«Крути — станція Московсько-київської з-ці між Ніжином і Бахмачем. У січні 1918 харківські, московські, петроградські та ін. червоногвардійські загони, поспішаючи на допомогу повсталим трудящим Києва, у дводенному бою під К. розгромили добірні війська контрреволюц. націоналістичної Центр, ради, 22 січня зайняли Дарницю».

Крім журналістів і письменників, які брали участь у конкурсі, був ансамбль пісні і танцю Південного оперативного командування Збройних Сил України під керівництвом підполковника Валерія Владиславовича Зимовця, який дав п'ять благодійних концертів.

Нагородження переможців та лауреатів VI Загальнонаціонального конкурсу «Українська мова — мова єднання» відбулося в Чернігівському драматичному театрі. Ними стали 51 журналіст і письменник, 31 особу нагороджено грамотами та почесними грамотами конкурсу.

Щедрий ужинок був цього разу в одеситів. Серед нагороджених відзнаками: Одеський український музично-драматичний театр ім. В. Василька, Одеська національна юридична академія, газета «Думська площа», Одеська обласна державна телерадіокомпанія, Сергій Заєць, Анатолій Паньков, Василь Барладяну-Бирладник, Валентин Мороз, Любов Федченко, Олекса Різниченко, Олександр Чернописький, Анатолій Глушак, Дмитро Дроздовський, Людмила Кольчева, Катерина Данникова, Христіна Райкевич, Дмитро Шупта, Тарас Максим'юк та ін.

Отже, шановні лицарі пера, не гаючи часу беріться до роботи, щоб підготуватися до участі в цьому престижному і такому привабливому конкурсі 2006 року, маршрут якого проляже від Одеси до місць, пов'язаних з іменами Івана Франка й Лесі Українки. ■

*«Думська площа», № 21, 03.06.2005
м. Одеса*



Хліб-сіль на гостинній землі Поліського краю



Володимир НЕВМИТИЙ, письменник,
лауреат премії ім. Памви Беринди, член НСЖУ

З чистих джерел

Завершився черговий етап широкомасштабної, перманентної міжнародної акції «Подаруй дітям-українцям Молдови книжку!», яку проведено цього року за підтримки Міністерства культури і туризму України

Ії учасники — журналісти Одеси й артисти Ансамблю пісні й танцю Південного оперативного командування ЗС України — вирушили з кінцевого пункту маршруту Молдови (Бессарабки) і вїхали до Тарутинського району. Річка Когильник, яка бере початок на древній землі Валахії, мов стрічка, в'ється до споконвічної України.

Два сусідні народи об'єднують приязнь, побратимство і засади духовності.

Цього разу книжково-пісенний караван об'їхав чи не всю Молдову, значну частину населених пунктів, де мешкають українці. Ось цей передноворічно-різдвяний маршрут: Одеса — Дністровськ — Бендери — Тирасполь — Кишинів — Бричани — Єдинці — Атаки — Каларашівка — Ришкани — Ніхорень — Бельці — Сорочи — Іванча — Мілешти Міч — Миндра — Хиржавка — Бессарабка. І в кожному місті та селі для навчальних закладів були передані підручники й твори класичної літератури українською мовою, а також дано концерти.

— За шість років існування акції ми подарували близько 15 тисяч томів, — розповідає голова оргкомітету Юрій Работін. — Та важливо не лише це. Безцінні зустрічі, знайомства, духовні зв'язки.

Скажімо, до села Ніхорень завітали, як-то мовиться, позапланово. У тамтешньому україно-румунському теоретичному ліцеї імені Костянтина Поповича ми були 2002 року. І ось нова зустріч. Директор ліцею Любов Гульпа та її заступник Марія Маковей запрошують до світлиці. Колишні восьмикласники — знайомі обличчя — уже на порозі випуску. Дехто з них прагне вступати до вищих навчальних закладів України. Ми даруємо ліцею фотовиставку, на якій зафіксовано приємні моменти попереднього спілкування. Дасть Бог, зустрінемося ще.

Мальовничі Бричани — ялинковий край. До Чернівців рукою подати. У місцевій школі зворушлива зустріч. Припорошив сніг землю — справжня казка. А в Єдинцях у Будинку культури даємо великий концерт. І хутко ж переїжджаємо до сільського клубу Каларашівки. Нагодилися і депутат парламенту Молдови Микола Олійник, і місцевий прима (голова



села), і голови українських культурологічних осередків. Ще б пак! Професійні артисти вперше за 15 літ завітали до села.

Гарно так зустрічали нас у середній школі № 9 міста Бельці. Учні 1-го і 5-го класів заспівали «Пане-господарю...» і новорічну віншувальну. Українська мова тут у пошані. Любов до неї прищеплює вчителька початкових класів Вікторія Ісак.

А в Сорочках усіх вразив своєю шляхетністю начальник відділу культури Петро Попа — справжній натхненник духовних починань.

Українському селу Іванчі, що в центрі Молдови, понад 500 літ. У ліцеї — 210 діток. Перспектива є! Слово Великого Кобзаря лунає в кожній оселі. Вивчати українську мову, літературу й історію тут почали раніше, ніж з'явився на світ відповідний указ експрезидента Мірчі Снегура.

Книжковий дар передано в Кишиневі до ліцеїв імені Івана Нечуя-Левицького та імені Михайла Коцюбинського, середньої школи імені Тараса Шевченка, бібліотеки імені Лесі Українки. Директор книгозбірні Людмила Барбе вдячна: це не перший дар одеситів.

— Акція надто вагома, — зауважив Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова Петро Чалий на прийомі в посольстві. — Одещина має плідні відносини з Молдовою. А Україна відіграє важливу роль у врегулюванні придністровського конфлікту.

Линули над Молдовою українські пісні у виконанні співачки Олени Тер, неповторного Олега Алексеєнка і його хлопців, лауреатів Міжнародного пісенного конкурсу в Німеччині. Свій запальний виконавчий талант дарують господарям солісти-інструменталісти Олександр Дмитрієв, Дмитро Коваль, Олексій Ісаєнко, балетно-хореографічна група. А керівника Ансамблю пісні й танцю Південного оперативного командування Валерія Зимовця скрізь мало не на руках носили. До речі, у новій зірки естради Олени Тер мама — українка, тато — болгарин, а сама вона громадянка Молдови. І, звісно, в її репертуарі — українські, болгарські та молдовські пісні.



Понад дві тисячі кілометрів залишилося на спідометрі нашого автобуса, за кермом якого — майстер справи водій АТП ЧМП Олександр Сотник (директор підприємства — Микола Часник). Упродовж тижня ми мали супровід ескортного взводу Республіканського батальйону дорожньої поліції Молдови (командир Анатолій Шербан). Нарешті вдалося хоч краєчком ока осягти простори сонячної Молдови. На в'їзді до сіл і міст та на виїзді — скрізь хрести з розп'яттям та статуї Божої Матері. А вздовж шляхів — криниці з різьбленими дошками. І ялинок ніхто не рубає... І орли літають, і сови — з екологією більш-менш усе гаразд. До речі, про культ води. В Єдинцях директор Будинку культури Ігор Гуцу біля самого духовного осередку разом з друзями викопав і оздобив криницю.

Прийдуть люди на концерт — водички скуштують. І ми напилися з того джерела... ■

На світлинах Юрія ГОРЛОВА: Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова Петро Чалий та голова оргкомітету акції «Подаруй дітям-українцям Молдови книжку!» Юрій Работін; член оргкомітету акції Володимир Невмитий у бібліотеці ім. Лесі Українки м. Кишинєва; з вдячністю приймають книжки учні молдовських шкіл.

*«Думська площа», № 52, 30.12.2005
м. Одеса*



Початок на 23 стор.

Але в порядку мобілізації землі селянство лишилося при індивідуальній волі, яку 1782 року також було загублено. Мобілізація землі перетворила вільне селянство в тенентів поміщицьких земель. Вільних тенентів було мало на Україні, невеликі ж широко розповсюдились в вигляді підданих, підсусідків, кунічників, городників, кріпаків — «придворных» і оброчних. Оброчна система являлася причиною того, що в своїх внутрішніх порядках населення жило по своєму, керувалося так званим звичайним правом. Там же, де грошові виплати дідичам були мало розвинені чи й зовсім не існували, панувала поміщицька юрисдикція. Цьому не заважає, що в рангових майнах існувала панська юрисдикція. Рангові маєтності уявляли собою майно на помістному праві; це майно передавалося державною владою служливій старшині. Разом з тим держава передавала старшині й свою юрисдикцію над населенням; таким чином, поміщики обертались, мовляв, в орендарів в старовинному, польському значінню цього терміну. Однак вони не були посесорами того ж роду, що й польські можновладці, бо на Україні інакше склались відношення сил, які визначались географічним положенням країни, що лежала «при битій дорозі» між найсильнішими в економічному, а, значить, і у військовому й правовому розумінню державами. Це стирало загострення класових протиріччів і змушувало український нарід тямити себе в цілому народом недержавним і пристосовувати свій економічний організм до потреб одного з найсильніших своїх сусідів.

Друкується за виданням:

Проф. М. Є. Слабченко. Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни. Частина перша. Господарство Гетьманщини XVII–XVIII століттів. Том перший. Землеволодіння та форми сільського господарства. — Одеса: Державне видавництво України, 1923. — С. 1–192. ■

- ¹ Chevrier, Histoire, I, 27.
- ² Biblioteka Warszawska, 1878, I, 353 — 81; Грушевский, Барское старство, 75–79.
- ³ Maciejowski, Historia wzoscian, 13, 19, 23, 27, 54, 55.
- ⁴ Ефименко, Южная Русь, 53, 54.
- ⁵ Громада, I, 25–27, 29.
- ⁶ Кулиш. История воссоединения, I, 48.
- ⁷ Киевская Старина, VIII, 611.
- ⁸ Черниговская Летопись, 84.
- ⁹ Акты Южной и Западной России, XV, 252.
- ¹⁰ Слабченко, Малорусский полк; 29.
- ¹¹ Сборник Летописей Южной и Западной России, 52, 55, 56, 57.
- ¹² Самовидец, Летопись, 104, 105.
- ¹³ Сборник Летописей Южной и Западной России, 61.
- ¹⁴ Сборник Русского Исторического Общества, CXIV, 313, 316.
- ¹⁵ Сборник Летописей Южной и Западной России, 66.
- ¹⁶ Сенатский Архив, IX, 59.
- ¹⁷ Архив Государственного Совета, I, в. 2, 277.
- ¹⁸ Сборник Русского Исторического общества, XLIX, 400.
- ¹⁹ Миллюков, Государственное хозяйство и реформа Петра Вел., 735.
- ²⁰ Патлевский, Денежный рынок, 109.
- ²¹ Stroynowski, Ekonomya powszeczna, 7.
- ²² Maciejowski, Historia wzoscian, 227.
- ²³ Шелгунов, Сочинения, II, 194.
- ²⁴ Русский Архив, 1875, III, 230.
- ²⁵ Покровский, История России, III, 27.
- ²⁶ Русский Архив, 1875, I, 322.
- ²⁷ Иб., 1859, № 18, 191.
- ²⁸ Мемуары, относящиеся к истории Южной России, II, 302.



О слово рідне!..

О слово рідне!..

О слово рідне!..

О слово рідне!..

О слово рідне!..

Дмитро ШУПТА

Рідна мова — чинник здоров'я людини

В Одесі тривалий час жив польський мовознавець Михайло Красуський — автор унікальної праці «Давність української мови», написаної по-польськи. Короткий витяг із неї опубліковано 1880 р. в Одесі окремою брошурою по-російськи — «Древность малороссийского языка». У передмові до цієї брошури вчений наголошує: «Займаючись тривалий час порівнянням арійських мов, я дійшов переконання, що українська мова не тільки старша від усіх слов'янських мов, не виключаючи так званої старослов'янської, але й санскритської, грецької, латинської та інших арійських. А проте українська мова не має досі навіть порядного словника! Ця обставина й завадила нашим і закордонним філологам відкрити справжнє джерело давніх мов».

Українську мову не тільки не вивчали як невичерпну скарбницю одвічного знання, більше того — століттями методично знищували. Тому нині вільне природне функціонування рідної мови стало надзвичайно важливим чинником відродження української культури, відновлення духовно-фізичного здоров'я нації та збереження самої України як природного життєвого простору українців і національної держави.

Пропонуємо увазі читачів проникливі роздуми на цю болючу тему лікаря й поета Дмитра Романовича Шупти.

Редактор

Якщо розглянути тільки один аспект цього громіздкого і нелегкого питання, можна просто вжахнутися. Сьогодні матері народжують хворих дітей на тлі ситуації, коли смертність в Україні удвічі перевищує народжуваність. До школи йдуть хворі діти, де вони не захищені від куріння, наркоманії, згубного впливу алкоголю, денационалізації і Бог знає ще від чого. Звісно, не йдеться про повсюдність такого явища, але здебільшого відбувається саме так. Хто їм і коли формуватиме почуття людської гідності й гордості за

свою Батьківщину, якою має пишатися кожен громадянин України, бо пишатися є чим. Та йдеться про здоров'я нації.

Як кожен із нас має тіло й душу, так і кожен народ має свою власну етнопсихіку, волю, характер тощо. Нині науково доведено, що і цілісність народу, і стан його колективного здоров'я захищені специфічним біополем, послаблення чи спотворення якого автоматично призводить до дезорганізації, непорозуміння, соціальних конфліктів, неврожаїв, екологічного занепаду, стихійного лиха, навіть глобальних катаклізмів. У згаданому

біополі підтримується необхідний порядок атомів, молекул та всіх живих організмів завдяки зв'язку, узгодженості (когерентності — *ред.*) всіх вібраційно-хвильових процесів. Інакше, може порушуватися електромагнітний каркас людського організму, як і всього живого.

Одним з рівнів організації Всесвіту є соціальний організм, вищим виявом якого є народ, нація. Він також живе завдяки дії свого когерентного поля. Відповідно, цілісність цього поля, а відтак і здоров'я біосоціального організму безпосередньо залежить від того, яка **мова** та які **пісні** лунають у народному середовищі — рідні чи чужі. Вчені світового рівня довели, що в нашій сьогоденній ситуації український народ буде здоровішим, коли він спілкуватиметься українською мовою, співатиме свої пісні, матиме українське інформаційне й духовне забезпечення.

Мова народу формує певні особливості генофонду, як доводять учені. Завдяки цим особливостям організм людини позитивно відгукується на мову свого народу, активізується, мобілізує свої зусилля, зцілюється. «Якщо пращури з покоління в покоління користуються однією й тією ж мовою, то це веде до структурування роботи фізіології представників цього народу, сприяє виникненню стабільної вібрації, яка надзвичайно потужно підживлює кожного індивіда». Тому, як говорять учені, спілкування саме рідною мовою дає можливість дійти до глибинних рівнів своєї пам'яті, щоб зрозуміти, «хто ти», а потім побачити, що з цим можна робити.

Тобто мова і генетична пам'ять — взаємопов'язані, і їхній вплив обопільний. Та головне, що завдяки рідній мові налагоджується гармонійний стабільний зв'язок між людською свідомістю і прихованими талантами та нашими здібностями, що дримають у підсвідомості кожного з нас. Це й забезпечує кращі перспективи самореалізації. Проте рідна мова робить людину не тільки здоровішою й талановитішою та щасливішою, а й виступає в ролі особливого каналу, через який кожен із нас черпає цілющу енергію рідної землі й рідного неба.

Українська мова упродовж десятків тисяч років сформувалася в геокосмічному ареалі України, тому саме ця мова відповідає українському життєвому



О слово рідне!.. О слово рідне!.. О слово рідне!..

простору: клімату, ландшафту, геокосмічній енергетиці, техносфері, флорі й фауні. Тут лише українська мова забезпечує перебування в єдності з цим простором і здатна мудро керувати ним. Українська мова з'явилася на нашій українській землі тоді, коли на ній сформувалася ще раса кроманьйонців — понад 30 тисяч років тому, а не 300–500 років тому, як це стверджували царські та радянські вчені. Протягом такого тривалого часу мова наших предків розвивалася в гармонії із питомою природою. **Тобто, український народ, українська земля і українська мова — це єдина нерозривна система, цілісність якої підтримує весь час акустичне когерентне поле.**

Далі вчені роблять інші відкриття. Сьогодні багато українців нарікають, чому вони такі слабкі й нещасні. А звідки взятися силі й щастю, якщо половина українців не розмовляє українською мовою, розірвавши у такий спосіб предковичний зв'язок з рідною землею і вищими небесними силами, з незліченними поколіннями українських предків? Чи не в цьому ховається таємниця нашої беззахисності перед серцевими, раковими та іншими системними захворюваннями, причину виникнення яких не можуть з'ясувати найдосвідченіші лікарі? Погляньмо навколо: українці перестали адекватно розуміти один одного, їм важко планувати й узгоджувати свої дії. Це бачимо по всій вертикалі влади згори до низу. Особливо така неузгодженість спостерігається в симпатіях чи антипатіях до тієї чи іншої релігійної секти або партії під час виборів.

Враховуючи ті обставини, що населення України складається на 80 відсотків з етнічних українців, достатньо, щоб для відновлення когерентного поля вони заговорили рідною мовою й заспівали рідні пісні. Цей процес абсолютно може не торка-

тися людей неукраїнського походження. Адже для кожної людини — найкраща рідна мова. Хоча в певних інтересах будь-якого іногородця, хто пов'язав свою долю з Україною, вивчити державну мову.

Взагалі ж просування в будь-яку країну чужої для неї мови є прямим актом мовної агресії, яка обов'язково руйнує цілісність захисного національного біополя і підриває його життєспроможність. Саме тому наймогутніші держави світу дбають про чистоту й збереження власної мови і всіляко енергійно протистоять експансії чужих мов. Чи не пора б уже зрозуміти цю Істину українцям? На нас цілеспрямовано діє чужомовний пресинг — майже в усіх сферах життя.

Щоб полегшити й прискорити процес оздоровлення свого суспільства, кожному українцеві необхідно почати з себе самого — на території України розмовляти виключно рідною мовою; спілкуючись з етнічними українцями та рештою громадян України, ні за яких обставин не переходити на російську чи іншу іноземну, навіть якщо твій співрозмовник намагається повернути тебе на це; читай, слухай, дивись, сприймай інформацію українською мовою, створюй навколо себе україномовну ауру; активно шукай і користуйся україномовними джерелами: ЗМІ, аудіо- та відеопродукцією, художньою та іншою літературою, україномовним комп'ютерним забезпеченням. Зважаючи на ці обставини, можна сказати, що ми — на порозі мовної реформи, адже яка мова — таке й мислення, такі почуття й дії. Ми прагнемо стати сильною і передовою нацією, а відтак ми приречені повернутися до наших першовитоків — до рідної мови та очистити її від спотворення. ■

«Чорноморські новини»,
№ 29–30, 18.03.2006 м. Одеса

Анатолій ШЕВЧЕНКО



ЕКОЛОГІЯ ЗВУКУ

Анатолій Антонович Шевченко — композитор, виконавець, музиколог, художник, есеїст, соліст Одеської філармонії, лауреат Міжнародних конкурсів.

Автор «Поліфонічних зошитів», окремих п'єс для гітари, концертів для гітари з оркестром, сонат, вокальних циклів, сюїт, серед яких особливе місце займає «Українська сюїта», де співає сама українська земля.

Маєстро зіграв понад сто програм, які містять античну музику, музику Заходу й Сходу XIII–XXI ст., музику фламенко та власні композиції. Особливе місце займають українські теми — «Гренадина з темою «Віють вітри, віють буйні», «Український вердіалес». Утворчості музиканта й композитора сфокусовано простір і час.

Як музиколог розробляє теорію розвитку звукової музичної системи, досліджує античну музику (антологія «Музика Еллади», 2001), андалузську культуру фламенко (книжка «Школа фламенко», 1988), автор статей про українські думи, творчість Баха, про вплив гітари на музичну культуру Європи та ін.

Внесок А. Шевченка в українську музичну культуру унікальний, безцінний і ще належно не поцінований.



Світло й звук — основні носії інформації про навколишній світ. На первісному, міфологічному, щаблі пізнання й осягнення, їх взаємодія синкретична. Спочатку було слово — першозвук, народжений із мовчання, це, власне, вібрація, зрештою — рух енергії, яка водночас — і світло, бо світло — це рух матерії.

У індуїстській космогонії все суще виникло зі звуку (нада). Отож, не випадково музика була істотним чинником за всіх часів і цивілізацій. На підґрунті музичних закономірностей творилася архітектоніка Всесвіту (гармонія сфер), врегульовувалася структура соціуму. Музика також була цілющим терапевтичним засобом (Авіценна, «Книга зцілення» чи «Звід науки про музику»).

Долучення музичних закономірностей до загального процесу систематизування знань і логічного осмислення світу спільно з математичним апаратом первісно, хоча б — від шумерсько-вавилонських спостерігачів Чумацького шляху, а в європейській традиції — від Піфагора і аж до Кеплера, значною мірою обумовило характер поступу космології. І обумовило не лише специфікою музичного мистецтва соціологічно, психологічно, естетично, але й внутрішніми закономірностями музичних структур, що випливають із самої природи звуку. Тому Піфагор і робив припущення, що істину варто шукати в поєднанні музичних тонів і математичних символів.

Ідея світової гармонії в космології античності формувалася саме через музику як ідея «музики сфер» і була поєднана із акустичними пізнаннями та висновками Піфагора й піфагорійців про числову природу музичних звуків і музичних інтервалів та пропорції між ними. Космос уявляється вгармонізованим, музично вібруючим тілом. Коріння цієї музичної концепції сягає глибин орфічної традиції:

*О, Всеквітучий! Бо ти
кіфарою своєю звучною
Ладуєш всесвітню вісь,
то до верхньої струни здіймаючись,
то спускаючись до нижньої струни,
то ладом дорійським
Підносиш небесну вісь, — і все, що
у світі суцього...
Ладуєш, гармонію вливши
до всесвітньої долі
для смертних...*

(Орфічний гімн Аполлону)

Іпостасі Аполлона — Бог світла, гармонії, проводир муз, провісник майбуття, спокутувальник, зцілитель — усі вони згуртовані довкола музики. Навіть його епітет — *Влучновражаючий* (Аполлон здебільшого зображений з луком або кіфарою) також має в собі музичний аспект, бо лук — то перший струнний інструмент, попередник ліри, арфи, кобзи, сітара, кіфари, гітари...

Музичній освіті, і взагалі характеру музики, завжди надавалося виняткового значення в усіх цивілізаціях з огляду на її вплив на суспільну свідомість. Так, у давньокитайській традиції руйнація музичної системи вважалася передвісником лиха.

Великої уваги характеру музики у своїй ідеальній державі надавав Платон. Він ще пам'ятав випадок, коли Піфагор угамував розлюченого юнака, запропонувавши флейтистові змінити вакхічний фрігійський лад на врівноважений — дорійський. А що ми можемо запропонувати сучасному флейтистові в умовах тотального й агресивного

поширення музичного (антимузичного) ширвжитку, що його підтримують усі досягнення технічної революції і поширюють усі засоби масової комунікації. **Гнітюче grimотіння — в потягу, кав'ярні, велелюдних місцях — є актом наруги над особистістю й принизливою формою культурного вандалізму.** А такі відверто агресивні форми, як «рок», «поп», «реп» та інші — не що інше, як наркоманія. У вир цієї бездумної ейфорії (в болгарській мові музика цього роду називається *немисліма*, тобто музика, що не потребує мислення) занурюється передусім молодь, і беручи до уваги характер поширення подібного музичного шуму, існує серйозна загроза інтелектуального, емоційного, психічного, а отже, й біологічного деградування наступних поколінь. Бо експериментально встановлено: музика впливає не лише на людський організм, але й на тварин і навіть на рослинний світ.

Уже на початку ХХ століття ця проблема насторожила багатьох діячів культури. Ігор Стравинський, Артур Онегер, Борис Асаф'єв висловлювали стурбованість з приводу широкомасштабної звукової інтервенції. Леопольд Стоковський — чи ненайавторитетніший музикант ХХ століття — композитор, диригент, освітянин, що пильнував за музичною культурою молоді, зауважив: «У наш час людину оточує така кількість звуків (у поїзді, в літаку, в ресторані, на вулиці), що ми просто перестаємо сприймати музику. Нам загрожує втрата здатності реагувати на справжню музику... Телевізор можна хоча б вимкнути, з огидного фільму — піти. Але не можна вистрибнути з літака...»

Заходиш до бару поспілкуватися з приятелем за кухлем, а спілкування неможливе через гуркіт динаміків. Така музика не об'єднує людей, вона їх роз'єднує, відчужує людей одне від одного, відчужує від культури спілкування й від культури вцілому. Відчужує від природи, бо вже не чуємо плескоти хвиль, шелестіння листя, співу птахів — їх заглушують транзисторні приймачі, принесені туди прихильниками «активного дозвілля».

Брак естетичної культури призводить до войовничих форм безкультурності. І це не може не відбитися на формуванні юних особистостей, а, зрештою, — і на генофонді нації.

Телебачення, дискотеки, дискотеки й навіть шоу-палаці зорієнтовані в основному на низькопробні смаки, нездоровий інтерес до порнографії, сексуальних збочень, бо там домінують інтереси бізнесу. **Отож, ціль культурний шар залишається поза впливом міністерства культури і туризму й по суті є спекулятивним товаром спритників від культури.** А музика ж найсильніше з поміж усіх мистецтв впливає на психіку людини, її емоційний стан, на її здоров'я.

Світло й звук — основні носії інформації про життя. Під час грози ми милуємося витонченим візерунком блискавки, але жахаємося грому. «Доки грим не вдарить, мужик не перехреститься». Цей грим уже давно гримить довкола нас. І якщо ми вболіваємо за наш генофонд, за майбутнє нашої суспільства, ми повинні передусім звернути увагу на ту звукову, шумову агресію, що навалюється на нас звідусіль. Без розв'язання цієї кричущої проблеми всі наші добрі наміри тільки вимощуватимуть дорогу в напрямку, протилежному життю. Невже ми так і залишимося суспільством некрофілів? Невже жодна влада не почує голосу Митця? ■

*З російської переклав Володимир Невмитий
м. Одеса*



Володимир КУШПЕТ, дослідник кобзарсько-лірницької виконавської традиції, викладач, виконавець на старосвітських музичних інструментах, лауреат мистецької премії ім. І. Нечуя-Левицького

Музичні особливості у виконавстві кобзарів та лірників

У глибоко символічному, пророчому романі «Чотири шаблі» Юрій Яновський, описуючи українське весілля, яке «справляли по-старосвітському», надзвичайно проникливо охарактеризував магічну силу нашої традиційної музики та руйнівний вплив на неї новочасного чужого інструментарію. А в цілому занепадає якість людського життя... Наводимо уривок з відновленими цензурними купюрами: «Скільки пісень погублено тепер — старих і розрадних! Скільки мелодій увібрала в себе чужа гармошка — захрипла гістєричка, де ноти тьмаві, а пісні метушливі й неповажні, де знижується мистецька глибина мелодії, гармошка — демагог, багатоголоса перекупка! Ось співає скрипка чи розмовляє кобза: одна, ледве помітна нота простягається в повітрі, і її коливання таке ж, як і коливання повітря. Струна дає чистий — до божевілля — звук. Коливаються віки, вузьке коло часу поширюється на все життя всього народу. Рівна, прозора, проста до геніальності нота з'єднує віки. Завмирають люди, дрижать їхні плечі від розкритої таємниці, тремтять вії від набіглої щасливої сльози. ...зарипіли легенько струни на кобзі, зашуміли, загули, як весняні джмелі, як жовті працьовиті бджоли. Руки торкалися до струн ніжно, і кобза дзвеніла, немов у чеканні. — Чого ж ти нам заспіваєш? — запитав молодий. — Про честь чи про хоробрість, про обов'язок людський чи про лицарську славу? — Мало тепер честі між людей, — несподівано басовитим голосом одповів кобзар, ... — Мало честі, — сказав сліпий, — і немає хоробрості. ...».

Редактор

На малюнках:
Козак-бандурист. Фрагмент настінного розпису з Київщини. Перша половина XVIII ст.
Японський поет-співець — творець героїчного епосу. Середньовічна мініатюра

«...Тепер усьо інакше повиходило, а давно була старосвітська гра»

Лірник з Галичини





Музика, пісня так само, як мова є одним із найважливіших виразників повноцінного життя нації. Звуковисотні голосові видобування пройшли багатомісячний шлях еволюції, допоки набули естетичної якості етнічного мелосу та стали музичною особливістю народу. Навіть за самим звучанням мелодії можна встановити регіон побутування, належність її певному народу. Проте в Україні збереженням чи скорше порятунком етномузичної виразності не займаються. Саме тому в порівнянні з румунами, болгарами, сербами та іншими народами українська нація перестала бути музично впізнаваною.

Чи існує етномузичний еталон України? Так, але на сьогодні він настільки замулений псевдонародною музичною інформацією, що його можуть розпізнати тільки фахівці музичної фольклористики.

Для визначення самотності народу мелос має не меншу значущість ніж мова. Тому, українці, згубивши звуколадову мелодійну особливість, втратили 50% етнічної ідентичності. В разі зникнення її другої складової — мови, українці повністю втратять свою етнічну особистість та перетворяться в біомасу для поглинання іншими етносами. Протягом кількох століть національний мелос витіснявся з побуту українців. Спочатку він зник у містах, а потім частково й у сільській місцевості. Саме тому для перших дослідників музичного фольклору були певною несподіванкою їхні власні висновки з досліджень, зроблених у другій половині XIX ст.

Одним із перших, хто звернув увагу на відмінності між українськими та російськими народними піснями, зокрема, кобзарсько-лірницькими, був М. В. Лисенко. Саме він зауважував, що українська мелодія ближче до сербської ніж до ро-

сійської¹. П. П. Сокальський у праці «Русская народная музыка» писав, якщо українська пісня ближче «с сербскими, народно-польскими, моравскими, болгарскими и вообще южно-славянскими, то не ведёт-ли это к предположению об их общем с персами арийском корне в глубокую доисторическую древность...»². Інший російський дослідник О. С. Фамінцин, ознайомившись із нотними записами творів співаних О. М. Вересаєм, відверто визнавав: «такого рода пение с применением ... хроматических тонов... в России совершенно чуждо народному слуху...»³; «Другую, чрезвычайно характерную черту пения Вересаея составляет употребление им мелких, трудно уловимых, состоящих из быстрых, украшающих мелодию голосовых фигур, мелизмов»⁴.

Для читачів, не дуже обізнаних з музикою, спробую максимально спрощено пояснити, про що йшлося у попередніх цитатах. Європейська музична система побудована на 12 ступенях, тобто звуках. Якщо ви поглянете на клавіатуру фортепіано, побачите там чорні та білі клавіші. Білі йдуть усі підряд, а чорні мають між собою певні прогалини (дві клавіші — прогалина, три клавіші — прогалина і далі такі самі повторення). Якщо ліворуч від чорної (подвійної) натиснути білу клавішу і далі (праворуч) натискати усі підряд без винятку (білі та чорні), то дванадцятий звук буде відповідати ноті «до», з якої ви й починали грати, тільки октавою вище. Оце і є дванадцятиступеневий європейський лад. Мелодія виконана виключно на білих клавішах називається діатонічною. Використання під час гри, разом із білими клавішами, також і чорних — це хроматична мелодія. Так от, російська народна пісня, умовно кажучи, виконувалася на білих клавішах, а українська — на білих і чорних. Мелізматика — це мережанка звуків, які прикрашають собою звуки основної мелодійної лінії.

Потрібно зазначити, що цитовані спостереження належать до того періоду, коли сільська співана традиція під тиском примітивно-агресивних форм міщанської пісні (переважно російського походження) вже дещо втратила свою музично-ладову «цнотливість». І якщо старцівським (кобзарсько-лірницьким) осередкам певний час вдавалося протидіяти «братній» музичній експансії, то загальна соціально-політична ситуація в Україні середини XIX — початку XX ст. все більше впливала і на музичні пріоритети цехових «братчиків». Зміни й у кобзарсько-лірницькому мелосі — це тільки питанням часу. На ці зміни постійно нарікали співці-музиканти з усіх регіонів України: «...бо типер усьо інакше повиходило, давно була старосвітська гра»⁵; «Строї нові тепер стали, не ті»⁶; «...молоді з книжок вчаться, старі пісні касують. Тим часом старі луччі, як нові. Я не хочу слухати нових»; «Тепер мало лірами грають, а — гармошками, купують «двухрядку». Молоді сліпці не хотять лірами грати»⁷.

В. Харків у своїх висновках щодо репертуару Слобідських кобзарів та лірників зазначав: «головну відміну репертуару... можливо взагалі усіх молодших, сучасних кобзарів становлять т. зв. «дуетні» пісні (до двоголосного виконання), пісні романсового складу»⁸. Якщо у наспівах О. Вересаєва дослідники визначили декілька музичних ладів, та й бандуристу Хв. Холодний сповіщав про існування чотирьох строїв на бандурі (простого, косоного, скрипошного, жалібно-го), то вже лірник Самсон Веселий пригадував тільки два з них: «простий та косий»⁹. Багато співців-музиків початку XX ст. взагалі для гри на «весело» або на «жалібно» перестроювали тільки одну третю ступінь ладу (одну струну).

Кобзар Хведір Холодний.
Малюнок П. Д. Мартиновича





В. Харків зробив ще один висновок: «одних і других (кобзарів і лірників — В. Кушпет) витискає новий тип жабрущого сліпця-музиканта — гармоніста».¹⁰

Проте, повернемося до кобзарсько-лірницької традиції, яку намагаються реконструювати поодинокі подвижники. На жаль, багато хто із сучасних виконавців плутаються, і не можуть визначитися у таких поняттях як виконавська традиція, реконструкція виконавської традиції, кобзарське мистецтво.

Кобзарсько-лірницька виконавська традиція в автентичному розумінні втрачена, і будь-які амбіційні намагання того чи іншого співця-музиканта вважати себе її спадкоємцем виглядають наївним неучтвом. Інша справа — реконструкція виконавської традиції. Тут справді неоране поле для виконавців-дослідників.

Потрібно також з'ясувати питання, пов'язане з терміном «кобзарське мистецтво». Оскільки наші «видатні» батьки «сучасного кобзарства» забули своїх попередників, то потрібно їм нагадати, що саме Г. М. Хоткевич був засновником як терміну так і самого руху «кобзарського мистецтва», а З. Штокало та Г. Кутасти — унікальні послідовники цього мистецького жанру. Їхнє виконавство сформувалося на глибокому розумінні традиції, яку вони вбрали у коштовні мистецькі шати. Кобзарське мистецтво і є традиція (музінструмент, стрій, способи та прийоми гри, репертуар і т. ін.) виконувана у формах мистецької естетики (культура гри та співу, володіння інструментом і т. ін.).

Три основні постулати, на яких формувалася виконавська кобзарсько-лірницька традиція, а тому й кобзарське мистецтво: звукоряд, речитатив та мелізматики. Ця тематика висвітлена у багатьох музикознавчих працях. Ось цитати та висновки з праць провідних дослідників.

М. В. Лисенко винайшов у творах О. Вересая кілька досить своєрідних звукорядів, які не були сталими, а постійно змінювалися (особливо в думках), що називалося серед виконавців «додавати жалощів». Також до найбільш важливих виконавських особливостей, пов'язаних із думками, М. В. Лисенко зараховує й мелізматику: «в этом отношении есть много общего в украинской мелодии с характером пения у восточных народов»¹¹, та речитатив: «вся суть, весь глубокий интерес музыки исторических дум заключается в музыкальной декламации». «В числе средств высшей экспрессии, для выражения дикой, жгучей скорби дается заметный крик, вопль, словом нота в голосе, неодетая даже в музыкальную оболочку».¹²

П. П. Сокальський, орієнтуючись на нотні записи М. В. Лисенка, практично підтвердив висновки свого попередника.¹³

О. С. Фамінцин також зазначав незвичні для російської пісні звукоряди. До інших виконавських особливостей він додав, речитатив та мелізматику.¹⁵

Практично про те саме писав у своєму дослідженні М. О. Грінченко. Стосовно звукоряду він зазначав, що «усі ці тоноряди можна привести до одного типового»¹⁶. В нотному вигляді він виглядає так: ре, мі, фа, соль-діез, ля, сі, до, ре. До інших виконавських особливостей, за висновками М. Грінченка, є «речитатив, омузикалена декламація»¹⁷, та мелізматичні прикраси¹⁸.

Висновки Ф. М. Колесси говорять: «мелодії рецитацій... основуються на дорійському ладі з малою секундою між другим і третім та шостим і сьомим ступенями. Цей лад підлягає

в кобзарів такій модифікації, що його четвертий ступінь звичайно підвищується на півтону, внаслідок чого з'являється ще одна мала секунда (між четвертим і п'ятим ступенями); та збільшена секунда (між третім і четвертим ступенями); оця хроматизація ладу надає кобзарським рецитаціям орієнтального характеру».¹⁹ «чистий дорійський лад з'являється в кобзарських рецитаціях доволі рідко».²⁰ Крім того, Ф. Колесса зазначав: а) «мелодія думи має форму речитативу»²¹; б) «прикрашування мелодії тонкими мелізмами — «мережанками», якими любуються кобзарі»²².

С. Й. Грица підсумувала попередні дослідження з певними коментарями: «Мали рацію М. Лисенко, Ф Колесса, визнаючи за провідний у думках лад: (gis), a, h, c. dis, e, fis, g (дорійський з підвищеним 4 і У11 ступенями). Проте їх висновки не можна вважати вичерпними. Вже К. Квітка, аналізуючи думові рецитації з Поділля, підкреслив, що зазначений лад не єдиний у цьому жанрі».²³ «Типовий для дум хроматизований дорійський лад слід трактувати, як інваріант, який в реальному звучанні має багато видозмін».²⁴ «Характерними ознаками класичної композиції дум є нерівноскладовий вірш і музична декламація».²⁵

Друга, досить важлива тенденція у традиційному виконавстві стосується формотворення традиційного репертуару. Під час практичного опанування автором цієї публікації музичного інструменту та творів із репертуару кобзаря О. Вересая виникали питання щодо схожості мелодій у багатьох його творах: «Ой горе, горе», «Про правду», «Про страшний суд» «Син блудящий», «Муки Христа» «Великий мій жалю», «До часного живого чоловіка»²⁶ та багатьох інших.

Відповідь знаходимо в рукописах В. Харківа, який досліджував кобзарсько-лірницьку традицію на Слобідщині у першій половині ХХ ст. Познайомившись із бандуристом М. Христенком, він помітив, що той «як псалом, так і «веселеньких» співає на одну, або на дві якихось улюблених і звичних мелодій».²⁷

Інше цікаве повідомлення стосується тлумачення народного терміну «заплачка», яку кобзарезнавці трактували як вступну частину думи. В. Харків писав: «Є дві манери виконання псалем та притч (дум — В. Кушпет): «одиначо» або «на заплачку» і дуетно (вдвох чи гуртом)... Слово «заплачка» в лірників відповідає слово «жаліб», «під жалібний голос співати...»; «Співають «на заплачку» псалми чи притчи (в формі речитативу) лірник робить павзи (паузи — В. Кушпет) не завжди рахуючись з синтаксичною та віршовою будовою. Мелодія «заплачки» ОДНОТИПНА для всіх псалмів його репертуару, але в кожного вироблена своя відмінна». «Коли ту саму псалму співають вдвох чи втрох... співають значно повільніше і на відмінну мелодію, іноді навіть зовсім неподібну до «заплачки». В двоголосому виконанні співають майже все у терцію. Можна думати, що спів удвох і його мелодії є типу пізнішого».²⁸

Отже, йдеться про зовсім іншу систему формотворення, якою керувалися кобзарі та лірники. Якщо раніше імпровізаційна манера виконання вважалась притаманною виключно думам, то наявність наведеної інформації дозволяє поширити такі висновки й на інші виконавські жанри. «Зв'язки традиції та імпровізації у фольклорі цікаві, зокрема, у тих жанрах» — писала С. Грица, де творчість невід'ємна від народно-професійного виконавства.²⁹

Існування такої системи у формотворенні зафіксовано В. Харківим також у світських жанрах кобзарсько-лірниць-



кого репертуару: «трудність запису лірницьких і кобзарських вокальних та інструментальних мелодій полягає не в тому, що вони швидко грають та співають з дрібними мелізмами, а в тому, що вони безконечно варіюють мелодії, і в друге не переграє і не проспівує так, як перший раз».³⁰

З усього цього можна зробити висновок про існування в музичному виконавстві кобзарів, бандуристів та лірників системи імпровізаційного мислення у формотворенні переважної більшості співаних жанрів. Методика творення цієї системи була приблизно така: співець не завчав мелодію разом із словами, а створював її в межах кількох добре відомих йому музично-ладових модусів та покладав на них відповідні тексти. Саме такий спосіб виконання і дозволяв кобзарям та лірникам не пересікатися із загальнонародним («вулишним») репертуаром. Старосвітська виконавська система складалася з двох рівнозначних частин — поетично-образної імпровізації та музично-ладової імпровізації.

Стосовно голосових даних, а саме сили та гнучкості голосу, автентичного звуковилучення і т. ін., то тут обмаль інформації. Кобзарі та лірники Харківщини відзначали наявність кращого голосу в того чи іншого старця терміном «гортань» («краща чи сильніша гортань»)³¹. Постійний спів різножанрових творів розвивав «гортань» співців, поступово виробляючи гнучкість, таку необхідну для повноцінної виконавської діяльності. Мабуть тому, що цей процес відбувався протягом досить тривалого часу, кобзарі та лірники мало про нього розповідали.

Потрібно підкреслити, що єдиної манери співу не існувало й не могло бути, оскільки кожний пісенний жанр мав власні особливості, а тому й традиції його виконання. Так, скажімо, жабранки, просіння, подяки, псалми, канти, як вже зазна-

чалось, за висловами кобзарів та лірників виконувалися із «сумом, з жалощами... без крику, похоче на голосіння»³². Для манери виконання дум характерними особливостями є володіння музичним речитативом та стилістикою «голосінь» — «крик, вопль»³³.

Для виконання жартівливих пісень існували свої традиції: «Співаючи «веселенької» лірник, як здається зразу, зовсім нехтує мелодію, недбало до неї ставиться. То він веде мелодію правильно, то ніби проказує на однім тоні, то переходить до інтонації оповідальної, мішаючи її зі співом, то додає... смішліві репліки... збільшення та зменшення сили голосу, вигуки з характеристичним *glissando*, вимова поодиноких слів з особливим притиском, ніби смакуванням... спів багатий на варіації. Переграючи танець, лірник інколи приспівує кілька слів (переказом)...»³⁴.

Отже, існує достатньо аргументів, щоб виправити ситуацію та повернутись на шлях адекватний виконавській традиції. Потрібне лише бажання це зрозуміти та звернутися до першоджерел. Дослідники XIX — початку XX ст. залишили достатньо інформації, щоб сьогодні відновити істину стосовно кобзарів та лірників. Унікальні музичні інструменти, репертуар, спосіб формотворення та ін. надають можливість реконструювати практично зниклу музику та повернути втрачені Україною позиції у світовій народно-музичній культурі. Навряд чи виконання на бандурах клависинної або лютневої музики додасть їй популярності у світі. З таким самим успіхом ці твори можна виконувати й на скляних пляшках, металевих пилках чи навіть на власних зубах. Навіщо шукати чорного kota там, де його ніколи не було й не буде. Повернімося до виконавської традиції, і світ здивується почувши незнану музику. Істина поруч.

Література

<p>1. Лисенко Н. В. Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Вересаем. — К, 1874. — С. 55.</p> <p>2. Русская народная музыка, великорусская и малорусская в ее строении мелодическом и ритмическом и отличия ее от основ современной гармонической музыки. Исследование П. П. Сокальского. — Харьков.: Типография Адольфа Дарре, 1888. — С. 177.</p> <p>3. Фаминцын А. С. Домра и сродные ей музыкальные инструменты русского народа. Балайка, кобза, бандура, торбан, гитара. Исторический очерк с многочисленными рисунками и нотными примерами. Ал. С. Фаминцына. — СПб.: Типогр. Э. Арнольда, 1891. — С. 153.</p> <p>4. Так само. — С. 154.</p> <p>5. Гнатюк В. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. ін. про лірників повіту Бугацького зібрав в вересні 1895 р. Володимир Гнатюк // Етнографічний</p>	<p>збірник видає наукове товариство ім. Шевченка під редакцією М. Грушевського. — Львів, 1896. — т. 11. — С. 3.</p> <p>6. ІМФЕ. Ф. 11-4. — Од. зб. 804. — С. 46 зв.</p> <p>7. ІМФЕ. Ф. 6-5. — Од. зб. 203/4. — С. 1 зв., 2 зв.</p> <p>8. ІМФЕ. Ф. 6-2. — Од. зб. 23/2. — С. 68.</p> <p>9. ІМФЕ. Ф. 6-4. — Од. зб. 185. — С. 30.</p> <p>10. Так само. — С. 38.</p> <p>11. Лисенко Н. В. Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен исполняемых кобзарем Вересаем. — К, 1874. — С. 43–44.</p> <p>12. Там само. — С. 42, 43.</p> <p>13. Русская народная музыка, великорусская и малорусская в ее строении мелодическом и ритмическом и отличия ее от основ современной гармонической музыки. Исследование П. П. Сокальского. — Харьков.: Типография Адольфа Дарре, 1888. — С. 159.</p> <p>14. Фаминцын А. С. Домра и сродные ей музыкальные инстру-</p>	<p>менты русского народа. Балайка, кобза, бандура, торбан, гитара. Исторический очерк с многочисленными рисунками и нотными примерами. Ал. С. Фаминцына. — СПб.: Типогр. Э. Арнольда, 1891. — С. 49.</p> <p>15. Там само. — С. 154.</p> <p>16. Грінченко М. О. Українські народні думи // Вибране. — К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1959. — С. 34.</p> <p>17. Там само. — С. 26.</p> <p>18. Там само. — С. 35.</p> <p>19. Колесса Ф. М. Мелодії українських народних дум. — К, 1969. — С. 37.</p> <p>20. Там само. — С. 555.</p> <p>21. Там само. — С. 37.</p> <p>22. Там само. — С. 75.</p> <p>23. Грица С. Й. Мелос Української народної епіки. — К.: Наукова думка, 1979. — С. 211.</p> <p>24. Там само. — С. 212.</p> <p>25. Там само. — С. 197.</p> <p>26. Думи и песни исполняемые Вересаем и записанные г.г. Чубин-</p>	<p>ским и Русовым. Ноты к думам и песням исполняемым О. Вересаем // Записки Юго-западного отделения Императорского русского географического общества. — К, 1874. — С. 14, 16, 17, 15.</p> <p>27. Там само. — С. 25, 26, 28.</p> <p>28. ІМФЕ. Ф. 6-2. — Од. зб. 23/2. — С. 64–65.</p> <p>29. Грица С. Й. Традиція та імпровізація в пісенному виконавстві (на матеріалі українських дум) // Бандура. — 1990. — № 52. — С. 5.</p> <p>30. ІМФЕ. Ф. 6-2. — Од. зб. 23/2. — С. 66–67.</p> <p>31. ІМФЕ. Ф. 6-2. — Од. зб. 23/2. — С. 71.</p> <p>32. ІМФЕ. Ф. 11-4. — Од. зб. 940. — С. 2.</p> <p>33. Лисенко Н. В. Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен исполняемых кобзарем Вересаем. — К, 1874. — С. 43.</p> <p>34. ІМФЕ. Ф. 6-2. — Од. зб. 23/2. — С. 66–67. ■</p>
---	--	---	--



Здається, що відкрити нині нову галузь знань чи бодай новий напрямок уже просто неможливо. І ось чую — біофоніка! Зустрівшись невдовзі з розробником цієї науки — біофологом Петром Терентійовичем Гончаруком, одразу запитав: а що таке власне «біофоніка»?

— Якщо стисло, то це гармонія, успіх, щастя. Таке загальне визначення біофоніки. Про біофоніку можна розповідати довго й докладно, вона «присутня» в усіх виявах людського життя й охоплює всі процеси, які відбуваються в людині, починаючи з клітинного рівня й завершуючи творчою думкою особистості. Причому ця інформація про людину не розпорошена, а сфокусована й науково доведена...

— **Петре Терентійовичу, як Ви входили в цю незвичайну науку про людину?**

— Це шлях досить тривалий і цікавий, але поки що його залишимо за кадром. Ясна річ, життя прожити — не поле перейти. Людина стикається з величезною кількістю проблем, які має долати. Але чи може? Часто вона не може розв'язати особистих проблем навіть на рівні своєї біологічної системи. Що вже казати про те, аби досягти внутрішньої злагоди через гармонію розуму, душі й тіла. Є прислів'я: якщо переможеш себе, то переможеш увесь світ. Але людина не може перемогти себе, і досить часто не тому, що не хоче, а тому, що не знає, як підступитися до розв'язання своїх особистих біологічних проблем. Така людина дезорієнтована і не може розраховувати на успіх. Нині інформація про біологічну систему людини і її взаємодію з навколишнім середовищем та Всесвітом дуже розпорошена. Біофоніка береться пояснити людині, як збагнути себе, і зорієнтує на високий рівень щастя, пов'язаний з високим рівнем свідомості й духовності. Цю науку можна розглядати під різними кутами зору, оскільки найскладнішими і найцікавішими явищами в цьому світі є людина і все, що пов'язане з її будовою, діяльністю, яку вона здійснює упродовж життя. Біофоніку можна трактувати як **технологію, філософію, систему, метод, спосіб та спрямування**. Якщо розглядати біофоніку як технологію, то це технологія успіху та процвітання людини. Якщо — як філософію, то це філософія життєдайних вібрацій і орієнтації людини у Всесвіті. Якщо розглядати біофоніку як систему, то це корекція всіх функцій і систем людини та вдосконалення їх до найкращого стану. З позиції методу — це бодібілдинг м'язів системи дихання і звукоутворення.

З огляду на спосіб — це загальна йога, що передбачає нарощування дихальних і голосових м'язів. І все це спрямоване до гармонії особистості в самому собі і у Всесвіті. Біофоніка може пояснити будь-які процеси, які відбуваються у Всесвіті або в кожній людині окремо, бо то є природа структури коливань на рівні не тільки молекули, а частин атому. **Суттю біофоніки є життєдайний первинний звук**. Коливання живого слова є первинні, тобто такі, які перші народжують. **Усе починається в цьому світі з первинно-**



Петро ГОНЧАРУК

«Біофоніка — це гармонія, успіх, щастя...»

го життєдайного звуку, з вібрацій первинного життєдайного коливання людського голосу, названого біофоніка. Щоб глибше пізнати біофоніку, варто було б прочитати книжку, яка увібрала знання про неї. Таку книжку я написав і сподіваюся невдовзі опублікувати. А в одній статті, навіть найрозлогішій, весь обшир питань викласти неможливо.

— **Ви зазначили, Петре Терентійовичу, що багато людей можуть не розраховувати на щастя. Як же тоді пояснити те, що зараз наприклад, чимало бізнесменів заробили неабиякі гроші**

і вважають себе щасливими людьми, а засоби масової інформації пропагують, що матеріальні блага є основою щастя для людини?

— Людина народжується в цьому світі саме для того, щоб бути щасливою. Але нині побачити людину з щасливими обличчями — рідкість. Така ситуація спостерігається через те, що кожного дня всі люди стикаються з особистими, соціальними, психологічними та іншими проблемами. Як стати щасливим — чіткої відповіді ніхто не дає, ні партії, ні церкви, ні психологи, ні робота. До того ж, людина може помилитися, орієнтуючись на ті чи інші цінності. Скажімо, матеріальне багатство може прийняти за щастя. Але це різні речі. Безумовно, людина прагне бути забезпеченою, жити в достатку, бути соціально дієвою і якнайповніше реалізувати себе. А для цього треба знати свою місію, яку ніхто не може підказати. І можна наробити дуже багато помилок, приймаючи бажане за щастя. З позиції біофоніки щастя є особливим станом біологічної системи.

— **Петре Терентійовичу, а Ви можете навчити людей стати щасливими?**

— Людині можна підказати шлях, яким їй варто йти, а чого вона на цьому шляху досягне, — залежить від неї самої. І той шлях має бути зрозумілий, лаконічний і якомога конкретніший. Кажучи про щастя, про відчуття його на біологічному рівні, слід зазначити, що у стародавніх народів були визначені певні етапи, які необхідно пройти для досягнення щастя. Наприклад, класичні шаблі йоги. Або, скажімо 10 заповідей у християнстві. Аби відчувати щастя, слід оволодіти вісьмома шаблями йоги. Перший — моральні максими, що нагадують 10 християнських заповідей. Потім іде кодекс особистої поведінки, самодисципліни. Далі — фізичні вправи та культура; пранаяма — наука про дихання. П'ятий шабель — «відключення» почуттів, які належать до особистої біологічної системи. Шостий — зосередження. Сьомий — спостереження. І восьмий — вищий екстаз, стан щастя. Але цей стан досягається через осягнення й оволодіння всіма етапами самопідготовки, тобто дороги до себе: пізнання себе, свого особистого кодексу. Якщо людина аморальна, не самодисциплінована, не має фізичної й загальної культури, не вміє скористатися найголовнішою функцією — керувати своїм диханням і волею, не може керувати свідомістю, фокусувати свої творчі можливості, то як вона може прийти до стану щастя. Дуже легко писати про біофоніку з огляду на прагматичні



й досить конкретні вимоги, які існують у кожній релігії, суспільстві тощо. Але людина, як правило, не хоче побороти своїй примітивних, на фізіологічному рівні, запитів. Людина — грішна. Заповіді відомі, але майже ніхто їх не виконує. Щастя бажують, а дотримуватися вимог, без яких воно неможливе, мало хто намагається.

— **Але ж люди ходять, наприклад, до церкви, моляться там?..**

— Церква не є сеансом миттєвої духовності. Не можна стати духовним, переступивши поріг храму, помолившись та поставивши свічку. Побути в церкві — ще не означає змінитися. Змінюватися треба до церкви. Духовність залежить від самої людини. Якщо людина живе за закони Всесвіту, то вона і вільна, і щаслива, незалежно ні від кого, крім Всевишнього.

— **То Ви можете людей навчити цим можливостям?**

— Навчити людей можна, вони починають вчитися тоді, коли їх змушують до цього обставини. Творець задумав людину бездоганною істотою. Але якою вона стає, являється у цей світ? Дуже часто, на жаль, — лінивою, пасивною, бездуховною, безкультурною, — негативною, як для себе, так і для оточення. **Завданням біофоніки є поширення інформації через живий фізіологічно правильний та довершений звук, яку інша людина сприймає на підсвідомому рівні.** Звук є носієм повної інформації від людини до людини. У спектр живого звуку можна закласти інформацію як позитивну, так і негативну. Тому в давні часи все краще в мистецтві звукоутворення — чи то інструментів чи то людських голосів — ставилося на службу релігії. А релігія повинна була освітлювати людині дорогу до Бога, а не віддаляти її від прагнення духовно самовдосконалюватися. А ми знаємо, що фізичний стан людини є, сказати б, найдалшою позицією від Бога. Якщо людина після фізичного рівня змінюється, вона змінює субстанцію і переходить в наступну польову структуру — ефірну, потім астральну, ментальну, каузальну, будіхну і атманічну. Матеріалізація енергії переходу на фізичний рівень є віддаленням від Бога, а навпаки, протилежний вектор є напрямком до Творця. Релігія завжди, якщо вона не характеризувалася насильством (хрестові походи), була покликає робити людей кращими, гуманнішими. Дуже шкода, що на релігійному ґрунті відбуваються міжрелігійні зіткнення людей. Всі згодні з тим, що Бог єдиний, але при цьому сперечаються, чия релігія краща і хто ближче стоїть до Бога. Найкраще було б, якби всі релігії порозуміли-

ся. Взагалі порозумітися людям важко, бо дуже часто людина переслідує або свої егоїстичні позиції, або загальнонаціональні чи державні, що досить часто ставляться вище інтересів інших народів і держав. Але біофоніка в політику не втручається, вона оперує історичними фактами для того, щоб на них доводити свою актуальність. Скажімо, уже чимало цивілізацій загинуло, тому можна очікувати, що й наша загине. Треба розглядати причини, які до цього ведуть. Біофоніка наголошує на історичних та природних чинниках. **Політика сьогоднішнього дня не цікавить біофоніку, бо то не є історичний факт.** То ще не кристал, а рідина. **Біофоніка бере до уваги історичні факти, які вже відбулися і важливі для того, щоб через засоби біофоніки відтворити сенс людського буття.**

— **Петре Терентійовичу, а чи здатна біофоніка якимось чином впливати на політику? Адже саме через звук, через виступ на парламентській трибуні чи на телебаченні політики несуть туди іншу інформацію, яка впливатиме на суспільство.**

— Політики конкурують між собою і вважають, що позиція однієї партії доцільніша для суспільства, ніж позиція іншої. Але партій багато, а істина одна. В Україні — понад 120 партій, їх лідери мають запитати себе, чи може бути істина у всіх партій одночасно. При цьому всі партії через свої програми хочуть людям добра. Але мало хотіти, треба знати спосіб, як добрі наміри утверджувати в суспільстві, у певному менталітеті. Біофоніка універсальна, інтегральна й цікава наука, її засобами можна досягнути чимало кардинальних змін як в окремій людині, так і в соціумі. Оскільки це інтегральна наука про людину, то в політиці, спорті, мистецтві, культурі, медицині — скрізь вона має енергоінформаційний вплив. Найбільший вплив на людину — вплив звуком. Інформація, закладена через спектр звуку, має найбільший діапазон та силу. Не випадково в Біблії записано, що спочатку було слово.

— **А якщо відомому політикові чи державному діячеві, який впливає на суспільство, поставити «позитивний» звук, — тоді й життя в державі піде на лад? Адже тоді цей політик впливатиме на свідомість людей позитивно, чи не так?**

— Це цікаве питання. Оскільки мова кожної людини є віддзеркаленням її психологічного, фізіоінтелектуального і фізіологічного стану, вона має енергетичне навантаження. Кожне слово має до того ж свій патерн

— енергетичний малюнок. І навіть «позитивний» політик, який не вміє скористатися своїм основним інструментом — голосом і словом, дуже багато втрачає як для особистого здоров'я, так і для рейтингу. Бо як відомо, навіть думка — матеріальна, й енергетика від людини поширюється навіть тоді, коли вона мовчить.

— **А чи могли б Ви через біофоніку поставити правильний «позитивний» звук українському політові чи державному діячеві, який цього забажав би?**

— Це можна здійснити завдяки корекції дихально-м'язової та мовної функцій. Але я мрію це зробити для всіх через побудову дихально-м'язових коректорів та дихально-м'язових тренажерних комп'ютерних пристроїв. Аби кожна людина могла перевірити себе на комп'ютерному тренажері чи коректорі, в якому стані її голос та дихання. А через дихання та голос можна продіагностувати загальний стан біологічної системи людини. Це було б пріоритетно для держави, економічно вигідно й морально. Адже використовуючи правильну дихальну координацію або опорно-рухові можливості дихально-мовної функції, можна досить багато досягнути. В езотеричних джерелах сказано, що свідомість і дихання працюють одночасно і мають єдину природу. Треба створити на комерційному рівні дихально-м'язову та дихально-корегуючу апаратуру. Якщо людина не керується системою дихальних м'язів, то вона втрачає доступ до своєї волі й не може самореалізуватися в жодному сенсі. Нині люди не використовують для себе універсальної життєвої енергії, яка у різних народів має свою назву. Наприклад, в Індії це прана. Таким марнотратством людина вкорочує собі життя. До речі, знаменитий фізіолог Сеченов зазначав, що фізичну смерть людини раніше ніж до 150 років треба розглядати як насильницьку. У живому світі термін статевого дозрівання, помножений на 10–12 разів, має означати період життя. Для людини зараз це недосяжне.

— **Петре Терентійовичу, виходить, що неправильне дихання призводить до негативу на Землі. Недаремно у стародавніх трактатах написано, що секрет дихання захований за сімома замками...**

— Вже півстоліття я вивчаю дихання, але поле для дослідження цієї важливої проблеми не звужується. Тема використання прани, гармонізації фізіологічних функцій, поєднання свідомості, душі й тіла — досить широка. Багато питань пов'язано з біологічною основою фізичного тіла, яке потребує пильної уваги



і дотримання певних законів природи. **Важливо наголосити на тому, що людина народжується з рефлекторним диханням для підтримання життя. Вона має навчитися прийомів дихання для використання системи всіх дихальних м'язів.** Таке дихання знадобиться людині під час стресу, депресії, фізичних та емоційних навантажень та в екстремальних ситуаціях. Найголовнішими і найсильнішими м'язами людського організму є м'язи грудної діафрагми разом із м'язами тазової діафрагми. Їх взаємодія — досить складний процес. До нього досить важко підступитися, бо всі люди мають свої суб'єктивні відчуття м'язів. Про ці відчуття можна тільки приблизно розповісти. Але вміння правильно, «позитивно» дихати, поєднання дихання з процесами, які людина виконує, осмислення всіх процесів є необхідністю номер один. Бо якщо не досягнуто гармонії основних фізіологічних функцій, то не можна очікувати загальної гармонії. Тобто не буде досягнуто позитиву, про який ви згадали у своєму запитанні. Окрім правильного дихання, людина повинна правильно користуватися харчуванням, емоціями та настроєм, навантаженнями, світосприйняттям (орієнтацією). Якщо одна із цих функцій працюватиме неповноцінно, то ніякої гармонії не буде. Тому людина повинна поставити собі на службу умовний рефлекс дихання, який приведе до правильного харчування, емоцій, навантажень і світосприйняття. Якщо це не буде виконано, то в людини виникне дисгармонія спочатку на психологічному рівні, а потім проявиться на фізіологічному у вигляді захворювання. Всі неприємності людини починаються з енергетичного порушення системи людини і Всесвіту. Спочатку захворює душа, а потім тіло.

— **А що треба зробити для отримання людиною правильного світосприйняття, щоб не блукати у тій шаленій кількості інформації, яка зараз пропагується. Як людині пізнати істину?**

— Для пізнання істини треба починати з «чистого листка», а саме із психологічного стану матері, яка виношує дитину. Інформація про те, що вагітна жінка повинна ходити на роботу є помилковою, оскільки там вона буде постійно стикатися з соціальними і особистими стресовими проблемами. Моя особиста максимальська позиція виявляється в тому, що святий стан вагітності треба проводити виключно на природі з повною ізоляцією від хвилювань. А в нас усе навпаки, і статистика показує, що велика кількість дітей вже народжується хворими. Пору-

шення законів природи призводить до дисгармонії. Тому період вагітності є святим, і під час нього майбутня мати повинна перебувати в особливих умовах. З появою дитини на світ, мати повинна створити їй правильні опірно-мовні функції. Якщо дитина буде чути природній живий звук, то і здоров'я буде природне. У разі, коли немовля на перших порах свого розвитку підпаде під вплив штучного звуку, та ще й підсиленого, наприклад за рахунок електроніки, то дитині передасться весь негативний спектр, який віддзеркалиться в ній і матиме поганий вплив на здоров'я. Такий фізіологічно незвершений звук вступає у конфлікт із опорно-руховими програмами мозку дитини і у майбутньому може призвести до астми, серцево-судинних захворювань або надбаного пороку серця. Людський мозок створений мільйони років тому із закладеним природою умінням людини навчитися правильно відтворити слово та звук.

— **Отже, це показує, що людина в гонитві за прогресом та надбаннями матеріальних благ усе далі відходить від природи і працює на своє знищення.**

— Так. Саме це відбувається нині. Тому, якщо дитина у перші роки свого життя отримає правильні надбання дихально-м'язової координації, то в перспективі може бути гарним спортсменом, співаком, ритором, керівником, політиком і т. п. Йоги зазначають, що в основі будь-якого негативного, аморального вчинку людини лежить порушення принципів дихання. **Кожен аморальний вчинок спричинюється неправильним використанням прани — життєвої енергії. Дихання як енергетика звуку, показує, що звук лежить в основі всього. Все на цьому світі живе завдяки звуковим коливанням.** Без дихання та свідомості, які працюють разом, неможливе зародження біологічного життя на Землі. **Все розпочинається з життєдайних вібрацій.** Знання пранями у системі йоги вважаються найвищими й найважливішими. В Україні, на жаль, ці знання на державному рівні не практикуються. В цілому переносити їх із однієї етнічної групи на іншу чи з країни в країну не бажано, але практичний спосіб реалізації дихально-м'язової системи необхідний усім, і тому ним потрібно скористатися. Від усього, що є розумним та вічним, ні через 1000, ні через 100000 років людство не зможе обійтися. У житті є як тимчасові закони й правила, так і одвічні закони Всесвіту, від яких людина не має права відступати. У разі відходу від них, людина розплачується ціною життя.

Кожна людина біологічно є божим творінням природи, і біофоніка розглядає її самодостатньою, вважаючи, що вона має такі резерви й можливості, про які часом навіть не здогадується.

— **Як треба правильно дихати, щоб при цьому брати для здоров'я життєву енергію — прану?**

— Так питання ставити не можна. Тоді треба ставити питання, а як правильно дивитися, жувати, переживати, використовувати фізичні вправи, думати. Дихати потрібно вишукано, грамотно, з використанням усієї дихальної системи в раціональному й гармонійному планах. А це м'язи всього організму.

— **Петре Терентійовичу, а як щодо систем дихання, наприклад Бутейка, Стрельнікової та інших?**

— Про дихання написати в книжці неможливо, бо воно більш ніж на дві третини відноситься до почуттів, які не можна передати словами. Їх треба відчувати. Для цього потрібне живе навчання, наприклад, таке, як у музичній школі. Діти роками ходять до музичної школи, щоб навчитися користуватися руками для гри на певному інструменті. Дихання потребує не меншого навчання, та ще з тими труднощами, що не видно роботи з двома основними діафрагмами: грудною і тазовою, м'язи яких взаємодіють між собою, коли людина дихає. Купол грудної діафрагми на половину сухожильний і його треба довести до певної гнучкості, пластичності й рівномірності. Потрібен час та навички, аби не зашкодити собі. Людина може заподіяти собі шкоду порушенням законів, яких треба дотримуватися під час навчання диханню. Наприклад, коли дитині кажуть, що треба працювати ногами і руками аби навчитися плавати, це не означає, що вона одразу попливе. Дитина не зможе навчитися плавати дотих, доки не відчує стану плавучості, який описати неможливо. Є речі, які людина повинна відчувати. **Природа дала людині автоматичне дихання для забезпечення життя, а умовному рефлексу для різних життєвих ситуацій треба навчитися.** Цей процес досить складний. Природа ніби запатентувала найголовнішу функцію людини — дихання. Тому людина не повністю користується цією унікальною системою життєзабезпечення, але саме через неї вона може себе створити.

— **Я відчув, що Ви відкрили той секрет дихання?**

— Я відчуваю його на інтуїтивному рівні як людина, яка користується дихально-м'язовою системою. Люди не раз мені казали, що під час проведення з ними



дихальних сеансів вони відчували мене і зазначали, що я знаходився ніби всередині їх. Під час таких сеансів бачу, як набрано повітря і використано дихальні м'язи. Для того, щоб стати біофологом, мені потрібно було займатися диханням, випробувати все на собі не один десяток років. І тільки на 65 році життя я сам себе визнав спеціалістом біофологом з корекції не тільки головної функції дихання, а й функцій, причетних до забезпечення людської гармонії у фізичному, духовному й професійному планах. Тепер можу сказати впевнено, що будь-яку людину можна привести до успіху та гармонії.

— Петре Терентійовичу, Ви у свої 66 років видаєтеся набагато молодшим. Це Вам вдалося досягти, мабуть, завдяки біофонії?

— Так. Біофоніка постійно наголошує на законах природи і їх гармонійному використанні. Організм людини є саморегульованим, самовстановлюваним і самозвершувальним. У разі гармонійного використання людиною природних функцій вона не має морального права звертатися до лікаря. Я на своєму сьомому десятилітті життя не відчуваю ні віку, ні слабкості, ні втоми, а почуваюся краще, ніж у 15 років. Саме тоді в юні роки почав пошук здоров'я та щастя через вивчення дихання. Я був дуже хворою, нерозвиненою і слабкою дитиною, не міг грати у футбол, бігати, їздити на велосипеді. До такого стану призвели тяжкі післявоєнні роки безпритульного життя. Мені довелося пройти довгий шлях природного пошуку й гармонії на всіх рівнях життя. Вважаю, що все життя потрачене на пошук біофоніки не є марним. І тому нині мені приємно спілкуватися з живою природою, слухати музику тиші та розмовляти в молитвах. Гострої потреби в славі, багатстві, земних насолодах не маю. Правильне гармонійне використання функцій організму дає мені величезні можливості для енергообміну, хоч я їм утричі менше, ніж інші люди. **Вважаю, що найсмачнішими в цьому світі є український житній хліб, українське сало та джерельна вода.** Зараз відчуваю своє життя ніби в новому періоді, починаю його з чистого аркуша паперу. Маю повне відчуття безвічності, гармонії та благодаті, на все дивлюся з позиції всесвітнього порядку й закономірності.

— Мабуть, місією Вашого життя є відкриття та донесення знань біофоніки до людей, які повинні скористатися її азами та стати гармонійними, моральними, щасливими?

— Думаю, що місією мого життя є завдання знайти фізіологічнонепереве-

шений звук, через який донести до людей їхню гармонію у Всесвіті. Мені все життя не давала спокою як звукова палітра всесвітньовідомих співаків Шаляпіна, Карузо, Крушельницької, так і фізіологічна база побудови цих диво-голосів. У минулому році я сформувався як фахівець біофолог, знайшовши і створивши те, що шукав — божественний звук. Цей звук навчився робити завдяки підготовленому диханню, створеному шляхом занять та підготовки дихальної системи. Ще в 1973 році мене запрошували стати солістом Всесоюзного радіо і телебачення. Але я від тієї пропозиції відмовився, оскільки не вважав себе морально готовим. У 1983 році журнал «Аврора» надрукував мою автобіографічну повість «Пошук гармонії». Але тоді я не вважав себе фахівцем. Тільки орієнтири найвищого ґатунку, про які зазначив вище, та вміння продемонструвати створення божественного звуку, дає мені нині право поширювати інформацію про біофоніку. Кожне слово, сказане мною відносно біофоніки, можу публічно показати як на прикладі створення божественного звуку, так і в управлінні можливостями свого тіла, які можна застосувати при диханні в професійному спорті, в декламації, в співі й т. п.

На жаль, досі не маю у себе вдома, в Україні, тієї підтримки, яку надали за кордоном, зокрема в Росії. У 1989 році відмовився від ділової пропозиції приїхати до Німеччини для створення на партнерських умовах дихально-корегуючої тренажерної апаратури. Через п'ять років отримав пропозицію працювати в канадсько-американському хорі зі співаками українського походження. Тоді мені намалювали майбутнє мільйонера. Але я патріот своєї батьківщини, гармонійна людина, яку за мільйони в Америку не заманиш. Хочу триматися своєї землі й відбутися як біофолог саме там, де закопано пуповину.

— Як Ви вважаєте, усвідомлення людьми Ваших ідей могло б відкрити їм істину життя та спрямувати їх до саморозвитку?

— Якби ми правильно дбали про майбутніх матерів, про гармонію фізичних функцій із самого малечку, то багато людей не палили б, не пили б, не вживали б наркотиків, не ставали б на шлях злочинності, а були б моральними й жили б за законами природи. **Кожна людина рано чи пізно приходиться до істини, але та мить часто настає на порозі смерті.** Людина, яка живе правильно, ніколи не боїться фізичної смерті, оскільки має зовсім іншу орієнтацію. Кажуть так: якщо людина

жива, то з нею Бог, а коли вона померла, то вже вона з Богом. Якщо людина живе праведно і гармонійно, то для неї смерть не є покаранням, а природнім чинником. Раніше люди готувалися до смерті й сприймали її нормально.

— Петре Терентійовичу, як біофоніка як інтегральна наука про гармонію й щастя людини співвідноситься з медициною?

— Зробімо невеликий екскурс в історію медицини. Оскільки біологічна система людини найскладніша, то питання впливу на цю систему виникли разом з появою людини і повністю не розв'язані ще й сьогодні. На перший погляд просто — лікувати треба те, що болить. Але причини болів лишаються в тіні. Тому медицина вже давно розпалась на багато напрямків вивчення й способів лікування. Ще в стародавні часи волхви, відуди, знахарі, зільники, цілителі, ворожбити, кощуни, черторізіці, вузолники бралися за складне завдання відновлення здоров'я, й у випадку помилки згорали на багатті. В сучасній медицині нас попереджають, що здоров'я у людини одне, але при лікарських помилках нікого не карають. Медичні авторитети ще з часів батька медицини Гіппократа висловлювалися однозначно: лікувати слід не хворобу, а людину. На цій підставі виникла інтегральна медицина, яка намагається охопити всю біологічну систему людини і збалансувати її. Інтегральна медицина називає себе радіоніка, радіоестезія, біолокація, але позитивні її досягнення мають недостатній біоінформаційний вплив, який не охоплює резервів свідомості людини. **Глобально розв'язують усі проблеми здоров'я саме біоінформативні засади медицини, які слід вважати основними.** Треба зважити на те, що **в природі все живе і неживе обмінюється інформацією вібрацій і взаємодіє.** Тому інформотерапію в повному обсязі можна вважати інтегральною. Довго вважалося, що лікувальними засобами можуть бути речовина або енергія фізичних чинників, лишаючи поза увагою, що **лікувальним чинником може бути різноманітна інформація, навіть на клітинному рівні.** Існують клітинні мови, і частоти цих мов записані Творцем на ДНК й РНК. Так стверджують доктори біологічних наук З. Д. Скрипник та П. П. Горяєв. Справді, лікувальним чинником поряд із речовиною та енергією фізичних чинників може бути інформація (сигнали, інформаційні повідомлення з різних джерел і різними способами). Лікувальні інформаційні повідомлення можна подавати за допо-



могою енергії фізичних чинників людського голосу однією з мов, яку розуміють клітини ДНК, РНК, білка, мембран та ін. Виходячи з цього, біофоніка посідає головне місце в інформотерапії, оскільки володіє найбільшою впливовістю звуку на людину. Справжню інтегральну медицину можна створити у взаємодії біофоніки, радіоніки, психології, екології.

— Ви вважаєте біофоніку філософією здоров'я?

— В організмі людини жоден процес не протікає ізольовано, а всі види життєдіяльності тісно взаємопов'язані. Тому, зміна хоча б однієї функції обов'язково вплине на зміну всіх інших. При цьому **дихання — єдина фізіологічна функція нашого організму, яку ми можемо свідомо регулювати**. Можливість керування диханням надає ключ до всіх функцій організму й рівнів корекції життя, не тільки фізичного, а й психічного. **Керуючи диханням, ми керуємо тонкими польовими структурами — енергіями, які лежать в основі життя Всесвіту**. А керування енергією дає можливість контролювати всі процеси тіла, духу, свідомості, тобто загального здоров'я та мати ключ до своєї долі. Енергія дихання (прана) — найуніверсальніший, найдивовижніший і найзагадковіший інструмент, зцілюючі можливості якого фантастичні. Саме невміння користуватися цим інструментом викликає багато захворювань. Контролювати свідомість без контролю дихання дуже важко. У давніх джерелах сказано, що **вібрації дихання або повітря ідентичні вібраціям свідомості**. Свідомість — це перший принцип побудови — те, з чого виткана матерія. **Матерія — це ущільнена свідомість**. Дуже важливі постулати вібрацій енергії дихання і свідомості, оскільки вони є першорядними в біології. **Наша сьогоднішня свідомість — це наш завтрашній стан**. Таким чином, тонкий світ і матеріалізований нами ущільнений світ живуть єдино, якісно й інформаційно, змінюючись у часі й просторі. Ми бачимо його або сприймаємо у коливаннях (вібраціях), а наше мислення є фундаментальним чинником. Хвильове мислення дозволяє побачити структуру рухомості енергій та формування твердих тіл. Концепція вібрацій відтворює загальний рух системи як єдиного цілого і віддзеркалює їх суть. **Найважливішою вібрацією у Всесвіті є звук людського голосу як основна наявність життя, а дихання — фундамент цих вібрацій**. Йоги вважають, що в одвічному житті матерії біологічна суть її зародилася завдяки звуковим вібраціям живого голосу. Нині

це довела наука, і не виникає сумніву, що дихання, думка та слово творять життя, а погане дихання, убога думка та нікчемне слово — руйнують. **Люди живуть з вібраціями Творця, які були записані в давнину на клітинному рівні. Всяке відхилення від першооснови вібрацій призводить до розладу тонких енергетичних субстанцій, а потім іде руйнація морального, духовного й політичного стану суспільства**. Аби вберегти від руйнування України, треба захистити первинну чистоту пісенності й надбаня культурних цінностей від агресії бездуховного шоу-бізнесу. Тому біофоніка як життєтворчий звук є філософією життя, гармонії та щастя людини.

— Петре Терентійовичу, мабуть, незнання людьми істини про себе та Всесвіт призводить до ненависті й ворогування?

— Коливання та вібрації, які отримують люди від негативу, завдають їм шкоди. Кожній людині треба володіти світосприйняттям — знанням про світотворення та життя Всесвіту. Це знання складається з двох частин: корпускулярного мислення та хвильового (вібраційного) мислення. Якщо треба вивчити якусь частину або клітину, використовується корпускулярний підхід побудови молекули чи атома. Для пізнання створення Всесвіту варто використовувати хвильовий підхід, який надасть можливість побачити досліджуване питання у стані коливань та їх вібрацій (стан хвилі), які поширюються на Всесвіт. **Хвильова природа мислення нам потрібна для усвідомлення того, що життя починається з коливань. А все, що коливається, все й звучить**. При цьому всього, що звучить у Всесвіті, ми не можемо чути. Людям цього й не треба, бо якби вони все почули, то це було б для них каторгою. Людину можна вбити частотою, яку вона не переносить — 6–7 герц. Людський слух розрахований на певні частоти, він не може чути нижчих і вищих. Мова людини збудована так само, як і слух. Вона знаходиться в частотах спілкування, і людина не має права вбирати слухом ті вібрації, які шкідливі для її здоров'я. Ми повинні знати, що кожний живий організм, починаючи від мікробів, відповідає певним чином на бажані частоти. Наприклад, певному виду мікробів одна частота допомагає розмножуватися, а інша вбиває їх. Людина завдяки пазухам у черепній порожнині може резонувати звук та генерувати частоти, які будуть корисними для здоров'я та гармонії її організму. Ці частоти при правильному звукоутворенні розраховані так, що людина

своїм диханням повинна вбивати в собі всі мікроби. Саме правильне мовлення та спів утворюють такі частоти, які підіймають загальний позитивний настрій і стан на клітинному рівні.

— А чи може людина своїм звукоутворенням убити мікроби в іншій людині?

— Людина, яка випромінює своїм голосом корисні частоти, є передавачем, а та яка слухає стає приймачем і віддзеркалює всі процеси, вбиваючи в собі всі мікроби.

— Петре Терентійовичу, а чи можна, всіх хворих лікувати саме такими методами — через звук?

— Ні, всіх людей біофонікою вилікувати неможливо. Біофоніка не ставить за мету лікування. Її мета — гармонізація усіх людських функцій та систем для їх повного духовного і фізичного здоров'я, тобто щастя. Природа надала нам здатність створювати різні частоти і ними вбивати будь-які бактерії, яких у навколишньому середовищі й у самій людині безліч. Тому колись люди з великим задоволенням ходили до храму. Під час служби там співали хори приємними голосами, які завдяки куполу церкви резонували саме ту частоту, яка була найкращою можливістю оновити людину. Тоді завдяки недільним церковним службам люди знищували у собі не тільки всі мікроби, а й відтворювали психологічний стан через співпадання резонансу навколишніх енергій з тими, які утворювалися на меридіанах (у біофоніці це називається нейрорезонансом). Цей нейрорезонанс у релігії називається благодатю. Він впливає на збудження особливої енергії на клітинах мозку та мембранах плазми. Після благодаті в людині відбувається очищення на частотному мікробному рівні, а стан її загальних вібрацій — коливань на нейроенергетичному рівні може привести до стану екстазу. Якщо людина ходила до церкви хоч раз на тиждень, то цього вже було достатньо для підтримання її гармонії. Люди старалися ходити до храму якомога частіше — як не на ранкову, то на вечірню молитву. Молитва є лікувальною, оскільки спрямування та зосередження думки в напрямі до Бога є станом медитації. А напрямок до Бога є вектором росту духовності, позитиву.

— Як енергія та матерія взаємопов'язані між собою?

— Людина вся пронизана енергетичними каналами, які мають спеціальні виходи назовні. Ці точки називають біологічно активними і під час хвороби на них натискають, колють, припалюють, масують. Я вважаю, що то є невеликими



зрушеннями. **Енергетичні канали виходять назовні для того, щоб вступити у взаємодію з енергетикою й польовими структурами Всесвіту.** Таких каналів у людини тільки основних 15, а взагалі їх 79. Є досить багато точок, з якими людина вступає у взаємодію на польовому рівні з коливаннями різних енергій. Таким чином, якщо взяти звук, то він досить сильна та міцна система впливу на людину, оскільки інформація думки, того, хто несе інформацію, спектру звуку, відтінки й енергетика звуку і т. п. на другу людину впливає дуже сильно. Ми не достатньо освічені у знаннях взаємодії природи і людини як біологічної системи й частини Всесвіту та енергій, які функціонують у Всесвіті й без яких людина не змогла б жити. Це не тільки енергія сонячних променів, кванти сонячного світла, а це й інші енергії від найближчих та далеких планет, які мають вплив на Землю. Ми знаємо таке явище як припливи і відпливи в океані. Від положення Сонця або Місяця залежить, якої сили буде приплив чи відлив. Гравітаційні сили або відтягують воду або відпускають. Якщо Місяць і Сонце стоять проти Землі, то цей вплив більший, а якщо з одного боку відтягує Сонце, а з другого Місяць, то прилив менший. Енергії Всесвіту мають дуже широкий спектр, і порушення будь-якого організму починається з порушення енергетичного обміну, який потім відбивається вже на фізичному рівні. Це є остання ділянка, на якій виникає біль, що є сигналом до того, що треба щось зробити, аби вирівняти психологічно-енергетичну систему, оскільки всі хвороби починаються на рівні психіки. Стреси й емоції є зовнішнім впливом і реакцією. Питання психіки є питанням свідомості та її виховання. Це рівень набутих позитивів у всіх відношеннях до природи, людини, Всесвіту, мистецтва — до всього. Психіка — це сума всіх процесів, які відбуваються в людях і взаємопливають один на одного. Рівень того, що ми знаємо, набагато менший від нашого незнання. І що більше людина пізнає, то частіше вона приходить до висновку, що багато чого не знає.

— **Петре Терентійовичу, наведіть приклад, де виявляють себе принципи біофоніки.**

— Всі знають, що священна вода має інші властивості, ніж проста. А чому вона стала свяченою? Тому, що приймає інформацію і є її носієм. **Вода має пам'ять, і структура в ній змінюється перш за все від звуку.** Свячена вода має надзвичайну цілющу силу, якщо взята з трьох церков. При цьому вона повинна мати

пам'ять коливань-вібрацій дзвонів та молитов, що відбувалися у церкві. Коливання-вібрації дзвонів цих церков не повинні долати одне до одного. При цьому людина, яка візьме цю воду, не повинна ні з ким розмовляти, здороватися і потрапляти під вплив якихось коливань, аби не взяти на воду іншу звукову інформацію. Потім уся вода змішується і стає надзвичайно цілющою. Нині вчені мають можливість фотографувати через сильний мікроскоп кольорову гаму та структурну побудову води. Яку інформацію приймає на себе вода, якщо лишити паперовий напис на баночці з водою? При різних словах («я тебе об'ю» або «я тебе люблю») вода у всіх випадках приймає зовсім не схожу ні на яку другу побудову структуру. **Вода має фантастичну можливість сприймати і запам'ятовувати інформацію.** Не має інформації вода, яка випарувалася і випала дощем, замерзла і потім розтала. Вся інша вода сприймає інформацію й зберігає її. **Якщо суспільство має сумарну енергетику, то ця енергетика сумарно записується у воді річок та морів і накопичується в природі. Всі катаклізми, яких зазнає людина, є результатом її життя. Вода повертає людині те, на що вона її запрограмувала.** Повертається бумеранг до людини, якщо вона накопичила в природі негативну злосну енергетику. Таким чином, це ще раз доводить, що біофоніка може пояснити різні процеси, які відбуваються у Всесвіті або в окремій людині, оскільки суттю її є природа коливань-вібрацій. Давно відомо, що вода володіє пам'яттю та змінює свою структуру відносно польових та енергетичних параметрів, коливань голосу чи якогось іншого звукоутворення. **Вода реагує на енергетичні та звукові коливання і запам'ятовує їх. Вода реагує на думку людини. Під час прийому їжі не можна створювати негативних емоцій, бо та рідина, яку приймає людина з їжею, зразу несе інформацію до тіла, а воно як ми знаємо складається на 80 % з води.** Для людини питання, яку вона п'є воду, є досить важливим. При цьому важливим є і те, яку думку має людина.

— **А як священна вода стає лікувальною?**

— Дзвони, які впливають на воду, є звуком. Звук від дзвону має лікувальні властивості, оскільки в спектрі гармонік, які дає дзвін, є такі частоти, що їх не чує людина. Вони мають свої впливові можливості на живі істоти. Окрім дзвону, лікувальним є резонанс під куполом храму, який утворюється від голосів хору. Саме

звуки дзвонів та хору утворюють інтерференцію хвилі, а від церковного резонансу виникають гармоніки, яких вже не чути людським слухом, але вони мають вплив на клітинному мікрорівні й можуть бути згубними для мікробів.

— **Під час освячення води в неї кладуть срібло. Навіщо це роблять?**

— Це дія на біохімічному рівні. Будь-яка речовина має молекулярну й атомну структуру. В молекулярній структурі навколо ядра рухаються електрони, а оскільки вони рухаються, то утворюють звук і частоти. Відтак утворюється випромінювання. Нежива й жива речовини мають свої мікрровипромінювання за принципом побудови своєї молекулярної структури. Наприклад, радіовипромінювання є шкідливим і порушує клітини крові людини. У Всесвіті все перебуває у взаємодії, тому нічого дивного, що оточуючі людину предмети впливають на неї, а вона — на них. Усе в цьому світі живе у взаємодії й не може бути ізольоване. Протягом останнього століття в науці панувала хитка доктрина Ейнштейна, що в так званому фізичному вакуумі немає нічого — ні речовини, ні енергії. Але тепер підтверджено дану істину, що фізичний вакуум або ефір не є порожнім простором. У фізичному вакуумі миттєво з'являються і зникають частки так званих торсійних полів. І вони мають величезну швидкість розповсюдження. Тобто життя відбувається й у фізичному вакуумі. Ніщо в цьому світі не може бути ізольоване й відокремлене, оскільки швидкість торсійного поля 300000 помножене на 10 у мінус 9 ступені розповсюджується у Всесвіті миттєво. Це фантастична швидкість розповсюдження енергії. Є спроби вчених створити торсійні двигуни та генератори, які перетворювали б торсійну енергію в рух. Це зробити можливо, і колись з'явиться вічний двигун. Для цього торсійну енергію потрібно трансформувати в рух певного пристрою.

— **Петре Терентійовичу, як біофоніка впливає на здоров'я людини без ліків?**

— В організмі людини відбуваються процеси обміну речовин, обмін кислот (цикл Крепса) та багато іншого. Загалом у нас відбувається 30 циклів та процесів, і на 11-му етапі в реакцію вступає кисень. Нестача кисню хоча б на 1 % призводить до того, що всі процеси гальмуються на 1 %. Зокрема, для нормального проходження циклу Крепса потрібен певний час та певна кількість кисню. Не маючи підготовки умовного рефлексу, людина обкрадає себе в забезпеченні киснем. Я вже не кажу про зовнішній (екологіч-



ний) та внутрішній (ендоекологічний) впливи. Кисень відіграє вирішальну роль в обміні речовин, а для людини взагалі треба використовувати умовний рефлекс дихання та вчитися внутрішньому боді-біндингу. А оскільки фахівців немає, то треба створити дихально-м'язові коректори і на базі цих досягнень впровадити їх у медицині, мистецтві та професійному спорті. Дихально-м'язові тренажери та коректори могли б допомогти людині навчитися користуватися внутрішнім боді-біндингом, тобто привести до найкращої форми необхідні м'язи дихально-м'язової системи і обидві діафрагми.

У всіх народів дихання розглядається не тільки як кисневе постачання, а й як енергоінформаційне постачання. Це універсальна енергія, яку по-різному називають різні народи: **ци** в Китаї, **барака** в Японії, **пневма** в Древній Греції, **прана** в Індії.

В організмі людини дихання дає можливість запустити циркуляторні процеси, які забезпечують очищення клітинного рівня та не допускають забруднення міжклітинного й клітинного простору. Необхідна кількість кисню потрібна для того, щоб відбулися тридцять циклів Крепса та повний цикл обміну речовин. Якщо він відбувається з нестачею кисню, то є неповноцінним, і людина досить швидко стомлюється й одразу в міжклітинному та клітинному просторі починає накопичуватися молочна кислота.

— Які Ви бачите шляхи впровадження біофоніки?

— Біофоніку можна реалізувати в наступних варіантах: створення й виготовлення дихально-корегуючої та дихальнотренажерної апаратури для професійного спорту, медицини, мистецтва співу та ораторського мистецтва; створення Центру корекції дихання; організація клубу «Біофоніка» для вивчення резервів людини й пропаганди здорового способу життя; організація студії «Біофоніка» для особливо обдарованих людей у спорті й вокальному мистецтві; облаштування музичного салону для впровадження біофонорезонансної терапії; облаштування кабінету реабілітації системи дихання і голосу. Щодо практичного впровадження біофоніки наведу приклад. Для збереження природи у первинному вигляді люди створюють заповідники. А яким же чином нам зберегти першоджерела української нації? Нині на всіх рівнях маємо думати, як не втратити найціннішого в Україні — українського коріння. **Ми повинні створити універсальний інтегральний загальнонаціональний український за-**

повідник для збереження не тільки природи, архітектури, естетики, культури, тощо, а й природного живого звуку людини через унікальний спів українських голосів, які нині вироджуються. Колись Україна та Італія забезпечували своїми співочими голосами весь світ, а нині талановитих співаків стає все менше, оскільки природа звукоутворення та дихання руйнується технологічними засобами. У такому заповіднику можна опрацювати новий підхід до освіти людини. Наприклад, провести підготовку приходу дитини в життя, створивши для матері природну гармонію. Ідея універсального заповідника з використанням у ньому біофоніки та технологій дихально-корегуючої та дихально-тренажерної апаратури може бути впроваджена в життя тільки через забезпечення її на державному рівні. Із заснуванням такого заповідника Україна могла б мати фантастичні результати для професійного спорту, мистецтва, медицини, здоров'я людей, політики, економіки тощо. Заповідник плевав би надзвичайні таланти, які гармонійно переходили б в освіту — допомагали б вивченню найголовніших законів Всесвіту та природи. Оскільки біофоніка займається гармонізацію людини в усіх її виявах, то я був би надзвичайно вдячний долі, аби цей заповідник називався «Біофоніка — живий звук».

— Такий заповідник можна заснувати неподалік від Києва, на землях колишнього Трахтемирівського козацького монастиря. Донедавна там був історико-культурний заповідник, а нині земля з первозданною природою переходить із рук у руки українських олігархів, які зробили там мисливські угіддя.

— Подібні заповідні місця є в кожному регіоні України, і в них необхідно створювати заповідники, аби зберегти все розмаїття українського національного надбання. Не забуваймо, що українці завдяки своїй прекрасній мові були співочою нацією у всі часи, починаючи ще з предків білої раси — оріїв (арійців). Тому нащадки оріїв повинні мати такий універсальний національний заповідник для збереження всього найціннішого. Я хочу, щоб в Україну зі всього світу їхали вчитися законам біофоніки, у яких зібрано всю найціннішу інформацію про людину для її саморозвитку завдяки використанню динаміки дихання й звуку.

— Ви зазначили, що біофоніка несе в собі напрацювання наших предків оріїв, які свого часу розробили ці си-

стеми на українських землях. Потім вони мігрувал на територію сучасної Індії. Саме тут ця система стала знана як система йоги.

— Саме так, інформація про закони біофоніки збереглася у східних народів. З езотеричних знань відомо, що напрацьоване людиною лишається: фізичне тіло відмирає, а енергетична субстанція зберігає всю інформацію й при реінкарнації людина починає жити нове життя з напрацьованими до того надбаннями. Дуже багато людей, і я в тому числі, вірять в реінкарнацію. З допомогою біолокації або радіоестезії визначили, що я живу 79 життя. І те, що напрацьовали наші предки — хлібороби орії, лишилося в українцях. Нам тільки треба вдихнути в нього нове життя, показати Всесвіту, що воно не пропало. Із запропонованого мною заповідника ця інформація може поширитися по всьому світу. І тоді ми, українці, як доброзичлива, добродійна хліборобська нація, яка ні на кого не напала, а тільки захищала свою хлібородну землю, покаже шлях до джерел природи і справжніх цінностей життя через найвищу форму енергоінформаційного обміну — живий чистий звук. Нова цивілізація почнеться з чистого звуку, з інформації, яку несе в собі енергетика просвітленого людського ества, оскільки, на думку вчених, **саме чистий, гармонійний звук є основою життя природи. Життя зародилося з гармонійних коливань та вібрацій.** Природа звуку закладена Творцем у ДНК і має ті частоти, які має людський голос. Тому ми можемо підняти на високий рівень фізіологічну, інтелектуальну та духовну гармонію, яка надасть можливість Україні мати найкращих спортсменів, співаків, науковців, політиків, митців... Ці люди будуть здоровими в усіх відношеннях. Свого часу через біофоніку я починав нове життя з чистого аркуша і нині, сподіваюся, що встигну сформувати в Україні універсальний національний заповідник усього того найкращого, що передали через традицію наші предки.

Аби досягти щастя в Україні, необхідно відродити нашу першоджерельну гармонійну енергетику, загальнонаціональне акустично-інформаційне поле. Передусім треба відродити нашу національну цінність — український спів. Такої пісенності, яка була в Україні, не мала жодна країна світу. В українському співі виявляється народу з прадавньою культурною традицією. ■

м. Київ



З першого куреня, хижі, намету чи захисного муру виникали колись тисячі й тисячі міст на землі. І, природно, що ми, сучасники, намагаємося збагнути таїну праісторії, підкріпивши своє генетичне прагнення карбом першоджерел та археологічними свідченнями. Та чомусь в Україні нехтують суто історичним підходом. Києву вкоротили віку щонайменше на тисячу років. І досі, вже за доби незалежності, ніхто з достойників не наполіг, аби восторжествувала наукова справедливість. Вважається, що й Одеса, де «народ з винятковою тямущістю», з'явилася на світ Божий не так як усі, а... з рескрипту Катерини II. На догоду імперському міфіві чиновництво, яке мусило б бути патріотичним і обізнаним, чіпляється за убогу версію про те, що Чорноморській Пальмірі буцімто 212 років.

Не стану відсилати прихильників «юного віку» Одеси до неоліту, хоч пам'яток тієї пори нашукано археологами вдовсталь; ні в I тисячоліття до н.е., коли північно-західне Причорномор'я населяли киммерійці, скіфи, сармати; ні в VII століття до н.е., коли в добу еллінського запозяття в Одеській затоці виникла низка колоній і гаваней — Ісіаков, Історіан, Скопула, Фіска; ні в добу Русі, яка торувала Грецький, Залозний і Соляний шляхи до Руського моря; ні в XIII ст. — до генуезької гавані Джинестри. Усі ці поселення, культурні нашірвання виникали, буяли, нищилися, занепадали на місці сучасної Одеси. Різні племена й етноси немов магнітом тягло до чарівного берега, що й не дивно. І хоч багато з них до заснування міста прямо не причетні, нема сумніву, що саме вони живлять його кореневу систему.

Предтечею Одеси з абсолютною на те підставою слід вважати слов'янське місто Коцюбіїв. Уперше його згадує польський літописець Длугош 1415 року: з Коцюбієва до Константинополя відправлено судна, вантажени збіжжям. Про що це свідчить? Про те, що місто виникло раніше 1415 року (ймовірно — в дев'яності роки XIV століття) й відіграло жваву роль у торгівлі українців з Візантією.

Ще одна згадка датується 1430 роком: Кочубіїв переходить у власність

литовського князя Свидригайла. Наступна згадка — 1442 рік: український магнат Ф.Бучацький чубиться з кочубіївською митницею з приводу доходу. Промишляли в Кочубієві й запорозькі козаки. В «Історії України-Руси» М. Грушевський писав: «татарська дорога», за котру боролися зі Львовом західні міста уже 1370-х рр., вела зі Львова через Поділля на Кам'янець до Тегині (Бендер) і звідти аж до Білгорода і морем до Криму... а в сусідстві Білгорода як польсько-литовські замки й порти — Чорний город на Дністровському лимані і Качибей на місці теперішньої Одеси».

О. Болдирев у своєму історичному нарисі «Одесі – 600» (Одеса, «Юг», 1994) наголошував на тому, що «заснування Коцюбієва у 90-х роках XIV століття було логічним завершенням і метою войовни-

Цих фактів більше, ніж досить, аби неупереджено простежити прадавню історію Одеси від доби Скіфії, а не починати з 1789 р., коли адмірал Й. Дерібас, за допомогою запорозьких козаків зайняв турецьку колонію й перетворив її в російську. У рескрипті Катерини II 1794 р. не йдеться про започаткування Одеси на місці Хаджибею, в якому п'ять років поспіль містилася тепер уже російська залага: «Уважая выгодное положение Хаджибея при Чорном море и сопряженные с оным пользы, признали мы нужным устроить тамо военную гавань купно с купеческой пристанью». Не було ніякого документу про перейменування Хаджибея в Одесу. Просто з легкої руки фаворитів місто стали називати в дусі моди на античність. Отже, можемо говорити лише про 211 років назви *Одеса*.

І вести новонайменування давнього міста слід не з 1794 р., а спочатку 1795 р., бо перша документальна згадка нової назви датується 10 січня 1795 р. У рескрипті про утворення Вознесенської губернії зазначено, що до неї входить «город *Одеса*, татарами

Хаджибей именованый» (зверніть увагу — Одеса з одним «с»). Та ще довго тутешні жителі й чумаки називали місто Хаджибеєм, або Кочубеем, за що діставали російських багатів.

Чому ж таке невігластво вперто виявляють проімперські адепти? Зрозуміло... З Петром I пов'язується вихід Росії до Балтики, а з Катериною II — вихід до Чорного моря. Однак, навіщо на догоду імперській ідеології втричі вкорочувати вік стародавньому чорноморському місту?

А, може, одеситам бракує взірців? Ніби ж ні. Нещодавно святкували, хоча й невиразно, 2500-річчя Білгорода-Дністровського. Топоніми його попередників: Офіуса, Тіра, Білгород (V ст. до н.е.), Маврокастро, Монкастро, Белегарде, Четатя-Албе, Акерман. А ще в античних авторів надібуємо назви елінських поселень обабіч Тіраса — Ніконій, Неоптолемова вежа, Гермонактове село... Усе це *наше*. І з якого це дива сором'язливо ховати очі? ■

м. Одеса

Володимир НЕВМИТИЙ

ПАТРІОТИЗМ НАВИВОРИТ, або Чому одесити не бажають зазирнути в очі історії

чої політики Вітовта в Степовій Україні. На відміну від кочівників-татар, які не мали мотивованих причин займатися містобудуванням в цьому регіоні... Отже, будівництво Коцюбієва можна розглядати як завершення прагнень Великого князівства Литовського утвердитись на Чорному морі. Вивозили з Коцюбієва головним чином зерно, себто — головний продукт українських земель, який, властиво, і підніс Одесу у XIX столітті. Крім продажу зерна, Коцюбіїв був відомий як місце добування солі в лиманах».

Наприкінці XV століття Кримське ханство захопило місто і переінакшило його назву на тюркський кшталт — *Хаджибей*, і заможний край перетворився в Дике поле. Занепавав і порт, але не настільки, щоб про нього геть забули. На малі Європи 1660 року Хаджибей позначено турецькою колонією. Турки змрурували в ньому фортецю Ені-Дунью. Пожвавилася торгівля. На південь потяглися українські селяни, гайдамаки, а після зруйнування Січі — запорозці. Вони, за словами видатного українського історика М. Драгоманова, називали місто *Кочубеем*.



Купала

*І розмаїте, і осібне —
В суцвіття дивно все сплелось.
Грай-колесо котилось срібне,
З роси — Росава.
Звідки ж Рось?*

*Котилося собі нівроку.
Вісь мала стертися ось-ось.
Росава пам'ята пророка,
Велеса величає Рось.*

*Колесо хутко прикотилось.
Обода ставить довелось.
Нахлюпує Росава сили,
Сни ополіскує нам Рось.*

*Вкраїно-Русь, зоря єдина,
Омріяне ще не збулось.
Росава течія — для сина,
Для доньки — колискова Рось.*

Володимир НЕВМИТИЙ

РІЗДВО

*Річка зимує в споминах весла.
На покуті діди богоподібні.
Навдивовиж ростуть онуки здібні.
Зайшла до хати — промінь занесла.*

*Зайшла до хати — промінь занесла.
До шибки місяць притуливсь зі мною.
Довірливіший він чомусь зимою —
В сакральний день знаменного числа.*

*В сакральний день знаменного числа
Не утайш від себе таємниці,
З долонь не змиєш простоти живиці
І не зануриш в давнину весла.*

Володимир НЕВМИТИЙ



Різдво світла

Оборана скіфська могила
Вростає в таємні шари.
Плачі ще з тієї пори
Дружина не відголосила.

Лиш іноді чути ледь-ледь
Вітрами роздмухані схлипи —
Голубки з одквітлої липи
Сполоханий присмерком злет.

І тиша... Незмірна, як час,
В жита осідає росою.
Черпнеш вікового настою —
Душа розчерствівє ураз.

Очима знаходиш завжди
Притлулену степом могилу.
Вона випромінює силу,
Принадає знову сліди.

Володимир НЕВМИТИЙ

